

”Raskaaksi alkaa käydä tämä sota”.

Talvi- ja jatkosodan kokemukset Pentti Tuikkalan päiväkirjoissa

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Historian pro gradu -tutkielma

11.11.2019

Tuomas Tuikkala

Sisällysluettelo

Johdanto	2
1. Talvisodassa	19
1.1 Ylimääräisiin harjoituksiin epävarmana tulevasta	21
1.2 Polkupyöräpataljoona 7:n sota Tolvajärven suunnalla	31
1.3 Pentin talvisota Tolvajärveltä Aittojoelle.....	35
1.4. Kuoleman kohtaaminen	45
1.5 Joukkueenjohtajaksi paikkaamaan rivejä	48
1.6 Henkisen kestämisen apukeinot rintamalla.....	55
1.7 Rauhan tultua	62
2. Jatkosodassa	66
2.1 Uusiin harjoituksiin varmana tulevasta.....	67
2.2 Uhtualle uuteen Suomeen	74
2.3 Pistojoella haavoittuminen	76
2.4 Suur-Suomi sodan oikeutuksena	84
2.5 Kenttäpostia ja propagandaa	88
2.6 Epäsäännöllinen kirjoittaminen haavoittumisen jälkeen.....	90
2.7 Seinäjoella sotasairaalassa	91
2.8 Epävarmoja toipumislomia 1942 – 1943	102
2.9 Hevosupseerina Raahessa sodan loppuun	107
Loppulause	115
Lähteet.....	120
Sanakirjat ja hakuteokset.....	121
Tutkimuskirjallisuus.....	121

Johdanto

Johdatus aihepiiriin

Pro gradu -tutkimuksessani selvitän yhden suomalaisen upseerin kokemuksien kuvausta talvi- ja jatkosodan ajalta. Tutkin hänen jälkeensä jättämiään kirjallisia lähteitä, päiväkirjoja ja irrallisia kirjoituksia, selvittääkseni kuinka hän kertoi teksteissään kokemuksistaan ja tuntemuksistaan sodassa. Eli mitä hän mietti, tunsu ja halusi itsenäisen Suomen historian kohtalokkaimman kriisin aikana.

Toista maailmansotaa on tutkittu valtavasti mitä erilaisimmista lähtökohdista heti sodan päättymisen jälkeen niin Suomessa kuin maailmalla yleisesti, mutta yksittäisen sotilaan kokemuksen tieteellinen tutkimus on jäänyt suurten linjojen ja komentavien persoonien varjoon. Henkilöhistorioihin, tapahtumakuvauksiin ja laajempiin historiikkeihin verrattuna tällainen tarkkaan rajattu tutkimus on ollut ennen 2000-lukua marginaalissa. Sotilaiden kirjeenvaihtoa ja päiväkirjoja on kyllä julkaistu suuretkin määrät. Varsinainen päiväkirja- tai kirjetutkimus on kuitenkin vähäisempää näihin julkaisuihin verrattuuna. Sota-ajan päiväkirjojen tutkimusta päiväkirjoina valtavan paljon yleisempää on niiden käyttö historiallisessa tutkimuksessa lähteinä tai sisältöanalyysin kohteina.

Valitsin tutkimukseni aiheeksi tavallisten ihmisten kokemusten kaltaisen ruohonjuuritason ilmiön. Tahdon tuoda näin yhden pienen palasen lisää Suomen historian tutkimuksen kokonaisuuteen. Haluan omalla panoksellani syventää tietämystä suomalaisen yhteiskunnan taustasta. Isoisien ja isoäitini kaltaiset miehet ja naiset rakensivat Suomea toisen maailmansodan jälkeen. Tämän vuoksi on erittäin tärkeää tietää, mitä he kantoivat mukanaan sotavuosilta läpi elämänsä ja eteenpäin lapsilleen sekä lapsenlapsilleen. Jokainen sukupolvi seisoo edellisen harteilla. Sota-ajan sukupolven kokemusten ymmärtäminen kertoo meille siitä valtiosta, jonka he jättivät jälkeensä. Tällainen yhteiskunnan historian tunteminen on tärkeää yhteiskunnan nykytilaa ja tulevaisuutta katsottaessa, mutta myös yksilötasolla perheiden sisäisiä kokemuksia ymmärrettäessä.

Aiempi tutkimus

Tutkimukseni sijoittuu uuden sotahistorian käsitteen alaisuuteen. Uusi sotahistoria, vaikkei kyseessä periaatteessa ajallisesti enää olekaan kovin uusi tutkimusala, on hiljalleen 1900-luvun puolivälin jälkeen esiin noussut ja yleistynyt historian­tutkimuksellinen suuntaus. Mikrohistoriallisen tutkimuksen hengessä sen huomio suuntautuu pois laajoista strategisista tilannekatsauksista, kenraalien toimien analysoinnista ja korkealta karttatasolta tapahtuvasta historian kuvaamisesta.¹ Uusi sotahistoria laskeutuu yksilöiden ja taisteluiden tutkimuksen sijasta unohtuneiden ryhmien keskuuteen ottamaan selvää sodan kokemuksesta suurten kartalle piirrettyjen nuolien ulkopuolella tai niiden alla.

Näen oman tutkimusaiheeni, yhden sotilaan kokemusten analysoinnin, olevan tyypillisintä uuden sotahistorian mukaista tutkimusta. Hieman yllättäen tällaista tutkimusta on tehty suhteellisen vähän Suomessa. Ville Kivimäki ilmaisee asian hyvin artikkelissaan *Sodan kokemushistoria* teoksessa *Ihminen Sodassa* (2006). Vuosien 1939 – 1945 tapahtumista tiedetään konkreettisina tapahtumina, päätösketjuina ja joukkojen toimina sekä puhki analysoituina seurauksina liki kaikki. Kuitenkaan nuo joukot muodostaneiden yksittäisten sotilaiden ja päätöksentekijöiden, yksilöiden, henkilökohtaista kokemusta ei ole tutkittu niin paljoa kuin voisi olettaa. Tällaisen ”Mitä sota pohjimmiltaan kokemuksena on?” -henkisen tutkimuksen tarve on mielestäni suuri ja sille on paikkansa nykymaailmassa. Tutkimukseni pohjaa yhden sotilaan päiväkirjoihin, joten olen selvittänyt, kuinka tätä lähdetyyppiä on hyödynnetty viime vuosina suomalaisessa sotahistoriallisessa tutkimuksessa. Eli kuinka suomalaisten sotilaiden päiväkirjoja toisen maailmansodan ajalta on tutkittu niiden sisällöllisen kokemus- ja tunnekuvauksen kannalta? Materiaalina päiväkirjat ovat selvästi jääneet suosiossa sota-ajan kirjeiden varjoon sotilaiden henkilökohtaisia kokemuksia tutkittaessa.

Sota-ajan päiväkirjat, ja päiväkirjat yleensä, ovat hyvin erilainen lähdemateriaaliryhmä enemmän tutkittuihin sota-ajan kirjeisiin verrattuna. Päiväkirjan tarkoitus on olla

¹ Ahlbäck et al. 2006, 21-42.

pääasiassa vain kirjoittajan itsensä luettavissa, mikä tekee siitä toiselle suunnattua kirjettä intiimimmän tutkimuskohteen. Oma poikkeuksensa ovat kuitenkin tietoisesti myöhemmille lukijoille suunnatut tavallaan julkiset, tai jälkeinpäin puhtaaksi kirjoitetut päiväkirjat. Päiväkirjoja on sinänsä käytetty lähteinä historiatieteissä, mutta varsinaista päiväkirjatutkimusta on hyvin vähän. Se on rajoittunut lähinnä kirjallisuustieteiden osaksi. Historiallisena tutkimusaineistona päiväkirjat ovat kuitenkin tutkijaltaan pelisilmää vaativia lähteitä, koska hyvin puolueellisina ja kirjoittajansa näkemysten mukaisesti kirjoitettuina ne eivät sellaisenaan ole aina parasta mahdollista materiaalia tapahtumien tarkkaan kuvaukseen.² Sota-ajan päiväkirjoissa tämä vielä mielestäni korostuu, ellei tarkastelussa ole korkea-arvoisemman ja laajaan tietoon käsiksi pääsevän upseerin päiväkirja. Sodan sumu ja epätietoisuus omaa välitöntä ympäristöä suuremmista tapahtumista ovat aina olleet tavallisen rintamasotilaan riesana. Tämän seurauksena päiväkirjoissa kerrotut huhut tai henkilökohtaiset oletukset eivät ole luotettavinta tietoa korrektia tapahtumakuvausta hakevalle. Kokemuksen kuvauksina ne ovat kuitenkin olennaisen tärkeitä.

Tutkimuskirjallisuutta etsiessäni huomasin, että yksilöiden sota-ajan päiväkirjoja käytetään hyvin paljon klassisen sotahistorian tutkimuksissa. Ne ovat yleensä mukana lähteinä tapahtumien sivussa valottamassa niitä, selventämässä tapahtumia ja antamassa sodalle perspektiiviä suurten linjojen viitekehyksessä. Käytännössä historiatieteissä päiväkirja on kuitenkin ollut suorana tutkimuskohteenä hyvin harvinainen. Se on kuitenkin noussut historian tutkimuksessa hiljalleen muiden elämäkerrallisten teosten rinnalle varteenotettavana tutkimuksen lähdemateriaalina.

Varsinaisesta päiväkirjojen tutkimuksesta nostaisin esiin alalla hyvin tunnetun kirjallisuustutkijan, Philippe Lejeunen, jonka tuotantoon tukeudun. Hänen merkittävimmät tekstinsä keskittyvät erilaisten omaelämäkerrallisten tekstien, usein omaelämäkertojen sekä myöhemmin enenevissä määrin päiväkirjojen analyysiin ja tutkimukseen. Lejeune pitää päiväkirjojen tutkimusta historiallisen tutkimuksen ”yhteiskunnallisena hylkiönä vailla kiinteää teoriallista osoitetta”³. Esseissään hän

²Vatka 2005, passim.

³Lejeune 2009, passim.

vertaa päiväkirjoja käymättömiin korpimaihin, joihin harvat ovat uskaltaneet koskea. Hän on pyrkinyt luomaan yhtenäistä teoriapohjaa päiväkirjatutkimukseen, alkaen konkreettisesta päiväkirjan ja päiväkirjaan kirjoittamisen määrittelystä. Oman tutkimukseni kannalta merkittävin käyttämäni teos on Katherine Durnin englanniksi kääntämä *Le Journal intime. Histoire et anthologie* (2009)⁴. Kyseessä on Lejeunen esseitä, artikkeleita ja muuta päiväkirjojen tutkimusta sekä määrittelyä yksiin kansiin kokoava kirja.

Päiväkirjat ja samassa hengessä kootut kirjeteokset itsessään ovat kirjallisuuden muotona suosittuja. Sotavuosilta onkin paljon puhtaaksi kirjoitettuja päiväkirjoja ja monenlaisia vastaavia popularisoituja teoksia, jotka eivät ole varsinaisia tutkimuksia. Esimerkkeinä voidaan mainita Kimmo Lehtosen teos *Sodan kokemuksellisuus – Kirjeitä peruskoulutuksesta sankarikuolemaan* (2000) Maanpuolustuskorkeakoulusta, jossa seurataan nuoren varusmiehen kirjeenvaihtoa perheensä kanssa hänen kuolemaansa saakka, tai raahelaisen Airi Haatajan teos *Kirjeitä korvesta* (2004), jossa hän on kirjoittanut puhtaaksi isoisänsä ja isoäitinsä kirjeenvaihdon keskenään sekä perheidensä kanssa sotavuosilta. Puhtaasti mikrohistoriallisena kokemuksen ja tuntemusten tutkimuksen kohteena Suomen sotavuosien päiväkirjat ovat kuitenkin vähemmistössä vastaavaan kirjetutkimukseen verrattuna.

Päiväkirjapuolella hyvä esimerkki popularisoidusta kirjajulkaisuksi muutetusta päiväkirjasta on Paavo Alkion sota-ajan päiväkirjoista koostettu Erkki Rintalan toimittama *Sotatuomarin päiväkirjat* (2003), jossa on kirjoitettu puhtaaksi Paavo Alkion päiväkirjat jatkosodasta Itä-Karjalassa ja Lapin sodan kynnykseltä. Toinen vastaava päiväkirjoja ja kirjeitä yhdistävä sota-ajan päiväkirjaa popularisoiva teos on Lauri Jäntin (1984) teos *Salainen sotapäiväkirjani*. Teoksessa Lauri Jäntti julkaisee saatesanoin ja lyhyin historiallisin selvityksin omat jatkosodan ja Lapin sodan aikaiset päiväkirjansa kokemuksistaan Raskas Patteristo 14:ssä. Kotirintamalta vastaava, edellä mainittuja paljon analyyttisempi ja omalla tavallaan laajempi julkaistu päiväkirja- ja kirjekokoelma on Aira Kemiläisen (2001) teos *Toisen maailmansodan paineessa. Sota-ajan kuva historian opiskelijan päiväkirjassa ja aikalaiskirjeissä*. Kemiläinen on valmistui 1943

⁴ Englanninkielinen käännös *On Diary*.

historian maisteriksi ja saavutti 1969 yleisen historian professuurin. Tämä akateeminen status antaa hänelle erityisen kyvyn päiväkirja- ja kirjemateriaalin käsittelyyn. Hänen teoksensa ei olekaan vain puhtaaksikirjoitus sotavuosien nuoren naisen päiväkirjoista ja kirjeistä, vaan täydennetty ja analyttinen kuvaus tuosta aikakaudesta kotirintamalla.

Yleisempää kotimaista päiväkirjojen tutkimusta edustavat muunmuassa tätä tutkimusta tehdessäni apuna olleet kaksi teosta. Ensimmäinen on Miia Vatkan *Suomalaisten salatut elämät – Päiväkirjojen ominaispiirteiden tarkastelua* (2005), joka nimensä mukaisesti pureutuu päiväkirjojen ja päiväkirjan kirjoittamisen perusasioihin päiväkirjan määrittelystä sen merkityksen kautta päiväkirjan lukijan kokemukseen. Toinen on Nina Sääskilahden väitöskirja *Ajan partaalla – Omaelämäkerrallinen aika, päiväkirja ja muistin kulttuuri* (2011). Teoksessaan Sääskilahti analysoi erityisesti eri tasoisia aikakäsityksiä päiväkirjan kirjoittamisessa ja päiväkirjan kuvauksen suhdetta kirjoittajaansa kirjoitushetkellä ja tulevaisuudessa. Sekä Vatkan että Sääskilahden teokset sisältävät kokemushistoriallisen tutkimuksen aineksia. Päiväkirjan kirjoittajan omien kokemusten esiintuonti on osa keskeisintä molempien teosten tutkimusta.

Itse sodan kokemuksellisuudesta ei voi puhua mainitsematta Tuomas Teporan teosta *Sodan henki – Kaunis ja ruma talvisota* (2015), jossa Tepora käsittelee talvisotaa läpi yhteiskunnan leikkaavana kokemuksena. Hän selvittää, miten kokemus sodasta rakentui kotirintamalla ja rintamalla, miten sodan eri vaiheisiin reagoitiin ja kuinka valtiovalta eri organisaatioiden kautta selvitti kansalaisten tuntemuksia ja mielipiteitä sekä pyrki ohjaamaan niitä sodan kannalta suotuisammille urille. Kirja on teemansa puolesta hyvin lähellä tämän tutkimuksen ensimmäisen pääluvun aihepiiriä. Samaan jatkumoon voi laskea Ville Kivimäen mainetta niittäneen teoksen *Murtuneet mielet* (2013), jossa hän käy läpi talvi-, jatko- ja Lapin sodan aiheuttamia psyykkisiä traumoja ja ongelmia suomalaisissa sotilaissa. Kyseinen teos asettuu vankasti kokemushistoriallisen tutkimuksen piiriin ja toimiikin erinomaisena esimerkkinä ruohonjuuritason tutkimuksen kautta suuren osittain valtakunnallisessa diskurssissa vaietunkin teeman laajemmasta käsittelystä. Kokemushistorian tutkimuksen uusinta tuotosta edustaa Johanna Annolan, Ville Kivimäen ja Antti Malisen toimittama teos *Eletty historia* (2019). Teoksessa on koottu käsitellyiltä aiheiltaan ja ajallisesti laajalta alueelta tekstejä historian kokemuksellisuudesta ja sen mikrohistoriallisesta tutkimuksesta.

Teoksessa käsitellään erilaiset historiallisen lähdemateriaalin kokemuksellisuutta esiin tuovat tekijät eri aikakausilta, sekä

Tutkimustehtävä, aiheen rajausta ja keskeiset käsitteet

Tutkin Pentti Tuikkalan päiväkirjoja ja tekstejä. Kuka oli Pentti Tuikkala? Hän oli 17.12.1911 Pyhäjoella syntynyt ja vanhempiensa mukana Raaheen muuttanut, ennen sotia Ateneumissa opiskellut tuleva kuvataiteiden opettaja, joka 26-vuotiaana nuorena reservinupseerina kutsuttiin ylimääräisiin harjoituksiin talvisodan alla. Hän taisteli talvi- ja jatkosodassa, mutta haavoittui jälkimmäisessä.⁵ Sodan jälkeen hän päätyi lopulta Raaheen kansakoulun kuvataiteiden opettajaksi. Hän oli myös isoisäni ja tämän sukulaissiteen kautta hänen päiväkirjansa päätyivät minulle lähdemateriaaliksi. Tarkoitus ei ole kuitenkaan tuottaa sukututkimusta, vaan tutkia aihepiiriä, johon löytyi lähdemateriaalia suvun piiristä varsinaisen löyhän tutkimusidean ja teeman jo varmistuttua.

Tutkimukseni keskeinen kaikkea ohjaava tutkimuskysymys on: ”Miten Pentti Tuikkalan talvi- ja jatkosodan aikaiset päiväkirjat kuvaavat sota-aikaa yhden ihmisen kokemuksena?”. Tutkin lähdemateriaalini sisältämää sodan kuvausta ja ilmaisuja sekä kirjoittajan tuntemuksia ja yleistä lähteistä välittyvää tunnemaailmaa. Pääkysymykseen haen vastausta osakysymysten kautta:

1. Millaista sotakokemusten kuvaus on Pentti Tuikkalan päiväkirjoissa?
 - a. Kuinka avoimesti hän kirjoitti kokemuksistaan ja tunteistaan?
 - b. Mitkä asiat teksteissä nousevat toistuvasti kertomisen arvoisiksi?
2. Nouseeko teksteistä esiin jotain jaksamisen apukeinoja sotatilanteessa, vai oliko erillisille henkisille turvapaikoille edes tarvetta?
3. Millainen on kirjoittajan suhde isänmaallisuuteen ja miten hän sitä käsitteli?
4. Kuinka Pentti Tuikkalan rintamalla kirjoittamat päiväkirjatekstit eroavat toisistaan sekä kotirintamalla kirjoitetuista teksteistä?

⁵ Kantakortti ”VI. Palvelus puolustusvoimissa” Pentti Tuikkala. Puolustushallinnon aineistot, henkilöasiakirjat. Kansallisarkisto (KA).

Ajallisen rajauksen sanelee lähdemateriaali. Pentti Tuikkalan päiväkirjamateriaali loppuu jatkosodan päättyessä ja Lapin sodan alkaessa. Tutkimukseni sijoittuu ajallisesti vuosiin 1939 – 1944, eli talvi- ja jatkosotaan. Päiväkirjalähteideni sisältö alkaa ajallisesti jo liikekannallepanon ja vuoden 1939 ylimääräisten kertausharjoitusten aikana. Ajallisesti tutkimukseni on siis yhtenäinen ja periaatteessa kompakti, mutta käytännössä lähdemateriaalissa on sisäisiä eroavaisuuksia esimerkiksi päiväkirjamerkintöjen kattavuuden ja kirjoitustiheyden kohdalla.

Tutkimukseni rajautuu yhteen ihmiseen ja hänen kokemuksensa kuvauksiin. Maantieteellisen rajauksen selventäminen ei sinänsä ole merkittävää tutkimuksen kannalta, mutta auttaa hahmottamaan sitä ympäristöä, jossa tutkimuskohteenani oleva henkilö toimi. Merkittävää on se, kuinka Pentti Tuikkala satoi kokemuksensa paikkoihin, joissa hän koki sotaa: rintamalle, sotasairaaloihin ja kotirintamalle yleensä. Nämä kokemuspaiikat olivat hajallaan ympäri Suomea Helsingistä Raahen ja Ouluun, rintamalla Laatokan ja Vienan Karjalassa; Tolvajärvellä ja Uhtuan suunnalla. Haavoittumisensa jälkeen Pentti taas kirjoitteli ympäri Suomea, mutta pääasiassa Pohjois-Pohjanmaalla kotiseuduillaan. Varsinaista paikallishistoriallista ulottuvuutta tutkimuksessa ei kuitenkaan ole, vaan keskiössä on ihminen.

Tutkimukseni keskeiset käsitteet ovat: Kokemus, sota olotilana, sotapäiväkirja ja sota-ajan päiväkirjat eroineen, sekä tapahtumapaikkoina rintama ja kotirintama. Käytän tutkimuksessani päälähteinä kahta sisällöllisesti hyvin erilaista, mutta termeinä samankuuloista päiväkirjalähdettä: sotapäiväkirjoja ja sota-ajan päiväkirjoja.

Lähdemateriaalini taustalla vallitsevana yhteiskunnan tilana on sota. Yksinkertaisimmin ilmaistuna sota on järjestäytyneiden yhteisöjen välinen aseellinen konflikti, clausewitziläisittäin valtion poliittisen tahdon jatkamista aseellisin keinoin. Tämä klassinen käsitys sodasta on myöhemmin haastettu ja esimerkiksi John Keegan (1993) on täydentänyt tutkimuksessaan clausewitziläistä sotakäsitystä. Hänelle sota on ihmisluonnon ja kulttuurin ilmentymä, joskus kulttuuria määräävä tekijä ja äärimmäisen harvoin kulttuuri itsessään.⁶ Tässä tapauksessa kyse on talvisodasta ja jatkosodasta, toisen maailmansodan alaluvuista, jotka leikkasivat läpi koko suomalaisen

⁶ Keegan 1993, 19-29.

yhteiskunnan. Sodan läsnäolo vaikutti jokaisen suomalaisen arkeen ja asetti elämälle omat erityiset haasteensa. Clausewitziläisittäin kyseessä oli Suomen kansan ja sen ilmentymänä Suomen valtion poliittinen tahto pysyä itsenäisenä, jota vastassa oli Neuvostoliiton poliittinen tahto etupiirinsä laajentamisesta länteen.

Kansallisarkiston määritelmä sotapäiväkirjasta on seuraava: Sotapäiväkirja on päiväkirjamuotoon laadittu esitys tietyn yksikön toiminnasta tietynä aikana. Sen avulla on mahdollisuus saada perustiedot siitä, missä alueella ja milloin joukko liikkui ja mihin sotatoimiin se osallistui. Myös rintaman takana suoritettu palvelus on yleensä kuvattu päiväkirjassa. Sotapäiväkirjoja pidettiin nimensä mukaisesti sodan aikana, joten joitakin välirauhan ajan päiväkirjoja lukuun ottamatta ei niitä ole muulta ajalta saatavissa. Sotapäiväkirjoja koskevan jatkosodan aikaisen ohjeistuksen mukaan sotapäiväkirjan pitäjäksi tuli määrätä upseeri, jolla on siihen hyvät edellytykset ja kaikissa oloissa mahdollisuudet. Velvollisuus sotapäiväkirjan pitämiseen koski kaikkia puolustusvoimien esikuntia ja yksiköitä yksittäisiä komppanioita ja erillisiä joukkueita myöten. Kaikki päiväkirjat eivät kuitenkaan eri syistä ole säilyneet meidän päiviimme saakka: niitä tiedetään kadonneen ja tuhoutuneen jo sotatoimien kestäessä, minkä lisäksi niitä on päätynyt muidenkin tahojen kuin Kansallisarkiston säilytettäväksi.⁷

Sota-ajan päiväkirja tarkoittaa normaalia henkilökohtaista päiväkirjaa, joka on kirjoitettu sodan aikana. Päiväkirjan sota-ajan päiväkirjaksi määrittävä tekijä on juuri sen ajallinen rajausta sodan ajalle. Sota-ajan päiväkirjaan pätevät kaikki normaalit päiväkirjatutkimuksen säännöt. Sota-ajan päiväkirja on lähde poikkeusoloista, ihmisen elämässä järjestyttävän erilaisesta olotilasta, jossa kaikki hänen hengestään alkaen voi olla vaaralle alttiina. Vaihtoehtoisesti kyseessä voi olla ajanjakso, joka ei kosketa sotaa käyvässä valtiossa elävää yksilöä kuin ihmeen kaupalla millään tavalla. Aira Kemiläisen julkaisemien omien sota-ajan päiväkirjojensa johdanto selventää hyvin sota-ajan päiväkirjan merkityksen Suomen toisen maailmansodan kontekstissa historiallisena lähteenä. Hänen päiväkirjansa ja kirjeensä lähentävät lukijaa aikaan ja tapahtumiin,

⁷ Sotapäiväkirjat, Arkistojen portti, Kansallisarkiston verkkosivut.

jotka hänen sukupolvensa koki voimakkaasti ja jotka antoivat suunnan Suomen kansan kehitykselle.⁸

Kokemus tässä tutkimuksessa tarkoittaa kokemusta kirjoitukseen taltioituna ja sen kautta tulkittuna. Kyseessä ei ole ajan tuoman jonkin aihealueen osaamisen synonyymi. Kokemus, eli kuinka henkilö havainnoi, ymmärtää ja tulkitsee todistamiaan asioita aiemman elämänsä pohjalta, on jokaiselle yksilöllinen. Kokemus on yksilöllisten tapahtumatulkintojen virta, jossa aiemmat kokemukset vaikuttavat henkilön tapaan tarkastella tulevia kokemuksia. Kokemus siis käsittää niin menneen, nykyisen kuin tulevan tulkinnan. Kukaan muu ei kykene täysin samaistumaan toisen ihmisen kokemuksiin. Historiallisessa tekstilähteessä kokemus nousee esiin kirjoittajansa korostusten kautta eli seikat lähteen tekijä koki merkittäväksi näkemällä vaivaa niiden taltiointiin?⁹

Rintama ja siitä erotettu kotirintama ovat keskeisiä käsitteitä sota-ajan ihmisten elämää, kirjeiden kirjoittamisen ja tulkinnan dynamiikkaa sekä sota-ajan päiväkirjojen kirjoituspaikan merkitystä tutkittaessa. Rintamalla viitataan modernein termein sotatoimialueeseen, kahden sotaa käyvän valtion aktiivisimpaan törmäysalueeseen ja sen välittömään läheisyyteen. Toisin sanoen siihen alueeseen, jossa kahden valtion maavoimat taistelevat; alueeseen jolla joukot ovat välittömästi vastakkain ja niiden takana välittömänä tukena toimiviin joukkoportaisiin.¹⁰ Kotirintama taas on yleistermi, jolla tarkoitetaan sotaa käyvän valtion siviiliväestöä ja heidän elinpiiriään rintaman takana. Kotirintama on valtiota pystyssä pitävä voima ja vaikka edellä mainitut ilma- ja merisota voivat ulottaa sotatoimia satunnaisesti sen alueelle, kotirintama mielletään maasodasta erilliseksi kokonaisuudeksi. Kotirintama, tai talvi- ja jatkosodan kontekstissa juuri Koti-Suomi, oli aluetta, jolla ei ollut tarkoitus käydä varsinaisia maataisteluita. Termi ”kotirintama” syntyiikin Suomessa juuri talvisodan alun

⁸ Kemiläinen 2001, 9-14.

⁹ Tieteen termipankki 5.11.2019. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:kokemus>.); Aatsini et al. 2019. Passim.

¹⁰ Männistö & Kivimäki 2016, 19-34; Hagelstam et al. 2018, 210.

pommitusten myötä, kun kansakunta heräsi totaalisen sodan todellisuuteen ja siihen, että rintaman takana siviilitkin olivat käypä kohde sotatoimille.¹¹

Tutkimusmetodit

Tutkimukseni sijoittuu mikrohistoriallisen tutkimuksen piiriin. Kyseessä on niin sanottuihin uusiin historioihin sijoittuva historian tutkimuksen haara, jossa keskitytään skaalaltaan rajatun kohteen tai ilmiön tutkimukseen. Minun tutkimukseni kohdalla tämä tarkoittaa yhden ihmisen kokemuksiin puolen vuosikymmenen mittaisella ajanjaksolla keskittymistä. Tämä lähestymistapa eroaa selvästi niin sanotuista klassisemmista historian tutkimuksen lähestymistavoista. Mikrohistoriallinen tutkimus nivoutuu oleellisesti yhteen laadullisen tutkimusmetodin kanssa, koska usein hyvin niukat ja rajatut aineistot vaativat tarkkaa läpikäyntiä ja tutkimista. Mahdollisuutta suuren otannan aineistoihin ei useimmiten ole. Pyrkimyksenä mikrohistoriallisella tutkimuksella on usein erilaisten yhteiskunnallisten sosiaalisten ja kulttuurillisten ilmiöiden valottaminen ruohonjuuritason tutkimuksen kautta.¹²

Tutkimukseni keskiössä on historiallisten päiväkirjalähteiden kautta tulkittu yksilön kokemus. Tarkoituksena on tutkia yksilön tekojen lisäksi hänen tekojensa taustaa; pitkiä ajatus- ja kokemusketjuja, jotka ohjaavat yksilön toimia nykyhetkessä. Näiden kokemusketjujen kehittymistä pääsee havainnoimaan tehokkaasti pitkän aikavälin lähdemateriaalista, kuten juuri tässä tutkimuksessa käyttämäni vuosia kattavista päiväkirjoista. Tämä onkin kokemushistorian keskiössä. Mitkä olivat ne vaikuttimet, jotka muokkasivat yksilön maailmankuvaa niin, että hän toimi kuten toimi? Kuinka hän näki maailman? Tästä kertovat esimerkiksi päiväkirjalähteiden konkreettisen sisällön lisäksi myös se tapa ja ne kielelliset ilmaiset, joilla sisällön muodostamista tapahtumista on kirjoitettu. Tämä on konkreettisinta yllä mainitsemaani ruohonjuuritason historian tutkimusta. Kokemus toimii myös aikansa yhteiskunnan selittäjänä ja kuvaajana; poliittisen valtavirran tai ideologian ohjaama yksilön tapa toimia ja kertoa tapahtumista on osa suurempaa kokonaisuutta. Yhteiskunnan vallitsevat arvot ja normit suodattuvat aina yksilön kautta. Tämän tutkimuksen kontekstissa lähdemateriaalissa

¹¹ Männistö & Kivimäki 2016, 69-90; Hagelstam et al. 2018, 208-209.

¹² Magnusson 2006, ”*What Is Microhistory?*”, History News Network; Ahlbäck et al. 2006, 9-18.

käytetty kieli on yhtä kuvaavaa kuin se tapahtuma tai ilmiö, jota kielellä kuvataan. Eli kuvaavaa ei ole vain mitkä asiat nousevat puheeksi vaan myös kuinka niistä puhutaan.¹³

Ville Kivimäki summaa tämän teoksensa *Murtuneet mielet* (2013) johdannossa hyvin. Ihmiset pyrkivät aina muokkaamaan välittömiä elämyksiään kokemuksiksi; siis ennen kaikkea kielellisiksi kuvauksiksi ja kertomuksiksi tapahtuneesta sekä omasta itsestään. Ollakseen sosiaalisesti mielekkäitä näiden kokemusten on oltava jaettavissa muiden ihmisten kanssa. Näin määriteltynä kokemukset ovat aina kulttuurista merkityksenantoa, joka on suuresti sidoksissa käytettävissä oleviin yhteisiin merkityksiin ja kulloiseenkin sosiaaliseen kontekstiin. Kielellisesti jäsentymättömät, raa'at elämykset eivät suinkaan katoa, vaikka niille ei löydykään tyhjentävää ilmaisu.¹⁴

Tarkastelen lähdeaineistoani laadullisen ja osittain narratiivitutkimuksen metodein. Selvitän lähteistäni tutkimuskysymyksieni kannalta relevantin sisällön, peilaan sitä aiemman tutkimuksen kautta ja muodostan loogiset päätelmät sekä vaihtoehtoiset vahvistamattomiksi jäävät, mutta mahdolliset hypoteesit. Minulla ei ole mitään tarkkoja ennakko-odotuksia, joiden pohjalta lähtisin tarkastelemaan tutkimiani kirjeitä ja päiväkirjoja; en pyri todentamaan mitään ennalta laadittua konkreettista hypoteesia.

Päiväkirjojen intiimin luonteen ja tutkimuksessa vain yhden henkilön kokemusteksteihin keskittymisen vuoksi viittaatan Pentti Tuikkalaan usein vain Penttinä. Kyseessä on myös tietoisesti valittu puhuttelu.. Käyn tässä tutkimuksessa läpi hyvin henkilökohtaisiakin tekstejä, joten koen tietynasteisen tuttavallisuuden tutkimuksen kohteena olevasta henkilöstä puhuttaessa sopivaksi. Koen myös, että tämä ratkaisu tuo tämän mikro- ja kokemushistoriallisen tutkimuksen kohteen lähemmäs lukijaa ja riisuu tietynlaista jähkkyyttä pois hänen tekstiensä tulkinnasta.

Etenen tutkimuksessani kronologisesti päiväkirjojen alusta loppuun, mutta kronologian sisällä käsittelen myös pienempiä kokonaisuuksia temaattisesti. Nämä pienemmät temaattiset kokonaisuudet nivoutuvat osaksi kronologista kokonaisuutta jonkin niihin merkittävästi liittyvän päiväkirjamerkinnän kautta. Jos tekstistä nousee esiin jotain

¹³ Aatsinki et al. 2019, 9-38.

¹⁴ Kivimäki 2013, 12.

todella merkittävää, pysäytän kronologisen etenemisen ja käyn läpi pienemmän aihepiirin sisällön analyttisesti. Pentti Tuikkalan päiväkirjat talvisodan ajalta ovat kaikkein tiivein ja kattavin kokonaisuus. Tämän vuoksi ne muodostavat sekä temaattisesti että myös kronologisesti sen pohjan, johon vertaan jatkosodan päiväkirjoja. Omana osanaan ovat rintamakokemusten jälkeiset kirjoitukset sotasairaaloista ja kotirintamalta. Ne nivoutuvat osaksi tätä rintamateksteihin painottuvaa osiota. Tarkastelen kotirintamalla kirjoitettuja tekstejä samoista lähtökohdista kuin rintamalla kirjoitettuja ja vertaan näitä kahta eri maailmassa tuotettua lähdettä keskenään.

Lähteet ja niiden tulkinnan ongelmat

Toisen maailmansodan syttyessä Suomen osalta 26-vuotias reservin vänrikki Pentti Tuikkala (17.12.1911 – 27.4.1969) oli kirjoittanut ensimmäistä sota-ajan päiväkirjaansa jo hieman yli kuukauden päivät. Pentti kirjoitti yhteensä seitsemään eri kirjaan, vihkoon ja lehtiöön sekä välittömästi haavoittumisensa jälkeen irtopapereille. Näistä kaksi kirjaa ja yksi muistilehtiö ajoittuivat ylimääräisten harjoitusten, talvisodan ja välirauhan ajalle, kaksi kirjaa, yksi lehtiö, yksi vihko ja irtopaperit taas jatkosodan ajalle. Kaikkineen Pentti kirjoitti 633 vaihtelevan kokoista sivua tekstiä. Hänen tekstejään ei ole missään vaiheessa luovutettu mihinkään arkistoon. Niitä ovat säilyttäneet hänen kuolemansa jälkeen hänen sukunsa; hänen puolisonsa, kolme poikaansa ja nyt lapsenlapsensa. Pentin päiväkirjojen sisällön jatkuvuuden perusteella yksikään niistä ei ole kadonnut säilytyksen ja säilyttäjien vaihtojen aikana.

Pentti aloitti asepalveluksensa armeijan harmaissa Hämeen ratsurykmentissä nuoren isänmaansa käskystä 4.10.1933 ja kotiutettiin reserviin 17.12.1934 Rerserviupseerikoulun käyneenä vänrikkinä, mutta ratsuväessä palvelleena hän viittasi itseensä ennen ylennyksiään päiväkirjoissaan ratsuväen omaa termiä käyttäen reservin kornettina,¹⁵ ja tällä sotilasarvolla hänen kenttäpostinsakin tuli perille talvisodassa. Kuukauden mittaista kertausharjoitusrupeamaa kesällä 1936 lukuun ottamatta hän ei

¹⁵ Vänrikkiä vastaava vanha ratsuväen upseerinarvo.

ollut uudestaan kosketuksissa armeijaan ennen kuin käsky kävi ylimääräiseen kertausharjoitukseen lokakuussa 1939.¹⁶

Pentti Tuikkala ei tietääkseni pitänyt päiväkirjaa tai jättänyt jälkeensä tekstejä ajalta ennen sotakokemuksiaan. Hänen välitön lähipiirinsä on löytänyt vain sota-ajan tekstejä hänen jäämistöstään. Tällaiselle päiväkirjan yhtäkkiselle aloittamiselle on useimmiten jokin selkeä laukaisija, erityinen tekijä tai muuttunut tilanne. Pentin kohdalla Suomen asevoimien yleinen liikekennallepano ja sodan uhka näyttivät olleen, ymmärrettävästi, tällainen elämään murroksen aiheuttava tekijä. Pentti ei kuitenkaan erikseen selventänyt päiväkirjanpitosensa taustaa alkuteksteillä tai vastaavilla selityksillä. Pohjimmainen motivaattori jää siis arvailujen ja tulkinnan varaan. Steven F. Kaglen määrittelyjen mukaisesti kyseessä ovat lähinnä tilannepäiväkirjat, joita Pentti kirjoitti poikkeavassa elämäntilanteessa jäsennelläkseen elämäänsä ja päiviään. Sodan hektisyydessä ei kuitenkaan ollut sitä organisoivien päiväkirjojen riskiä, että päiväkirja ja kirjoittamisen pakko alkaisivat kontrolloida kirjoittajansa elämää. Pentti kirjoitti, kun sodalta kerkesi. Hän kuitenkin pyrki pitämään päiväkirjansa aina ajan tasalla hyvin rituaalinomaisesti, tai kuten asian itse eräässä merkinnässä ilmaisi: ”-lienee paikallaan, että kerro jotain niistä päivistä, jotka ovat jääneet tähän runoilematta”.¹⁷

Päiväkirja on hyvin intiimi ja samalla vaativa tekstimuoto. Päivittäinen kirjoittaminen tuntui varmasti joskus turhauttavalta rauhallisessa arjessa, puhumattakaan sodan erityisoloista. Koko päivän tapahtumien mahduttaminen lyhyessä ajassa rajalliselle paperille oli haaste, jossa Pentti epäonnistui useasti. Hänen päiväkirjoissaan on paikoitellen laajojakin ajallisia aukkoja. Pentti palasi väliin jääneiden päivien tapahtumiin heti kun vain kerkesi kirjoittamaan, ikään kuin kerrottavaa asiaa myöhemmän kirjoituspäivän tapahtumien ohessa alustavana takaumana. Jos kirjoittaminen oli mahdotonta, hän vähintäänkin pahoitteli päiväkirjalleen merkintöjen puuttumista. Muutamien ohitettujen päivien kohdalla hän vain lakonisesti merkitsi päivän olleen rauhallinen, tai ettei mitään yksinkertaisesti tapahtunut. Tämä omalla tavallaan kertoo Pentin tavoasta arvottaa arjen tapahtumia ja valikoida, mitkä

¹⁶ Kantakortti ”VI. Palvelus puolustusvoimissa” Pentti Tuikkala. Puolustushallinnon aineistot, henkilöasiakirjat. Kansallisarkisto (KA); Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940. Tsk.

¹⁷ Vaska 2005, 84-85; Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 7.11.1939. Tsk.

erikoisemmat hetket kuluneissa päivissä olivat kirjoittamisen arvoisia. Välillä syynä taas oli yksinkertaisesti valtava kiire tai väsymys; tahtoa kirjata kokemuksia muistiin olisi ollut. Tämä on päiväkirjan kirjoittamiselle ominaista myös rauhan aikana. Kun kirjoittamiselle oli tilaa, se toi varmasti tervetulleeseen rauhan ja oman tilan välillä kaoottiseen ja vaaralliseen sota-ajan elämään.¹⁸

Ensimmäinen merkittävä aukko Pentti Tuikkalan sota-ajan päiväkirjoissa on jo ensimmäisessä talvisodan päiväkirjassa¹⁹, jossa marraskuun viimeisen päivän merkintä on ainut kirjoitus liki kahteen viikkoon. Seuraavan merkinnän Pentti Tuikkala kirjoitti vasta joulukuun 12. päivä. Toinen, vielä merkittävämpi sarja aukkoja Pentin kirjoituksissa oli 1940 kevään jälkeen välirauhan aikana sekä jatkosodan alkupuolella. Pentti piti jälleen hyvin aktiivisesti päiväkirjaa jatkosotaa edeltäneen uuden liikekannallepanon alkamisesta aina haavoittumiseensa asti. 18.7.1941 ja 3.11.1941 välillä hän ei kirjoittanut ainuttakaan merkintää päiväkirjoihinsa, mutta kertoi haavoittumiseen liittyvistä kokemuksistaan erillisillä irrallisilla papereilla. Pentti Tuikkala siirrettiin rintamalta 29. sotasairaalaan Seinäjoelle 24.7.1941.²⁰ Tuolta ajalta, hänen vaikeaa haavoittumistaan seuranneelta välittömältä sairaalajaksolta, on säilynyt vain kuusi kappaletta erillisiä irtolehtisiä, joissa hän kirjoitti kolmena eri ajankohtana takautuvasti missä olosuhteissa hän haavoittui, matkasta sotasairaalaan ja tunnoistaan. Vastaavia laajoja aukkoja oli myös myöhemmin vuosien 1942 – 1944 päiväkirjoissa. Hänen haavoittumisensa rintamalla oli hänen päiväkirjateksteissään vedenjakaja. Hän muuttui rintamasotilaasta haavoittuneeksi potilaaksi. Hänen tekstinsä heijastelevat tätä muutosta ja ennen kaikkea sitä koetusta, joka tuo kokemus hänelle oli.

Olisi hyvin epärehellistä väittää, että tekisin tutkimustani vailla mitään ennalta hankittuja käsityksiä käyttämistäni lähteistä tai niitä tuottaneesta henkilöstä. Lähdeaineistoni laatinut ihminen on minulle läpi elämäni välillisesti vanhempieni kautta enemmän tai vähemmän tutuksi tullut henkilö, jota en kuitenkaan koskaan tavannut. Hänen tekonsa heijastelevat minuun suoraan alenevassa polvessa ja mielikuvani hänestä

¹⁸ Lejeune 2006, 179, 181-182; Vatka 2005, 95.

¹⁹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940. Tsk.

²⁰ Kantakortti ”VI. Palvelus puolustusvoimissa” Pentti Tuikkala. Puolustushallinnon aineistot, henkilöasiakirjat. Kansallisarkisto (KA).

todennäköisesti värittävät tulkintaani hänen teksteistään. Pyrin tutkimuksessani hyvän tieteellisen tavan mukaiseen objektiivisuuteen. Minun on kuitenkin mahdotonta irrottaa itseäni täysin objektiiviseksi tarkkailijaksi. Tämä vaarana oleva objektiivisuuden häilyminen ja tunneside tutkittavaan henkilöön on riskitekijä lähteiden tulkinnan kannalta. Toivon mukaan tämän asian aktiivisesti tiedostamalla kykenen välttämään mahdolliset tulkinnalliset virheet.

Päiväkirjojen tulkinta on oma haasteensa. Päiväkirjat tekstimuotona toimivat omilla säännöillään ja tämä monimutkaistaa niiden syvempää tulkintaa. Tulkintaa ohjaa intertekstuaalisuus, eli tekstin lukijan ja luoja välinen eräänlainen yhteys, jossa lukija ei voi pysytellä puolueettomana ulkopuolisena tekstiä tulkitessaan.²¹ Tässä ei sinänsä ole mitään erikoista. Päiväkirjan päällimmäinen tarkoitus on toimia kirjoittajansa ajatuksia ja mietteitä kokoavana, vain hänen silmilleen tarkoitettuna tekstinä. Päiväkirjaan uskaltaa tämän vuoksi todennäköisesti kirjoittaa arkaluontoisempia asioita kuin esimerkiksi toiselle osoitettuihin kirjeisiin.²² Toisaalta päiväkirjan sisältöä ohjaa kirjoittajan senhetkinen kokemus, josta lukijalla ei koskaan tule olemaan täyttä käsitystä, vielä vähemmän tilanteessa, jossa tekstin kirjoitushetki ja lukuhetki ovat täysin erilaisissa maailmoissa. Säaskilahtea mukaillen: Päiväkirja on teksti, jossa kirjoittajan ”minä”, eräänlaisen tarinan päähenkilö, asettuu eri suhteisiin ajan kanssa. Päiväkirjan ”minä” on todellisuudesta jo irtaantunut hahmo, joka kuvaa mennyttä ja mahdollisesti peilaa menneen eri tasoja keskenään. Tämä taas on vain pinnallinen kuvaus varsinaisesta tapahtumasta. Kirjoittaja elää tavallaan muistinsa varassa toista todellisuutta. Samalla päiväkirja kuitenkin mahdollistaa hyvin luontevasti eri kerronnallisista tyyleistä toiseen liukumisen tavalla, joka ei vastaa todellisuutta: ääripäästä toiseen. Se on kirjoittajan oma jäsentelyväline, jolla hän saa selkoa menneeseen elämäänsä ja joskus myös tulevaan sitä pohtiessaan.

Tulevaisuussuuntautuneisuus on ehkä hieman yllättäen ominaista useissa päiväkirjoissa. Erityisesti sota-ajan ja vielä enemmän rintamalla kirjoitetuissa päiväkirjoissa on mukana kuitenkin valtava epävarmuus- ja pelkotekijä. Päiväkirjan kirjoittamisella on myös

²¹ Makkonen 1997, 20-21.

²² Lejeune 2009, passim.

vahva rituaalimerkitys. Päivittäinen tapahtumien kirjaus rytmittää elämää ja toisaalta tuo jatkuvuutta ja turvaa päiviin: Tapahtuipa mitä tahansa, niin siitä voi aina kirjoittaa kirjaseen.²³

Kirjoituksina tutkittavat päiväkirjat ovat omalla tavallaan hyvin kliinistä ja pintapuolista tekstiä. Pentti Tuikkala ei yleisesti ottaen kirjoittanut monimutkaista proosallista tekstiä tuntemuksistaan, kuten monessa fiktiivisessä tai stereotypisessä päiväkirjassa tehdään. Hän pikemminkin vain luetteli päiviensä tapahtumia; kuka teki mitä, missä ja milloin. Hän ilmaisi itseään varsin hillitysti, mikä tekee selvistä ja suorista tuntemusten ja aivoitusten ilmauksista merkittäviä. Varsinainen tekstin kirjoitusasu on otettava huomioon. Tekstin kirjoitus itsessään on jo kokemusta kuvaava tekijä.²⁴ Usein nopeasti tai vähemmän optimaalisissa oloissa kirjoitetut merkinnät voivat olla tekstuaalisesti tai kieliopillisesti vähemmän korrekteja. Suorissa lainauksissa kirjoitan tekstit kuitenkin kuten ne lähteissä ovat, virheineen kaikkineen.

Pentti Tuikkala sota-ajan päiväkirjojen lisäksi lähteinäni toimivat hänen palvelusyksikköjensä sotapäiväkirjat. Kansallisarkistossa on säilytetyksessä ja digitoituna kaikkien Pentin rintamayksikköjen säilyneet sotapäiväkirjat niin talvi- kuin jatkosodankin ajalta. Polkupyöräpataljoona 7:n ja sen toisen komppanian päiväkirjat ovat erityisen tärkeitä hänen päiväkirjoissaan talvisodan alussa olevan aukon hahmottamisessa. Jatkosodan ajalta käytän Jalkaväkirykmentti 32:n ja sen ensimmäisen pataljoonan päiväkirjoja. Sotapäiväkirjat antavat Pentin teksteille kontekstia ja sitovat ne osaksi suurempaa kokonaisuutta.

²³ Sääskilahti 2011, 99, 101-103.

²⁴ Sääskilahti 2011, 106-109.

Kornetti Pentti Tuikkala, 1940. Tuikkalan suvun kokoelma.

1. Talvisodassa

Pentti Tuikkala aloitti sotakokemuksensa kuvauksen junavaunussa Lieksan lähellä matkalla ylimääräisiin kertausharjoituksiin 19.10.1939. Hänen seitsemän erilaisen päiväkirjasen tai päiväkirjavihkosen mittainen tuntemuksiensa ja kokemuksiensa taltiointi alkoi varmasti hyvin kaikkien hänen mukanaan junassa matkanneiden tunnelmia kuvaten:

- *-tapahtui ensimmäinen jännittävä juttu. Ilmatorjunta
kk.mieheltä tuli hälytysmerkki, seipään jyskytys vaunun
seinään. Joko nyt?*²⁵

Jännittävä tilanne laukesi kuitenkin varsin tylsästi: junavaunun katolla ollut ilmatorjuntakonekivääri oli horjahtanut katolta roikkumaan vaunun sivulle. Sota ei alkanutkaan vielä.²⁶

Toinen maailmansota alkoi Euroopassa 1.9.1939. Viikkoa aikaisemmin Saksa ja Neuvostoliitto olivat allekirjoittaneet Molotov-Ribbentrop -sopimuksena tunnetun asiakirjan. Sen salaisessa lisäpöytäkirjassa itäinen Eurooppa jaettiin Neuvostoliiton ja Saksan etupiireihin, joissa sopimusosapuolet saisivat toimia vapaasti. Muun muassa Suomi ja Baltia rajattiin Neuvostoliiton etupiiriin. Baltian maiden alistuttua Neuvostoliiton tahdon alaisuuteen tuli Suomen vuoro. 5.10.1939 Neuvostoliitto kutsui Suomen edustajat neuvottelemaan ”konkreettisista poliittisista kysymyksistä”. Suomen neuvottelukunnalle ja sen edustajalle J. K. Paasikivelle esitettiin vaatimus alueluovutuksista Suomenlahdella, Petsamossa ja Karjalassa. Vastineeksi luovutuksista Suomi saisi alueita Itä-Karjalasta. Vaatimukseen ei suostuttu.²⁷

Heti Neuvostoliiton esittämän neuvottelukutsun jälkeen 6.10.1939 hyväksyttiin ehdotus Suomen asevoimien osittaisesta liikekannallepanosta kohonneen sodan uhan vuoksi. Nämä ylimääräiset harjoitukset tai ylimääräiset kertausharjoitukset alkoivat

²⁵ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 19.10.1939. Tsk.

²⁶ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 19.10.1939. Tsk.

²⁷ Ahto et al. 1999, 35-37, 38-39.

periaatteessa Suomen ja Neuvostoliiton välisen rajan tuntumaan perustettujen suojajoukkojen ja Itä-Suomen divisioonien osalta jo 9.10.1939, kun tämän puolittaisen liikekannallepanon alkamispäivä oli 10.10.1939. Varsinaisena koko kenttäarmeijan liikekannallepanon alkamispäivänä pidetään kuitenkin 14.10.1939, jolloin Penttikin siirtyi reservistä taas palvelukseen. Tämä Moskovan neuvotteluihin ja Euroopassa syttyneeseen maailmansotaan kytkeytynyt varotoimenpide saatiin joukkojen ryhmytyksen osalta pääpiirteittäin valmiiksi 20.10.1939.²⁸

Pentti palveli koko talvisodan ajan samassa pataljoonassa samalla rintamasuunnalla. Hän aloitti sodan Polkupyöräpataljoona 7:ssä²⁹, pataljoonan huoltokolonnassa johtotehtävissä ja päätti sodan saman pataljoonan 2. komppaniassa³⁰ joukkueenjohtajana. Hän palasi vielä ennen palveluksensa päättymistä uudelleen PPP7:n kuormaston päällikön tehtäviin, kun PPP7 miehistöä kotiutettiin rauhan tultua. Mainintaa asiasta ei kuitenkaan löydy hänen kankortistaan, vaan vain hänen kolmannesta päiväkirjastaan. Kyseessä oli ilmeisesti epävirallinen järjestely. PPP7 otti osaa Laatokan Karjalan pohjoispuolen viivytystaisteluihin sekä vastahyökkäykseen Tolvajärven, Ägläjärven ja Aittojoen suunnalla, osana suurempaa Ryhmä Talvelan Ilomantsin-Tolvajärven taistelua Aaro Pajarin Osasto P:ssä. Pentin suoriutumisesta talvisodan kurimuksessa puolustusvoimien ja Suomen valtion näkökulmasta kertoo hänelle 20.8.1940 ylipäällikön päiväkäskyllä 110/40 myönnetty neljännen luokan vapaudenristi. Hänelle myönnettiin myös vuosien 1939 ja 1940 muistomitali. Hänet ylennettiin sodan jälkeen 20.12.1940 luutnantiksi.³¹

²⁸ Kronlund, 1988. 550-552; Ahto et al. 1999, 73-74, 72-74.

²⁹ Tästä edespäin PPP7.

³⁰ Tästä edespäin 2/PPP7.

³¹ Kankortti ”XIII. Osanotto taisteluihin” Pentti Tuikkala. Puolustushallinnon aineistot, henkilöasiakirjat. Kansallisarkisto (KA); Kankortti ”VI. Palvelus puolustusvoimissa” Pentti Tuikkala. Puolustushallinnon aineistot, henkilöasiakirjat. Kansallisarkisto (KA); Kankortti ”VIII. Kunniamerkit” Pentti Tuikkala. Puolustushallinnon aineistot, henkilöasiakirjat. Kansallisarkisto (KA); Kankortti ”VII. Ylennykset” Pentti Tuikkala. Puolustushallinnon aineistot, henkilöasiakirjat. Kansallisarkisto (KA); Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.3.1940 – 25.9.1940, 29.4.1940. Tsk.

1.1 Ylimääräisiin harjoituksiin epävarmana tulevasta

Sota tai sen uhka vievät jokapäiväisen elämän ennalta-arvaamattomuuden täysin uudelle tasolle. Sotilaan ajatukset pyörivät kaikessa oman kuoleman, kotirintamalle jääneiden hyvinvoinnin, seuraavan yösijan hankkimisen tai koko oman osapuolen kohtalon välillä. Jännityksen ja tietämättömyyden tuntemukset ovat hyvin keskeisiä Pentin kirjoituksissa ylimääräisen harjoituksen ajalta. Mahdollinen tuleva sota, sen seuraukset ja Suomen kohtalo mietityttivät häntä paljon. Hän tiivistä Oulusta alkaneen ja Jänisjärvelle majoitukseen päättyneen junamatkan ja kylmän marssin aikana kummunneet ajatuksensa seuraavasti 20.10. kirjoitetun erityisen pitkän tekstin loppuun:

Odotusta on ilmassa, odotusta on mielissä, se täyttää kaiken, miten tämä kaikki on päättyvä? Päättyykö tämä rauhallisesti, vai täytyykö tämän pienen pohjolan kansan näyttää, että ne sanat ovat tosia, mitä tästä kansasta on sanottu. Varsinkin siitä Suomen heimosta, joka näillä seutuvilla nyt majailee. Nimittäin että vapaus on merkinnyt aina sille enemmän kuin kuolema.³²

Hän jatkaa samaan kansallisromanttisen uhmakkaaseen sävyyn 22.10. kuultuaan radiosta Viron tilanteesta. Tieto Viron alistumisesta Neuvostoliiton tahtoon ja tukikohtien luovuttamisesta puna-armeijalle kirvoitti Pentiltä yksinkertaisen humoristisen ja uhmakkaan purkauksen: ”Meidän pottumaita ei Ryssät valtaa”³³. Paria päivää myöhemmin Pentti kirosi jälleen epäselvää tilannetta neuvotteluissa ja toivoi, että jos ei muuta niin armeijalle annettaisiin edes hyökkäyskäske.³⁴ Samanlainen kirjoittaminen jatkui 1.11. kun uutiset Neuvostoliiton yllättävästä julkisesta tiedonannosta aluevaatimuksiaan koskien tulivat julki:

³² Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 20.10.1939. Tsk.

³³ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 22.10.1939. Tsk.

³⁴ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 22.10.1939, 24.10.1939. Tsk.

*Tänään Venäjä julkaisi koko maailman tiettäväksi vaatimuksensa Suomeen nähden, mutta ei meitä vähällä säikäytetä! Pian kai se sitten nähtäneen mihinpäin ne asiat rupeavat kääntymään.*³⁵

Kyseiset lainaukset kertovat hyvin suoraan, minkälaisella mielellä Pentti odotti tulevaa. Korkeakoulutettuna ja opettajaksi siviilissä suuntauneena, sekä hyvin isänmaallisena upseerina hän heittäytyi ajatuksiaan muotoillessaan varsin runolliseksi. Päiväkirjassa alleviivattu osio kieli vahvasta uskosta ei vain suomalaisen sotilaan, vaan koko Suomen kansan tahtoon puolustaa maataan sekä oikeuksiaan.

Arto Jokista lainatakseni kyseessä oli laajempaa oikeistolaista yhteiskunnan kuvaa heijasteleva näkemys, runebergilainen idea kansakunnan omaksi lunastamisesta taistelevan sukupolven verellä ja samalla isänmaan elinvoiman osoitus. Pentti ei ollut ajatustensa kanssa yksin. Epämääräisyys ja epävarmuus tulevasta kalvasi kansaa, ja esimerkiksi Padasjoella Hämeessä mielialaseurannan mukaan toivottiin hieman Pentin näkemyksien kanssa samansuuntaisesti sotaa nopeasti, jottei hallitus ehtisi myöntyä Neuvostoliiton vaatimuksiin. Sota ainakin olisi ratkaissut odotuksen.³⁶ Isänmaanrakkaus ja usko Suomeen sekä suomalaisiin on tema, joka toistuu Pentin sota-ajan teksteissä säännöllisesti. On merkittävää mainita jo tässä vaiheessa, että ainakaan hänen päiväkirjatekstiensä pohjalta hänen isänmaallisuutensa tai uskonsa suomalaisten pärjäämiseen ei pettänyt, vaikka tulevaisuus pelottikin. Pentin käyttämä kieli pysyi varovaisen uhmakkaana. Samaa saattoi sanoa suuresta osasta Suomen kansaa välittömästi Molotovin radiopuhetta seuranneina päivinä. Kansakunnan mielialoja seuranneet tahot raportoivat nyt julkisiksi tulleiden vaatimusten ”terästäneen” ihmisiä. Lamaantumisen sijaan ihmisille kävi rauhallisesti selväksi, kuinka vakavasta asiasta nyt oli kyse. Ylimääräisten harjoitusten alun epämääräisyys ja epävarmuus hellitti; toiminnalla oli nyt selvä suunta. Harjoitusten edetessä Pentin käyttämä kielikin muuttui. 13.11. kuultuaan radiosta Suomen neuvottelukunnan kotiinlähdestä Moskovasta hän

³⁵ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 1.11.1939. Tsk.

³⁶ Tepora 2015, 68, 78 – 80.

vain totesi lakonisesti yksikantaan ”Neuvottelut katkenneet?” ja jatkoi suoraan päivän kuvausta kuvailematta sen enempää tunteitaan tapahtuneesta.³⁷

Suomessa vallitsi ylimääräisten harjoitusten aikana ulkoisesta uhasta kasvanut kansallisen yhtenäisyyden tunne ja erityisesti vahva uho Neuvostoliiton vaatimuksia kohtaan. Erityisesti sotaväen piirissä oman rohkeuden pönkittäminen sekoittui oikeaan sodan ihannointiin sotilaiden retostellessa erilaisilla Suur-Suomen haaveilla ja ”ryssien” kohtalon kuvailuilla. Sotaa edeltäneen vuosikymmenen Suur-Suomi -retoriikka ja nationalistiset haaveet ohjasivat mielialaa, myös Pentin kohdalla. Hänen jopa romanttiset kuvauksensa suomalaisesta uhrimielestä ja pelottomuudesta heijastelevat vahvasti tätä laajempaa taustaa.³⁸

Neuvostoliitostai tai ”itänaapurista” käytetty kieli seurasi niin ikään yleistä tapaa. Yleisin termi neuvostoliittolaiselle oli perisuomalaisesti ”ryssä”. Tausta tälle halventavalle termille oli 1900-luvun alkupuolella, erityisesti Suomen itsenäistymisen tapahtumissa ja harmia maassa aiheuttaneessa kurittomassa venäläisessä sotaväessä. Suomen sisäiseen tilanteeseen sekaantuneet ja sisällissodassa punakaarteja tukeneet venäläiset sotilaat antoivat tukevan pohjan, jolle toista maailmansotaa Suomessa edeltänyt ryssäviha retoriikkoineen rakentui. On vaikea sanoa, että onko kyseessä pohjimmiltaan ajalle ominaisen ryssävihan mukaan latautunut tapa, sisäistetty ideologia, vaiko vain 1920 ja 1930-lukujen yhteiskunnallisesta keskustelu- ja kulttuuri-ilmapiiiristä Pentin kielenkäyttöön tarttunut yleinen käytäntö vailla syvempää sisältöä. Monet Pentin sodanaikaisista merkinnöistä lähentelevät kuitenkin esimerkiksi Akateemisen Karjala Seuran vahvan nationalistista ja romanttista, mutta myös ryssävihamielistä ulosantia. Hän myös käytti suoraan yhden Akateemisen Karjala Seuran merkittävimpien kirjoittajien kieltä nimittäessään jotain halveksuttavaa vihollisen toimintaa ”aitoryssäläiseksi”. Joka tapauksessa ryssiin ja ryssälaisyyteen eri muodoissaan viittaaminen on sääntönä Pentin päiväkirjoissa alusta loppuun, vaikka hänen

³⁷ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 13.11.1939. Tsk; Ahlbäck et al. 2006, 141.

³⁸ Tepora 2015, 96 – 99.

käyttämänsä kieli pehmeneekin toisen maailmansodan jatkumisen myötä. Terminä ”vihollinen” synonyymeineen nousee usein ”ryssän” tilalle.³⁹

Uhmakkaista kirjoituksista huolimatta Pentin merkinnöistä huokuu myös toivo siitä, että rauha säilyisi ja sota vältettäisiin. Hän puki toiveensa sanoiksi esimerkiksi kertoessaan näkemästään unesta:

Näin viime yönä unta, että sota oli jo loppunut, joulun aika oli olevinaan ja rauhallisesti oli kaikki mennyt. Myöhemmin näkee pitikö uni paikkansa.⁴⁰

Karua kieltään tämän unen toteutumatta jäämisestä kertoo yli vuosi myöhemmin 23.12.1940 Raahessa tehty katkeranoloinen lisäys tuon 22.10. merkinnän alle: ”**Ei pitänyt!**” Tämä jälkikäteen Pentti Tuikkalan vahvalla paksulla kirjoituksella lisäämä oman tekstinsä kommentaari on erinomainen merkki tuon päiväkirjatekstin tunnelatauksesta. Toive rauhasta oli niin vahva ja toiveen toteutumattomuus sitä seuranneen sodan ja ankaran rauhan kanssa niin merkittävän ahdistava tai katkera kokemus, että vuotta myöhemmin tekstiään uudelleen lukiessaan Pentin oli pakko kommentoida väärässä olleen menneen minänsä mietteitä.⁴¹

Pentin kokemukset ylimääräisestä harjoituksesta eivät kuitenkaan rajoittuneet pelkkään epäluuloisuuteen, vaan elämään harjoitusten aikana mahtui myös iloa ja positiivisia tapahtumia. Vaikka päiväkirjoille on usein ominaista negatiivisten asioiden korostaminen,⁴² on Pentin päiväkirjoissa verrattain paljon pieniä positiivisia tapahtumakuvauksia. PPP7:n ”kolonnan” eli logistiikka-osaston asettuessa aloilleen majoituspaikassaan ylimääräisten harjoitusten alussa ”yksikön pojat” tutustuivat majapaikkanaan toimivaan Soanlahden pitäjään. Ilmeisesti pitäjän yhdestä talosta löytyi jotain nuoria miehiä kiinnostavaa:

³⁹ Tepora 2015, 96 – 99, 144 – 145; Vihavainen 2013, 201-204, 210-212.

⁴⁰ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 22.10.1939. Tsk.

⁴¹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 22.10.1939. Tsk; Lejeune 2009, 225.

⁴² Vatka 2005, 104.

- vielä yksi asia: kolonnan pojat olivat tänä iltana saunassa eräässä talossa n. 2km täältä. He olivat yhyttäneet samassa talossa hupaisan 'likan'. Aikoivat pojat vastakin siihen taloon mennä. !!⁴³

Samaan luokkaan menevät lukuisat maininnat korttipeleistä, pienistä juttutuokioista, vanhojen koulu- tai palvelustuttujen kohtaamisista, vierailuista milloin missäkin majoituspitäjän talossa seurustelemassa ja ylipäätään elämän nautinnoista aina pataljoonan tanssiaisia myöten. Nämä maininnat rajoittuivat kuitenkin suurimmaksi osaksi ylimääräisten harjoitusten aikaan. Pentin teksteissä on selvä ero sota-ajan päiväkirjamerkintöjen ja ylimääräisten harjoitusten aikaisten merkintöjen välillä. Hänen tekstinsä karsiutui monista pienistä yksityiskohdista ja tekstin kuvaus arjesta muuttui muutenkin karummaksi ja lyhyemmäksi, mitä pidemmälle talvisota eteni.

Lomia jaettaessa avioliitossa olevat ja perheelliset miehet olivat aluksi naimattomia nuoria miehiä paremmassa asemassa. Ajatuksena selvästi oli, että heille olisi enemmän tarvetta kotona ja toisaalta heillä myös olisi enemmän syytä päästä kotiin. Sodan syttyessä naimattomana nuorena miehenä Pentti onnistui kuitenkin kaivamaan jotain hieman makaaberin positiivista loma-asetelmasta ja omasta tilanteestaan: ”Näin poikamiehenä on helppo olla sodassa. Ei sure vaimo, ei lapset!!” Kuitenkin kertausharjoitusten venyessä maininnat kotiinpääsyn odottamisesta niin oman kuin muiden mielialan kuvauksissa yleistyivät. Lomillepääsyä sekä myös ylimääräisten harjoitusten loppumista odotettiin innolla. Tämä kotiinpääsyinto nivoutui yleiseen epävarmaan ilmapiiriin. Moskovon neuvotteluiden ratkaisua odotettiin epävarman uhmakkaina, mutta ”harjoitusten” päättyminen tai edes laajemmin myönnettyt lomat olisivat olleet selvä merkki siitä, että asiat olisivat menossa parempaan suuntaan.⁴⁴

Kornetti Pentti Tuikkalan arjen täyttivät ajan kuluessa harvenevat vapaat hetket, joiden päälle tulivat hänen sotilaalliset tehtävänsä. Hänen päiväkirjoistaan käy ilmi, että PPP7 huoltokolonnan kuormastopäällikkönä hän oli vastuussa esimerkiksi pataljoonan

⁴³ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 24.10.1939. Tsk.

⁴⁴ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 25.10.1939. Tsk; Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 24.11.1939. Tsk.

huollon hevosista ja kuljetuksista. Nämä tehtävät olivat hänen kontollaan helmikuuhun 1940 saakka ja muodostivat tärkeimmän osan hänen arjestaan niin ylimääräisten harjoitusten kuin myös talvisodan ensimmäisen puoliskon aikana. Yksi hänen ensimmäisistä varsinaisesti tehtäväänsä koskevista kirjoituksista on lokakuun lopulta. Pentti kirosi kymmenen hevosen tiedot sisältävän hevosluettelon katoamista ja pelkäsi seurauksia, jos sitä ei löydetäisi.⁴⁵ Oletettavasti luettelo löytyi, koska hän ei teksteissään enää palannut asiaan. 1930-luvun Suomessa hevosen ollessa tärkein maatalouden työväline ja merkittävä kulkupeli sen arvo tunnettiin. Ratsuväen upseerina Pentti osoitti useaan otteeseen huolta vastuullaan olevien hevosten jaksamisesta ja kohtaloista:

*Kolonnan tehtäväksi jäänee jatkuva halon ajo, majurin jyrkkä määräys, vaikka konit tulisivat ulos nahoistaan! Kova hitsi hevosille huonoilla teillä ja kehnoilla rattailla.*⁴⁶

Hän kirjoitti useaan otteeseen hoidokkiensa voinnista, määrävahvuuksien muutoksista ja muista kolonnan hevosten vointiin liittyvistä tekijöistä. Muita huollon vastuulla olleita tehtäviä Pentin päiväkirjojen perusteella olivat pataljoonan kuljetusten lisäksi erilaiset tiestön parantamiseen liittyvät urakat ja lumien tultua tiestön ja kulkureittien raivaus. Näiden toimien tarkkempi luonne jää kuitenkin epäselväksi. Tietöiden yhteydessä Pentti kirjoitti miehistön nurinasta ja valituksesta: erityisesti liian vähästä ruuasta. Hän itse ei kuitenkaan kritisoinut tehtäviään tai purkanut tuntojaan suuntaan tai toiseen, vaan säilytti hieman irrallisen tapansa havainnoida sivusta ja selostaa arkisia tapahtumia. Muuten hänen tehtäviensä kuvaukset keskittyivät eläinten hoitoon ja huoltobyrokratiaan pintapuolisesti. Sairaita hevosia vietiin keskitettyyn eläinlääkäriin, raskaana olevia tammoja hoidettiin ja muun toiminnan ohessa Pentti ehti vielä ratsastamaankin ympäri PPP7:n toimialuetta. Pentin hevoset olivat osa niitä yli 60 000 armeijaan otettua hevosta, jotka muodostivat autojen vähyydestä johtuen Suomen armeijan huollon

⁴⁵ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 27.10.1939. Tsk.

⁴⁶ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 30.10.1939. Tsk.

selkärangan. Ja kuten kaikkea tärkeää kalustoa, myös hevosia huollettiin. Tämä käy Pentin teksteistä hyvin ilmi läpi talvisodan.⁴⁷

Tylsyys hiipi ennen pitkää harjoitusten arkeen, kaikista kuvatuista tehtävistä huolimatta. Ilmeisesti Pentillä ei ollut kuitenkaan ylitsepääsemättömästi erikoisempaa tehtävää sillä päivien kuvaamiset ”yksitoikkoisiksi” tai ”pitkäveteisiksi” lisääntyivät. Hän myös hyppi muutamia päiviä ylitse, esimerkiksi 23.11. päivän kohdalla, selityksellä ”Eilen ei tullut kirjoitettua mitään, koska ei tapahtunut mitään kummempaa.” Voivottelut tylsyydestä harvenivat sodan sytyttyä. Taistelujen alettua Pentti mainitsi ”joutilaisuudesta” ja tylsyydestä vain muutaman kerran PPP7:n ollessa reservissä tai sairastaessaan.⁴⁸

Pentti ei kuitenkaan käsitellyt teksteissään tarkemmin yksityiskohtia varsinaisesta armeijan huoltotilanteesta tai muuten paljastanut mitään yleistilanteesta. Hän keskittyi omiin tekemisiinsä ja spekulaatioon, muttei kertonut mitään asemansa mahdollisesti suomia sisäpiirin tietoja. Esimerkiksi sodan kynnyksellä Laatokan Karjalassa toimivalla Suomen armeijan IV armeijakunnalla oli valtavia puutteita talvivarustuksessa, mutta mikään vastaava ei käy mitenkään hänen teksteistään ilmi. Huolto-upseerina hänellä olisi todennäköisesti ollut selvä käsitys tästä ongelmasta. Pienempien esimerkiksi kirjeissä kiellettyjen tietojen, kuten joukkojen majoituspaikkojen, pataljoonan marssisuuntien ja henkilöstönvaihdosten kanssa hän ei ollut niin tarkka ja kirjoitti yksikkönsä liikkeistä avoimesti.⁴⁹

Lähestyvistä sodasta tai siihen liittyvästä jännittämisestä näkyy hieman merkkejä Pentin marraskuun lopun teksteissä. Kuitenkin 25.11.1939 Pentti kirjoitti rauhallisista päivistä ja kolonnassa vallitsevasta optimismista. 27.11.1939 Pentin yksikkö lievitti tylsyyttä järjestämällä tanssiaiset. Ilmeisesti ilta meni tanssipaikan ”huonosta lattiasta ja kylmästä huoneesta” huolimatta hyvin, koska hän sai tansseihin mukaan Kerttu-nimisen tytön, jonka läsnäoloa hän merkkasi suurella sulkuihin laitetulla huutomerkillä. Miehet olivat myös saaneet tietää, että lomia jaettaisiin sitä hakeville helpommin uuden

⁴⁷ Ahto et al. 1999, 335-341; Ojala et al. 1997, 46-47, 51-52.

⁴⁸ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 11.11.1939, 12.11.1939, 24.11.1939. Tsk.

⁴⁹ Juutilainen 2009, 74; Metsberg 2015, 38-43.

lomarytmytyksen myötä. Tottakai tilanteeseen mahtui pientä arjen huumoria, kun Pentti motivoi alaisiaan hoitamaan kuntoon vaadittavat byrokraattiset toimet:

Koska useimmassa tapauksessa on vielä puuttunut numerolevyjä ja -lappuja hevosvärkeistä sekä kärryistä. Nyt nekin tulivat paikoilleen suurin piirtein kaikki ja yhdessä tuokiossa kun ilmoitin, että lomaa ei muuten puolleta ellei nämä jutut ole asianmukaisessa kunnossa.⁵⁰

Lomahuumaa kesti mitä ilmeisimmin vain pari päivää. Uutiset edellisenä päivänä tapahtuneista Mainilan laukauksista saavuttivat Pentin yksikön tanssiaispäivän iltana. Puna-armeija tulitti omaa asemaansa muutamia tappioita aiheuttaen Karjalan kannaksella, saaden näin tekaistun oikeutuksen tulevalle sodalle Suomea vastaan.⁵¹ Asioiden todellisesta merkityksestä ei tietenkään ollut tarkkaa käsitystä harjoituksiin ryhmittyneissä joukoissa, mutta varmasti Pentin tavoin osa arvaili jotain tulevan. Hän kirjoitti lisäyksen päiväkirjaansa uutisia ihmetellen yömyöhällä:

Kannakselta kuuluu outoja uutisia, ryssät syyttävät, että suomalaiset ovat rikkoneet rajarauhaa ampumalla tykeillä Venäjän puolelle; aito ryssämäistä. Loman saanti taitaa kuitenkin vaikeentua.⁵²

Pentin viimeinen merkintä ennen sotaa on kirjoitettu 30.11.1939 päivän illalla. Kannaksen tapahtumista huolimatta hänen ajatuksensa olivat myös arjessa ja opinnoissa; Pentti kertoi kirjoittaneensa Raaheen mahdollisuudesta suorittaa kuvataiteen opettajan auskultoinnit, eli opettajaharjoittelut ja näytöt. Vielä merkittävämpänä hän myös kirjoitti lyhyesti Neuvostoliiton irtisanoneen Suomen kanssa solmitun hyökkäämättömyyssopimuksen. Oletin, että tätä olisi seurannut jonkinlainen pitkä päätöksellinen teksti, kun ottaa huomioon aiemmat Mainilan tapahtumat ja Pentin tavan välillä kirjoittaa isänmaan kohtaloa koskevista asioista suhteessa Neuvostoliittoon

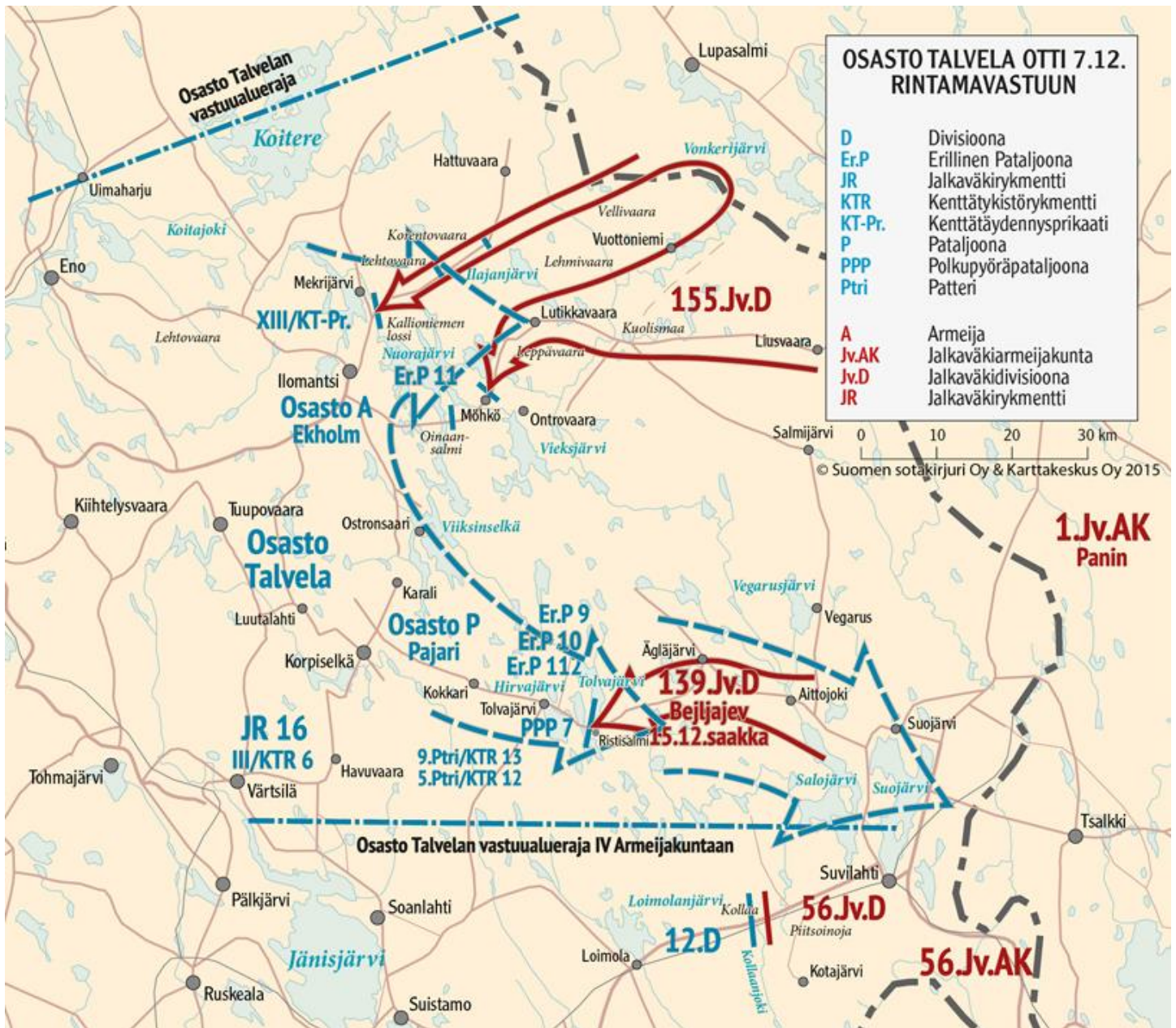
⁵⁰ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 27.11.1939. Tsk.

⁵¹ Ahto et al. 1999, 160.

⁵² Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 27.11.1939. Tsk.

paatoksellisesti tai tunteellisesti. Hän kuitenkin päätti merkintänsä yksinkertaisen uhmakkaasti: ”Sanokoon vaan!”. Tavanomaisten hyvän yön toivotusten sijasta hän lopetti merkintänsä väännökseen vanhasta sanonnasta: ”Hyvää yötä Hanna ja lapset, isä lähtee kirkontorniin.” Sanonnan merkitys marraskuun lopun uudessa, aiempaa vielä epävarmemmassa ja vaarallisemmassa tilanteessa on ilmeinen. Tämä sanonta eri variaatioineen toistui monesti Pentin tekstissä osana rituaalinomaista hyvien öiden toivotusta lukijalle tai hänelle itselleen. Seuraavan kerran hän kuitenkin kirjoitti päiväkirjaansa Suojärven rajaseudun ja Tolvajärven ankarien taisteluiden jälkeen vasta 12.12.1939⁵³

⁵³ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 25.11.1939. Tsk; Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 29.11.1939. Tsk; Ahto et al. 1999, 160; *Talvisodan historia 1*, 1977, 42-43.

PPP7 osana Osasto Talvelaa Tolvajärvi-Ägläjärvi-Aittojoki-Suojärvi -suunnalla ja seutu, jolla Pentti palveli talvisodan ajan. Muokattu kartta kirjasta: Raunio, Ari. 2013: *Sotatoimet Suomen sotien 1939–45 kulku kartoin*, kolmas painos, Karttakeskus.

1.2 Polkupyöräpataljoona 7:n sota Tolvajärven suunnalla

Pentti Tuikkalan päiväkirjamerkinnöissä on merkittävä liki kahden viikon mittainen tauko 30.11.1939 illan ja 12.12.1939 päivän välisenä aikana. On epäselvää oliko kyseessä tilanne, jossa hän ei kyennyt kirjoittamaan vai ovatko hänen mahdollisesti erillisille papereille tai vihkoseen tekemänsä merkinnät kadonneet. Pentti kirjoitti pitkin sotaa erillisiin hyvin pieniinkin vihkosiin ja muistikirjoihin sekä irtopapereille. Tämän ja hänen aiemman säntillisen kirjoittamisensa vuoksi en pidä ajatusta hukkuneista irtopapereista mahdollisena. Toisaalta noiden kahdentoista päivän tapahtumat olivat hänenkin yksikössään niin hektisiä ja raskaita, että on ymmärrettävää, jos Pentti ei yksinkertaisesti ehtinyt tai jaksanut kirjoittaa. Tämän puolesta puhuu vahvasti myös se, että hän ensimmäisessä sota-ajan merkinnässään kertasi edellisten päivien tärkeimpiä tapahtumia.

Juuri Pentin ensikosketuksesta sotaan sekä taisteluihin ja varmasti hänen pahimpien pelkojen toteenkäymisestä olisi suonut jääneen kirjoituksia ja merkintöjä. Erityisen mielenkiintoista tämä on, kun ottaa huomioon Pentin uhmakkaat isänmaalliset ja ryssävihamieliset heitot aiemmissa kirjoituksissa ylimääräisten harjoitusten aikana. Kuinka Pentti kohtasi syttyneen sodan, mitä hän todisti ja erityisesti miltä Suomen armeijan talvisodan ensimmäinen suuri torjuntavoitto näytti hänen näkökulmastaan? Huollolla on muutama etu etulinjassa taisteleviin tovereihinsa verrattuna: He voivat keskittyä muuhunkin kuin välittömään selviämiseen ja he eivät ole välttämättä niin sidottuja yhteen paikkaan taistelulinjassa kuljettaessaan tarpeita ja taisteluvälineitä joukoille. Pentillä oli siis erityisesti upseerina erinomainen asema mahdollisesti hahmottaa kokonaistilanne etulinjassa taistelevia sotilaita paremmin. Tämänkin vuoksi hänen merkintöjensä vähäisyys talvisodan ensiviikoilta on menetys.

Taisteluiden alkaessa Pentti oli yksi niistä noin 30 000 sotilaasta, jotka IV armeijakuntaan kuuluvina pyrkivät torjumaan Laatokan ja Ilomantsin välisellä alueella lopulta liki viiden neuvostoliittolaisen divisioonan hyökkäyksen.⁵⁴ Sodan ensimmäiset päivät olivat hektisiä ja äärimmäisen raskaita. Suomalaiset joukot taistelivat viivyttyä vihosta ankarasti alivoimaisina sekä mielialan ja jaksamisen horjuessa. PPP7 oli

⁵⁴ Ahto et al. 1999, 501-507.

reservissä varsinaisten taistelujen alkaessa Suojärven suunnalla. Pataljoonan sotapäiväkirjan mukaan käsky siirtyä Ägläjärvelle tuli välittömästi 1.12. ja jo seuraavalta päivältä on merkintä ”pataljoonan asettumisesta viivytystaisteluun”. Tilanteen elämisestä kertoo kuitenkin taas seuraavana päivänä, 3.12. saapunut käsky PPP7:lle ryhtyä vastahyökkäykseen Aittojoelle siirtymisen jälkeen. Väsyneenä ja sekaisessa tilanteessa hyökkäys pysähtyi ja lyötiin neuvostopanssareilla takaisin vain 600 metrin etenemisen jälkeen. Puna-armeijan hyökkäykset tuona päivänä torjuttiin Aittojoella, mutta pataljoonan komentaja majuri Saarva haavoittui. Seuraavana päivänä vihollisen hyökkäys yllätti ja ajoi hajalle PPP7:n, joka vetäytyi Ägläjärven suuntaan pieninä yksiköinä. 5.12. Ägläjärvestäkin luovuttiin.⁵⁵

Vetäytymistä taistellen jatkettiin 8.12. asti, johon mennessä Tolvajärvin oli menetetty puna-armeijalle. Vetäytyminen kuitenkin pysähtyi alueelle kriisitilanteessa muodostetun eversti Paavo Talvelan komentaman ja hänen mukaansa nimetyn Osasto Talvelan asettuttua vahvennettuna poikkiteloin puna-armeijan 139. divisioonan tielle ja valmistautuessa vastahyökkäykseen. Samana päivänä PPP7 osti aikaa muille suomalaisille joukoille suorittamalla pienimuotoisen vastahyökkäyksen Tolvajärven yli. Pataljoonan komentaja, jo toinen sodan alettua, kaatui, ja pataljoona vetäytyi takaisin järven yli, vaikka hyökkäys onnistuikin hidastamaan puna-armeijaa. Seurasi pari suhteellisesti rauhallisempaa päivää, taisteluiden alkaessa uudelleen 10.-11.12 yöllä. Seuraavana päivänä Tolvajärven suunnalla osana Osasto Talvelaa toiminut, myös komentajansa mukaan nimetty erikseen muodostettu Osasto Pajari ja sen myötä myös PPP7 ryhtyivät hyökkäykseen Tolvajärven maastoon linnoittautunutta vihollista vastaan. Pataljoona hyökkäsi toisessa aallossa keskellä kolmea etenemissuuntaa, osallistui päivän verisimpiin taisteluihin ja asettui illasta vielä varmistamaan rintamaa muun osaston levätessä. Puna-armeijan 139. divisioonaa lyötiin päivän taisteluissa, ja se vetäytyi itään. Taistelua seurasi takaa-ajovaihe suomalaisten joukkojen ryhtyessä etenemään takaisin kohti Ägläjärvettä ja Aittojokea seuraavina päivinä. Tolvajärven taistelu oli Suomen armeijan ensimmäinen merkittävä torjuntavoitto talvisodassa.

⁵⁵ *Talvisodan historia 3* 1978, 32-41; Juutilainen 2009, 69-84; Ahto et al. 1999, 504-507; PPP7 sotapäiväkirja 18.10.1939 – 24.4.1940, 1.12.1939. – 5.12.1939. Sotapäiväkirjat-kokoelma, Talvisodan sotapäiväkirjat. KA; Keskisarja 2014, 137-180; Neny et al 2016, 105-108; Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 12.12.1939. Tsk; Vahtola 2015, 146 – 148.

Taistelu oli merkittävä myös sotilaallisena erikoisuutena. Harva löisi vetoa hyökkääjän puolesta, jos tämä lähtee alivoimalla, talvisessa maastossa pelkällä jalkaväellä, ilman merkittävää tykistön tukea hyökkäämään avoimien järvien yli linnoittautunutta, panssarien ja suuren tykistömäärän tukemaa määrällisesti ylivoimaista vihollista vastaan.⁵⁶

Tolvajärveä seurasi tuskainen eteneminen kohti valtiorajaa ja Suojärveä, josta ensimmäiset joukot olivat vajaa kaksi viikkoa aiemmin vetäytyneet. Suojärvelle asti Osasto Pajari ei päässyt, mutta melkein. Eteneminen pysähtyi joulukuun loppuun mennessä rintaman vakiintuessa Aittojoelle ja sen ympäristöön. Kahden viikon eteneminen yksinäistä tietä ja tiettömiä erämaita pitkin koukkaillen oli raskas koitos niin Osasto Pajarille kuin myös PPP7:lle sen osana. Pataljoonan komentajaksi vakiintui tässä vaiheessa kolmas komentaja lyhyen ajan sisällä: majuri Paloheimo. Miehet olivat jatkuvasti jaksamisensa äärirajoilla, ja useampi kuin yksi hyökkäys pysähtyi pystyyn nukahteleviin miehiin. Tolvajärveä seurasi välittömästi Ristisalmen valtaus, joka avasi tien Ägläjärvelle. Matkalla suomalaiset joukot pysähtyivät useamman puna-armeijan väliaseman edessä taisteluun. Osa näistä muodostui hyvin verisiksi kohtaamisiksi, kuten kävi esimerkiksi metsänvartijan majan seudun taistelussa 14.12. PPP7 ei kuitenkaan ollut matkalla Ägläjärvelle suoraan keihäänkärkenä, vaan muut pataljoonat kantoivat suuremman vastuun. Ägläjärven kylä saavutettiin 17.12 ja seuraavana päivänä Osasto Pajari ryhtyi ajamaan nyt kahden eri neuvostoliittolaisen jalkaväkidivisioonan osia kylästä, joka oli linnoitettu vahvasti ”jokaista pottukuoppaa myöten”. Taistelut raivosivat 23. päivään saakka, jolloin saarroituksella ja reservistä keskelle taistelua heitetyn PPP7:n lisäpanoksella kylä vallattiin. PPP7 siirtyi välittömästi takaa-ajoon 16. jalkaväkirykmentin ensimmäisen pataljoonan kanssa. Seuraavien päivien aikana suomalaisjoukot etenivät noin 15 kilometrin matkan Aittojoelle, jonka ympäristössä viimeiset merkittävät puna-armeijan asemat vallattiin Viitavaarassa 29.12. Kyseinen paikka muodostui varsinaiseksi murheenkryyniksi loppusodan ajaksi sitä pitävälle suomalaisille joukoille, muttei PPP7:lle. Pataljoona oli vuodenvaihteessa taas linjan

⁵⁶ PPP7 sotapäiväkirja 18.10.1939 – 24.4.1940, 5.12.1939. – 12.12.1939. Sotapäiväkirjat-kokoelma, Talvisodan sotapäiväkirjat. KA; Ahto et al. 1999, 562-565; Juutilainen 2009, 106-107; *Talvisodan historia 3* 1978, 42-43, 141-148, 150-153; Keskisarja 2014, 77-89, 109-128; Nenye et al 2016, 108-118; Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 12.12.1939. Tsk; Vahtola 2015, 148 – 150.

takana reservissä. Tolvajärveltä alkanut hyökkäyssota oli ollut kuluttavaa. Tolvajärven ympäristön kahinoista Ägläjärven tuntumaan 10.-16.12. välillä Osasto Pajari menetti 394 miestä kaatuneina, 544 haavoittuneina ja 36 kadonneina. Ägläjärven ympäristön taisteluissa kaatui 274, haavoittui 445 ja katosi 29 miestä lisää. Osasto Pajarin kokoiselle, noin neljän tuhannen miehen joukolle yli 1700 miehen kokonaistappiot parin viikon aikana olivat massiiviset. Hyökkäyssodassa tämä oli ikävä kyllä odotettavissa. Puna-armeija kärsi kuitenkin moninkertaiset tappiot määrällisestä ja kalustollisesta ylivoimastaan huolimatta, ja toisaalta Osasto Pajari sai tappiotaan paikkaamaan noin 2200 miestä täydennyksinä sodan aikana. Ryhmä Talvela, eli Tolvajärven suunnan pataljoonat sekä hajanaiset joukot Ilomantsissa, oli torjunut ja työntänyt takaisin kolme divisioonaa puna-armeijan joukkoja, 30 000 - 40 000 miestä. Sodan lopussa Ryhmä Talvelan esikunta arvioi näistä joukoista puna-armeijan menettäneen yli 8000 miestä yksistään kaatuneina. Tämä kertoo omaa tarinaansa suomalaisten sotilaiden määrätietoisuudesta ja toisaalta paikallisistakin miehistä ja pojista muodostettujen osastojen osaamisesta kotiseudullaan.⁵⁷

Aittojoelle asemiin asettumista seurasi yleisesti hiljaisempi ajanjakso, joka kesti talvisodan loppuun. Hiljaisuus oli tässä yhteydessä kuitenkin suhteellista. 30 kilometrin päässä pohjoiseen talvisodan legendaksi muodostuneen Kollaan rintaman sivustalla toiminta oli lähinnä partioiden välistä kahnausta ja sissisotaa muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Tätä suhteellista rauhaa rikkoi vain kaksi toiminnantäyteisempää jaksoa tammi-helmikuun taitteessa ja maaliskuun puolivälissä. Molemmat liittyivät Laatokan Karjalassa tapahtuneisiin yrityksiin avata Suomen armeijan muodostamat suuret motit. Merkittävin näistä oli 21. – 28.1. tapahtunut puna-armeijan hyökkäys, joka uhkasi työntää takaisin koko Aittojoen rintaman. PPP7 oli hyökkäyksen alkaessa hajallaan reservissä muunmuassa Ilomantsin suunnalla ja kasattiin pikaisesti Tolvajärven suuntaan avuksi. Hyökkäys pysäytettiin niin Aittojoen linjan suunnalla kuin sen selustan korvessa, vaikka puna-armeija saikin joitain neliökilometrejä maata haltuunsa. PPP7 asettui rintamaan Aittojoen pohjoispuolelle Kuukkausjoelle, jossa se

⁵⁷ PPP7 sotapäiväkirja 18.10.1939 – 24.4.1940, 12.12.1939 – 31.12.1939. Sotapäiväkirjat-kokoelma, Talvisodan sotapäiväkirjat. KA; Ahto et al. 1999, 565-566; *Talvisodan historia* 3 1978, 153-161, 150-153, 188; Keskisarja 2014, 77-89, 109-128; Nenye et al 2016, 123; Vahtola 2015, 150 – 155.

Sissipataljoona 2:n⁵⁸ kanssa 10.2.1940 verisessä hyökkäyksessä valtasi Kuukkausjoen länsipuolen takaisin. Viimeinen merkittävä toiminnantäyteinen jakso oli aivan maaliskuun alussa, ennen sodan päättymistä. Puna-armeijan joukot hyökkäilivät monta päivää tuloksetta Ryhmä Pajarin pääpuolustuslinjaa vastaan. Aittojoen rintamalla Osasto Pajarin tappiot eivät olleet yhtä merkittäviä kuin hyökkäysvaiheessa, mutta kuitenkin merkittävät. Tammikuun lopusta sodan loppuun Osasto Pajari menetti Aittojoen asemassa noin 500 miestä kaatuneina, haavoittuneina ja kadonneina. Ero vuoden 1940 puolustustaisteluiden ja joulukuun 1939 aktiivisen hyökkäyssodan välillä Tolvajärven suunnalla on kuitenkin selvästi nähtävissä.⁵⁹

1.3 Pentin talvisota Tolvajärveltä Aittojoelle

PPP7:n ja Pentin sotapolku voidaan jakaa ajallisesti kahtia. Ensin oli joulukuun intensiivinen kausi: perääntyminen rajalta Tolvajärvelle ja sieltä vastahyökkäys Aittojoelle saakka. Tätä seurasi tilanteen suhteellinen rauhoittuminen, Aittojoelle vakiintuneen rintaman puolustus ja partiointi satunnaisine pienine kahakoineen sekä muutama suurempi kohtaaminen. Pentin asemassa ja henkilökohtaisessa kokemuksessa merkittävin muutos oli hänen siirtymisensä PPP7:n huoltokolonnin johdosta etulinjaan jalkaväkijoukkueen komentajaksi 12.2.1940. PPP7:n sota-ajan merkittävämät tapahtumat näkyivät vaihtelevalla selvyydellä Pentin teksteissä ja muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta kuvaukset taisteluista hänen teksteissään pysyivät samalla tarkkailevan havainnoijan listauslinjalla kuin suurin osa hänen muusta tekstistään.

12.12.1939 Kokkarin kylä Korpiselän tienvarressa. Istun juuri PPP7:n esikunnassa, eräässä talossa. Patalj:n kom. Maj. Laakso. Kolmas komentaja jo meillä. Maj. Saarva haavoittui ja hänen jälkeensä tullut kapt. Eriksson kaatui⁶⁰

⁵⁸ Tästä lähtien SissiP 2.

⁵⁹ PPP7 sotapäiväkirja 18.10.1939 – 24.4.1940, 1.1.1940 – 13.3.1940. Sotapäiväkirjat-kokoelma, Talvisodan sotapäiväkirjat. KA; Ahto et al. 1999, 566; *Talvisodan historia* 3 1978, 170-178, 187 – 188; Keskisarja 2014, 216-227; Vahtola 2015, 156 – 158.

⁶⁰ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 12.12.1939. Tsk; Majuri Laakso toimi toimi ilmeisesti väliaikaisena komentajana ennen majuri Paloheimoa, mutta virallista mainintaa asiasta ei löydy pataljoonan sotapäiväkirjoista.

Näin alkoi Pentin ensimmäinen sota-ajan merkintä. Hän kävi tuon päivän tekstissä seikkaperäisesti läpi edellisessä luvussa läpi käymäni PPP7:n toimet ja kärsityt tappiot sodan ensimmäisten 12 päivän aikana. Pentin kolonnakin kärsi tappioita niin kaatuneina, haavoittuneina kuin kadonneina. Hän piti seikkaperäistä kirjaa tappioista tuttujen kohdalla nimeltä ja yleisemmin lukumäärinä sodan loppuun saakka aina, kun vain oli mahdollista ja tiedot tappioista saavuttivat hänet. Kirjeissä tällainen ei olisi tullut ikinä kuuloonkaan ja sotasensuurin vallitessa voidaan olettaa, että sellaisesta toistuvasti kiinni jääminen olisi johtanut vähintään nuhteisiin. Toisaalta asian pohdinta sodan alkuvaiheen tilanteessa olisi tavallaan merkityksetöntä, koska Pentti harmitteli myös kuinka kirjeet eivät olleet liikkuneet sodan alun taisteluiden aikana mihinkään suuntaan. Harmillisesti Tuikkalan suvun ullakoilta ja henkilökohtaisista arkistoista ei ole löytynyt yhtään Pentin kirjoittamaa tai Pentille kirjoitettua kirjettä tuolta ajalta vertailua varten. Ilmeisesti Pentin mielestä henkilökohtaisessa päiväkirjassa saattoi olla avoimempi seikkaperäisten yksikkötietojen ja majoitusalueiden luettelemisessa. Ehkä hän ajatteli, että jos päiväkirja tietoineen päätyy väärin käsiin, niin hän ei ole enää kuulemassa mahdollisia nuhteita. Pentti jatkoi samalla kirjoitustyyllillä läpi sotien; ilman kummempaa itsesensuuria. Vertauksen vuoksi valtakunnan tasolla kirjesensuuria tarkasteltaessa mielialoja seuraavat tahot panivat sodan kuluessa tyytyväisinä merkille kuinka hyvin suomalaisten sotilaiden joukossa itsesensuuri toimi. Toisaalta kirjepostia seurattaessa otanta oli hyvin pieni postiliikenteen määrään suhteutettuna. Vain 3-15% kaikesta kirjeliikenteestä kulki sensorin pöydän kautta.⁶¹

Pentin teksteistä nousee esiin toistuvasti samoja tekijöitä, oli sodan vaihe mikä tahansa. Hänen sota-ajan kuvauksensa oli suurimmaksi osaksi edelleen tavalliseen arkeen keskittyvää samalla tavoin kuin ylimääraisten harjoitusten aikaisissa teksteissäänsäkin: Mitä työtehtäviä oli ollut, kuinka kolonna oli toiminut, minne oltiin menty ja majoituttu, kuinka tylsyyttä pidettiin loitolla, kirjeiden saamiset ja lähettämiset sekä minkälaisia nautintoja arjesta löytyi. Päivittäiset merkinnät ovat täynnä mainintoja teiden aurauksista, majoitustiedusteluista, kolonnan hevosten huollosta ja sairastumisista sekä uusista tulokkaista. Pentin varsinaiset tehtävät eivät merkittävästi muuttuneet sodan

⁶¹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 12.12.1939. Tsk; Tepora 2015, 143, 157 – 158; Metsberg 2015, 38-43.

myötä, vaikka niihin varmasti tulikin tietynlaista uutta merkityksellisyyttä. Arjen vastakohtana teksteissä on paljon harvemmin itse taisteluiden tai niihin liittyvien tekijöiden kuvausta. Sotatoimet toivat oman murheellisen osansa teksteihin. Kirjoitukset kaatuneista ja muistokirjoitukset näille, suoran taistelutoiminnan tai vihollisen tekemisien kuvaukset katkaisevat arjen askareista kertovat tekstit. Hyvin harvinaisina esiin nousevat myös epävarmuuden, pelon, toiveikkuuden ja muun tunteilun ilmaiset.

Toisen näköinen oli nyt kaunis Tolvajärven kannas. Tykistötulen repimiä puita, vihollisen kaivamia onkaloita hiekkaharjanteissa sekä suuri määrä kaatuneita. Mikäli merkeistä saattoi päätellä, oli venäläisissä kaatuneissa myös upseereita. Puolikymmentä hyökkäysvaunua oli jäänyt myös harjanteelle. Paljon oli myös kaatuneita hevosia. Sotasaaliina saatiin toistakymmentä tykkiä, suuri määrä konekivääreitä sekä kivääreitä että muita esineitä. ~ Aluksi kammotti katsoa kaatuneita varsinkin kun näki samassa kasassa useampia. Moni suomalainenkin sotilas oli tuupertunut isänmaansa tantereelle. – Vähitellen ollaan kuitenkin jo totuttu näihin näkyihin.⁶²

Tällainen oli Pentin kuvaus Tolvajärven maastosta 14.12.1939, kaksi päivää itse taistelun jälkeen. Myöhemmin samana päivänä täydennetyssä merkinnässä Pentti ensimmäistä kertaa kirjoitti tutun upseerin kaatumisesta. Hän ohitti asian lyhyesti faktuaaliseen ”näin on tapahtunut tänään” -tyyliin kuvailematta mitenkään tuntemuksiaan tapahtumasta, rituaalinomaisesti kuten minkä tahansa kuormaston ajon, hevosten hoidon tai heti perään seuraavan toteamuksen henkilökohtaisen reen vaihdosta. Tämä on loistava esimerkki päiväkirjan mahdollistamasta aihepiiristä ja ääripäästä toiseen hyppelystä. Sodan rujoudesta ja kuolemasta Pentti hyppäsi jouhevasti väliviivalla takaisin hyvin arkiseen kuvaukseen. Tällainen nopea vaihtelu toistuu hänen teksteissään monesti: Käsiteltävät asiat hyppäävät tekemisen kuvauksesta runolliseen itseilmaisuun ja takaisin; korulauseet kaatuneille vaihtuvat lennosta toteamuksiin

⁶² Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 14.12.1939. Tsk.

säätilasta tai lumen määrästä.⁶³ Aiempi taistelupaikasta kirjoitettu tekstinpätkä sisälsi huomattavasti enemmän tuntemusten kuvausta kuin tieto kaatuneesta toverista. Joukkojen mieliala käy kuitenkin tekstistä selväksi: ”Pojat ovat tosi väsyneitä, kyllä he olisivat todella levon tarpeessa.”⁶⁴

Sota on raakaa toimintaa, useiden mielestä oikeutettua murhaamista. Sodissa kautta historian on tapahtunut julmuuksia, joista ovat kärsineet myös aseettomat. Pentin moraalinen kompassi nousee kuitenkin hänen päiväkirjoistaan esiin ja hänen käsityksensä sodan säännöistä olivat vankat ja hyveelliset:

*Venäläiset vangit ihmettelevät kun heitä ei ammuta. Mikä raukkamainen teko olisikaan ampua turvaton, aseeton ihminen – vaikkapa hän olisi vihollisemmekin.*⁶⁵

On positiivista havaita, että Pentin näkemykset Neuvostoliitosta, Suomen kohtalosta ja haaveet Suomen voitosta eivät peittäneet hänen kunnioitustaan ihmisyyttä kohtaan. Vihollista voi halveksua, vihollisen toimia voi paheksua, vihollista saa haukkua ja inhota, mutta vihollinenkin on ihminen ja tällä on selvästi oikeus tulla kohdelluksi inhimillisesti, sodassakin. Tässä vaiheessa sotaa Pentin etäisyys itse taistelusta etulinjasta pataljoonan huollossa mahdollisesti eristi hänet suuremmista negatiivisista tunteista, joita hänen edessä taistelevat asetoverinsa saattoivat tuntea vihollista kohtaan raskaan taistelun jäljiltä. Tai jos näitä tunteita oli, hän ei niitä paperille tohtinut laittaa.

Sodanaikaiset tarpeet ja oman mukavuuden varmistaminen sen sijaan häiritsivät Pentin, kuten varmasti monen muunkin, moraalista kompassia. Niinkin pienen raamatullisen ohjeen kuin ”Älä varasta” -noudattaminen ei aina onnistunut, ja Pentti otti omaan ja yksikkönsä tarpeeseen vastaan tullutta tarvealua tai evakkojen majoitustiloihin jättämää omaisuutta. Tai kuten hän itse puhui tarpeiden evakuoinnista: ”Sota panee joskus harjoittamaan omankädenoikeutta.” Tämän näkemyksen voi ymmärtää olosuhteet huomioon ottaen: Kaikki elämää ja sotilaan toimintaa helpottanut, joka ei

⁶³ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 14.12.1939. Tsk; Sääskilahti 2011, 31.

⁶⁴ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 15.12.1939. Tsk.

⁶⁵ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 14.12.1939. Tsk.

ollut enää kenenkään käytössä sillä hetkellä, tuli varmasti tarpeeseen. Ja lämmin varastettu huopa hevosen loimena auttoi enemmän sodassa kuin evakkojen jälkeensä jättämänä ja omistajiensa mahdollista paluuta odottavana. Mainintoja löytyneistä ja mukaan lähteneistä vilteistä, ”lainatuista” maderysistä tai muusta irtaimistosta on päiväkirjoissa koko talvisodan ajalta. Merkinnät rajoittuivat ymmärrettävästi taistelukosketusten ulkopuoliseen aikaan, kun Pentillä oli mahdollisuus huollon yhteydessä liikkua ympäriinsä. Hän ei kuitenkaan kirjoita muiden sotilaiden ”evakuointilöydöistä” sodan aikana, vain omistaan. Tämän lisäksi kaikista Pentin maininnoista nousee esiin vain yksi suora viittaus vihollistaistelijan ”vapautukseen omaisuudestaan”. Partiokahakoinnin seurauksena tammikuun puolivälissä vangiksi jäänyt puna-armeijan aliupseeri tuotiin PPP7 upseerien nähtäville. Pentti otti kyseiseltä vangilta uniformun kauluksesta muistoksi itselleen tämän aliupseerimerkin. On tosin mainittava, että tavaroiden ”evakuoiminen” ei päättynyt sodan jälkeen, vaan Pentti kävi rauhan tultua majoituspaikkoja ja ohitettuja kyliä läpi ”välttämättömiä tarvekaluja” etsien ja PPP7:n vetäytyessä uutta rajaa kohti läpi entisten taistelupaikkojen.⁶⁶

Tolvajärveä seurasi lyhyt lepo, jonka tarvetta Pentti korosti päästessään ensikertaa kolmeen viikkoon saunomaan. Lepo ei kuitenkaan ollut vain rauhallista olemista, ei tuolloin eikä myöhemminkään sodan aikana. Tämä näkyy esimerkiksi Pentin aktiivisena kirjoitteluna vihollisen ilmavoimien toimista, joista hän raportoi melkein yhtä sääntillisesti kuin säästä. Näillä kahdella aiheella oli toki selvä yhteyskin: hyvä sää tarkoitti hyviä lento-olosuhteita:

*Tänään on ollu kirkas päivä ja lentokoneet ovatkin käyttäneet tilaisuutta hyväkseen. - - Kävivät pommittamassa Korpiselkää, lieskat näkyivät tännekin. Pudottivat pommeja tänne meidän majapaikkamme lähelle. Kukaan ei haavoittunut.*⁶⁷

Pentillä oli myös oma tiukka tilanteensa Neuvostoliiton ilmavoimien kanssa Ägläjärven taisteluiden jälkeen. Hän altistui rekiajossa pommikoneen hyökkäykselle sen tähdätessä

⁶⁶ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 31.12.1939, 13.1.1940, 18.1.1939. Tsk; Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940, 18.3.1940. Tsk; Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.3.1940 – 25.9.1940, 19.3.1940. Tsk.

⁶⁷ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 19.12.1939. Tsk.

pataljoonan kolonnan pysäköityjä autoja. Pentti selvisi kuitenkin säikähdyksellä, kun ”pommit putosivat kuitenkin hivenen sivuun – kuten tavallista ryssille”. Tästäkin tilanteesta hän repi makaaberia huumoria. Pentti oli rekineen matkalla takaisin majoitukseen siviilistä lähetyn postipaketin kanssa ja eniten häntä karmi, että hänelle ”olisi tullut lähtö ilman sen aukaisemista”.⁶⁸

Tätä lepojaksota Tolvajärven ja Korpiselän välillä seurasi kuitenkin liki välittömästi Osasto Pajarin vastahyökkäyksen seuraava kohde, eli Ägläjärven kylä. Hyökkäystä edelsi pataljoonan täydennys satakunnalla uudella sotilaalla, joiden Pentti kuvasi olevan lähinnä ”aivan nuoria miehiä ja osa vanhoja miehiä”. Hyökkäykseen siirtymistä edelsi kolonnan siirtyminen pimeässä uusia reittejä pitkin Tolvajärven kautta 21.12. eteenpäin. Pentti ihmetteli sekavan siirtymisen onnistumista. Tässä vaiheessa Ägläjärven kylän ympäristössä oli taisteltu jo useita päiviä. Yksi suorimpia Pentin kuvauksia talvisodan ajalta onkin tämän seuraavan merkittävän taistelun läheisyyteen saapumisesta ja sitä seuranneesta toiminnasta:⁶⁹

Koko matkan näkyi sodan kamalat jäljet. Ruumiita kaikkialla tienvarsilla. Aseita sekä tankkeja. Koko tämän päivän on käyty kiivaita taisteluita. Olemme lähellä rintamaa. Tykistö on pommittanut meitä ankarasti, lähimpänä tarkoituksenaan lienee ollut tuhota krh⁷⁰ asemat joita on ollut meidän joka puolellamme. Kranaatinsirpale tappoi yhden hevosen n. 20m teltastamme. - - Etevä ja urhoollisuudestaan tunnettu res. vänr. Eräntie on kaatunut kranaatin sirpaleesta. – Vihollisen lentotoiminta on ollut hyvin vilkasta. Yhtenään ovat ”pörränneet” päämme päällä. Ulkoa kuuluu ammuntaa, krh ja kkk⁷¹ tulta. Meikäläisillä on aikomus hyökätä, saa nähdä minkälainen yö tuleepi.⁷²

⁶⁸ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 25.12.1939. Tsk.

⁶⁹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 19.12.1939. Tsk.

⁷⁰ krh = Kranaatinheitin, kevyt epäsuoraan tuleen tarkoitettu jalkaväen tukiasie.

⁷¹ KKK = KoneKivääriKomppania.

⁷² Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 21.12.1939. Tsk.

*23.12.-39 klo 23:40 Suojärvi, Lammassärkkä. Pataljoona aloitti eilen 3 muun patalj. kanssa hyökkäyksen Ägläjärveä kohti, iltapäivällä omat voimat valtasivat Ä-järven. Kuormastot siirtyivät jälessä. Kovassa tykistötulessa joutui kuormasto illalla olemaan. - - Ryssät pakenevat armottomasti. Kaiken maailman kamaa jää jälelle huomattavasti – Nukuttaa niin kovasti, etten jaksa enempää kirjoittaa.*⁷³

Pentin kuvaus Ägläjärveltä on hänen kattavin tekstipätkänsä talvisodan taisteluista, muttei eniten hänen tuntemuksiaan valottava. Kaikkineen taisteluiden kuvaus oli hyvin vähäistä Pentin päiväkirjoissa talvisodan ajalta, ja niiden tunteellinen ruotiminen vielä vähäisempää. PPP7:n ja sen 2. komppanian, johon Pentti myöhemmin siirrettiin, sotapäiväkirjat kertovat myös omalla tavallaan rujoa kuvaa Ägläjärven taistelusta kaatuneiden listojen muodossa, vahvistaen myös Pentin kuvausta toistuvilla maininnoilla vihollisen tykistökeskityksistä.⁷⁴

Ägläjärven jälkeen tilanne rauhoittui, ja Pentin tekstit rutinoituivat yli kuukaudeksi. Pentti kirjoitti vihollistoiminnasta vähän lukuunottamatta satunnaisia mainintoja vihollisen lentotoiminnasta. PPP7 ryhtyi vasta 5.1.1940 seuraavan kerran varsinaisesti toimimaan vihollista vastaan, kun osa siitä siirtyi reservista Haapavaaraan. Sieltäkäsikin tuo osa yksiköstä ryhtyi partio- ja sissitoimintaan puna-armeijan linjoja vastaan. Pentti ja PPP7 kolonna eivät siirtyneet kyseisen osan mukana. Tässä vaiheessa tilanne oli jo vakiintunut Aittojoelle. Sissitoiminnasta hän kirjoitti vain pariin otteeseen hyvin lyhyesti, luetteloiden vähät kaatuneet ja haavoittuneet, sekä nyt ensikertaa mainiten myös erikseen paleltumat. Sissitoiminta oli kuitenkin menestyksekkäämpää kuin Pentin teksteistä voisi olettaa. Hyvänä esimerkkinä toimii PPP7:n joukkojen 16.1.1940 suorittama partio, jonka seurauksena yllätettiin ja tuhottiin vihollisen 50-henkinen

⁷³ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 23.12.1939. Tsk.

⁷⁴ PPP7 sotapäiväkirja 18.10.1939 – 24.4.1940, 20.12.1939 – 24.12.1939. Sotapäiväkirjat-kokoelma, Talvisodan sotapäiväkirjat. KA; 2/PPP7 sotapäiväkirja 15.10.1939 – 16.3.1940, 20.12.1939 – 24.12.1939. Sotapäiväkirjat-kokoelma, Talvisodan sotapäiväkirjat. KA.

vastaavaa tehtävää suorittanut hiihtojoukko. Saman aikaan pataljoonan sotapäiväkirjaan kirjoitettiin -30 ja -40 asteen välillä pyörivistä pakkaslukemista.⁷⁵

Vuodenvaihte 1939–1940 sekä tammikuu ylipäättään kuluivat Pentin kannalta rauhallisesti. Vuodenvaihteen hän vietti hoidossa korkean kuumeen vuoksi ja tammikuun viimeisen viikon lomalla, kaukana rintamasta Raahessa. Ainoa ruutinkirjoittelusta poikkeava seikka oli 8.1. – 12.1. joukolle PPP7:n upseereita pidetty panssarintorjuntakoulutus, jossa opeteltiin miinoitteiden ja räjähteiden sekä muiden välineiden käyttöä Neuvostoliiton panssareita vastaan. Sotaa edeltänyt puolustusmäärärahojen pihistely oli johtanut pulaan tehokkaista panssarintorjunta-aseista, joten puutteita kompensoitiin kaikenlaisella improvisoidulla varustuksella ja koulutuksella. Tälle olikin tarvetta, sillä Tolvajärven ja Aittojoen suunnalla suomalaisjoukoilla ei ollut koskaan talvisodan aikana erityisen vahvaa panssarintorjuntakalustoa. Tämän vuoksi olikin onni, ettei vihollisen vaunukalustokaan ollut yhtä suurilukuista kuin etelämpänä Laatokan suunnalla ja Kannaksella. Kurssi ei kuitenkaan sujunut ongelmitta. 11.1. latumiinan aikasytyttimen häiriöstä seuranneessa räjähdyksessä menehtyi yksi ja haavoittui kaksi kurssilaista. Tapahtuman kuvauksessa ei käsitellä suurempia tunteita vaan Pentin seuraavana kirjoittama selitys kurkkukivusta ja sen vuoksi lääkärissä käynnistä sai onnettomuutta enemmän tekstiilää. Sinänsä mielenkiintoisesti räjähdysonnettomuudesta ei löydy mainintaa PPP7:n sotapäiväkirjoista. Kyseessä saattoivat olla eri yksiköstä tulleet miehet, jotka eivät olleet Pentille tuttuja ja näin eivät herättäneet tuntoja samoin kuin oman pataljoonan kaatuneet.⁷⁶

Pentti sai viimein ylimääräisistä harjoituksista asti haaveilemansa loman 1940 tammikuun loppupuolella. Kuten hän asian ilmaisi: ”Sodassa aina sattuu kaikenlaisia ihmeitä. En vielä tänä aamuna herätessäni olisi uskonut että illalla olen Kuopiossa

⁷⁵ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 25.12.1939 – 22.1.1940. Tsk; PPP7 sotapäiväkirja 18.10.1939 – 24.4.1940, 25.12.1939 – 22.1.1940. Sotapäiväkirjat-kokoelma, Talvisodan sotapäiväkirjat. KA; *Talvisodan historia 3* 1978, 182-183; Erich Maria Remarquen teos ”Länsirintamalta ei mitään uutta” vuodelta 1929.

⁷⁶ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 28.12.1939 – 1.2.1940. Tsk; Vahtola 2015, 33, 40 – 41, 43, 53 – 54.

hotelli Osuusravintolassa”⁷⁷. PPP7:ssä ryhdyttiin hänen mukaansa seuraamaan määräyksiä lomien jakamisesta tarkemmin. Pentillä takalinjoilla ”jouten olevana” oli eniten aikaa lomailla pois kiintiötään rintamalla kiireisempien upseerien sijasta, jotta näillä olisi tilaisuuden tullen heti mahdollisuus lähtöön. Kuvaus kotirintaman oloista Raahessa Pentin ensimmäisessä päiväkirjassa on hyvin niukkaa. Päiviä kuvaava teksti on yksinkertaista ja lyhyttä jopa rintamalla kirjoitettuihin merkintöihin verrattuna. Merkittävää kontrastia rintaman ja kotirintaman välillä ei tämän vuoksi tule tekstistä esiin. Tavallinen päivän kuvaus noudattelee hyvin vahvasti ”Näin henkilöä X, joimme kahvit, kävin hieman ulkona, tein hankintoja, hyvää yötä” -tyylistä kaavaa. Todennäköisimmin tuttu kotiarki vei huomion ja Pentti ei yksinkertaisesti kokenut sitä rintaman tapahtumien veroiseksi muistiin kirjoitettavaksi.⁷⁸

Hieman huvittavasti Pentti kirjoitti monimuotoisimmin matkastaan Raahen varsinaisen Raahessa olemisen sijasta; kuusi ja puoli sivua vajaan parin päivän matkasta ja kuusi sivua viikon lomasta kotona. Erinäiset sota-ajan vaikeudet ja onnekkaat sattumat, esimerkiksi kyydin saanti tupakanhakureissulle lähteneiden sotilaiden mukana, olivat ilmeisesti hänestä mielenkiintoisempia muistiinlaitettavia kokemuksia, kuin kotona sukulointi. Tai vaihtoehtoisesti arki kotona ja rauhasta tuttujen sosiaalisten piirien tapaaminen eivät hänen ajatuksissaan sopineet sodan kuvausta varten aloitetun päiväkirjan viitekehukseen. Ainoastaan sodasta muistuttavat harvat yksityiskohdat murtautuivat tämän näkemyksen läpi, kuten esimerkiksi katukuvassa näkyvien sotilaiden, sirpalesuojien ja pommeilta suojattujen liiketilojen ihmettely. Silmiinpistävän sotilaiden läsnäolon Raahessa selitti koko sodan ajan siellä palvelustaan suorittanut ja kalustoa odotellut Kenttätukirykmentti 9:n 6. patteri.⁷⁹

Neuvostoliitto yritti murtaa Aittojoen rintamaa laajalla hyökkäyksellä liki kahden divisioonan voimin ja määrällisesti suurien tykistö- sekä ilmavoimien tukemina Pentin lomaillessa tammikuun lopussa. PPP7 oli hajallaan reservissä ja Ilomantsissa, mutta kasattiin vajaavaisena apuun ja taisteluun. Tilanne muuttui päivästä toiseen ja näytti hetken siltä, että puna-armeija onnistuisi murtautumaan Aittojoella läpi puolustajien

⁷⁷ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 23.1.1940. Tsk.

⁷⁸ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 23.1.1940 – 3.2.1940.

⁷⁹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 23.1.1940 – 3.2.1940. Tsk; Vahtola 2015 s. 43

linjasta. Rintama kuitenkin piti, ja tämän taistelun jälkimaininkeihin ja vallinneeseen tilanteeseen Pentti palasi lomaltaan 29.1.1940. Hän ei kirjoittanut noista verisistä päivistä mitään. Ainoa maininta sinne päinkään on toteamus, että hänen lomansa aikana pataljoonasta oli kaatunut viisi sotilasta. Sama tieto löytyy PPP7 sotapäiväkirjasta 27.2. päivän kohdalta. Taistelun merkittävyys piili siinä, että muutama päivä taistelun jälkeen alkoi PPP7:n suora rintamavastuu Aittojoella aiemman eri suuntiin hajautettuna partiotoiminnassa tai reservissä toimimisen sijaan. Nyt pataljoonan joukkueet toimivat kierrossa etulinjassa vartioasemissa, tukikohdissa ja pääpuolustuslinjassa. Tämä näkyi myös muutoksena Pentin rutiininomaisen kirjoittelun aiheissa ja toisaalta pohjustaa PPP7:n sotapäivistä verisintä.⁸⁰

*Pataljoonassa on ollut verinen päivä, kaatuneita kymmenkunta, haavoittuneita n. 47. Vänr. Jääskeleläinen on haavoittunut lievästi. Ryssän tykistötuli on ollut aivan kamala. Tykistötuli onkin aiheuttanut suurimmat tappiomme tänään. Ryssät työnnettiin pois tavoitteeksi otetulta kukkulalta. Ryssiä oli kukkulalla oletettua enemmän, nimittäin pioneerikomppanialla vahvistettu pataljoona.*⁸¹

Tammikuun lopun taisteluiden seurauksena puna-armeijan joukot pitivät hallussaan palaa Kuukkausjoen länsirannasta. Kuukkausjoki toimi osana suomalaisten Aittojoen linjan pohjoispuolta ja oli luonnollinen este. PPP7:n yhdessä SissiP2:n osien kanssa tuli työntää aiemmin mainittu vihollinen länsirannalta pois joen itäpuolelle. SissiP2 ja Jalkaväkirykmentti 16:n osa olivat yrittäneet samaa neljä päivää aiemmin siinä onnistumatta. PPP7 hyökkäsi 10.2. kukkulamaastossa SissiP2:n tuella ylämäkeen linnottautunutta ja määrällisesti vahvempaa sekä paljon tulivoimaisempaa vihollista vastaan, kuten Pentinkin kuvauksesta käy ilmi. Koko päivän velloneiden veristen taisteluiden jälkeen puna-armeijan joukot työnnettiin Kuukkausjoen yli. Tai kuten Pentti

⁸⁰ Talvisodan historia 3 1978, 172 – 176; PPP7 sotapäiväkirja 18.10.1939 – 24.4.1940, 21.1.1939 – 28.1.1940. Sotapäiväkirjat-kokoelma, Talvisodan sotapäiväkirjat. KA; Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 1.2.1940 – 3.2.1940. Tsk.

⁸¹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 11.2.1940. Tsk.

asian ilmaisi: ”Ryssät työnnettiin pois tavoitteeksi otetulta kukkultalta”. ”Verinen päivä” maksoi PPP7:lle ja SissiP2:lle noin 70 miestä kaatuneina ja haavoittuneina. PPP7:n sotapäiväkirja listaa lopullisia tappioita kaksi upseeria, viisi aliupseeria ja 12 sotamiestä kaatuneina sekä kaksi upseeria, kolme aliupseeria ja 35 sotamiestä haavoittuneina 70 miehen kokonaistappioista 59 miestä tuli yksistään PPP7:stä.⁸²

1.4. Kuoleman kohtaaminen

Pentin tapa kirjoittaa kaatuneista tutuista talvi- ja jatkosodan aikana vaihteli henkilöstä ja tilanteesta riippuen. Käytännössä kaikki Pentin kauniit muistokirjoitukset ja runebergiläisessä hengessä kirjoitetut kuvaukset kuolleista suomalaisista sotilaista sijoittuvat hänen talvisodan aikaisiin päiväkirjoihinsa. Pentti ei kirjoittanut jatkosodan aikana kuin muutaman kerran näkemistään kaatuneista, ja tuolloinkin vain koruttomasti kyseisen seikan mainiten. Jonkinlainen kuoleman glorifioiminen karisi sodan jatkuessa hänen teksteistään. 1941 rintamakokemusten jälkeen nämä kirjoitukset katosivat kokonaan. Pentti osallistui jatkosodan aikana muutamiin sankarihautajaisiin Pyhäjoella, muttei kirjoittanut niistäkään muuta kuin läsnäolonsa mainiten.

Hän ei välttynyt talvisodassa lukuisilta kaatuneiden kohtaamisilta ja huonoilta uutisilta etulinjan takaisessa tehtävässään. Pentti menetti talvisodassa useita tuttuja ja tovereita sekä kuuli muualla kaatuneista kotipitäjän miehistä. Toiset saivat muistelutekstin nimensä saatteeksi, toisten kaatuminen vain mainittiin ohimennen. Taisteluiden jatkuessa haikeat saatesanat katkesivat, kun PPP7 siirtyi Aittojoen rintamalla etulinjaan ja Pentti siirtyi pataljoonan sisällä huollosta etulinjaan jalkaväkijoukkueeseen johtotehtävään. Toisaalta alaluvussa 1.2 mainitut tappiolukemat myös antavat selvän kuvan siitä, että kirjoitettavia muistelutekstejä ei tarvittu Osasto Pajarissa samoissa määrin kuin joulukuun taisteluiden aikaan. Aittojoella oli verrattain rauhallista sodan loppuun. Etulinjaan siirtoa ennen Pentti muisti usein mieleensä jäänyttä tai vastaan tullutta kaatunutta, tunnettua tai tuntematonta toveria jollain surumielisellä maininnalla tai pidemmällä tekstillä. Ensimmäisen ja yhden haikeimmista saateteksteistä hän pani paperille kymmenen päivää Tolvajärven jälkeen:

⁸² Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 11.2.1940. Tsk; *Talvisodan historia* 3 1978, 176 – 177; PPP7 sotapäiväkirja 18.10.1939 – 24.4.1940, 10.2.1940. Sotapäiväkirjat-kokoelma, Talvisodan sotapäiväkirjat. KA.

Yksi ikävä uutinen tämän päivän osalle: 3. komppanian päällikkö res. korn.⁸³ Suorsa on kaatunut Ilomantsissa. Hän oli rehti toveri, tunnollinen ja hyvä mies. Yksi tämän pataljoonan parhaimpia upseereita. Isänmaa, tuskin voidaan puhtaampaa verta sinun hiekkasi vuodattaa. Yksi meistä lähtee silloin, toinen tällöin. Elämme vain hetken, emme päivää kerrallaan.⁸⁴

Saatesanat eivät aina vaatineet vainajan tuntemista, vaan esimerkiksi yksinäinen kohtaaminen tammikuun loppupuolella 1940 hevosella tehdyn reitti- ja majoitustiedustelun aikana jäi Pentin mieleen ja sai hänet kirjoittamaan omat viimeiset sanansa tuntemattomalle nuorelle vainajalle:

Hetki sitten tuli Haapavaarasta hevonen tuoden tullessaan yhden kaatuneen kolmannen komppanian pojan. Lumipuvussa, kädet rinnalla makasi nuori sankari paareilla. Isänmaan helma suokoon hänelle rauhaisan levo.⁸⁵

Pentin silmissä kaatuneet näkyivät isänmaalle kohtalon hetkellä annettuina uhreina. Hänen näkemyksensä heijasteli laajempaa vallinnutta kansallista uhriromanttista käsitystä kaatuneista. Talvisodan aikana uhrimieli sanana oli kenties kuvaavin termi kotirintaman suhtautumiselle kaatuneisiin. Julkinen kuva oli, että kaatuneesta tulee tuntoa jopa tietynlaista ylpeyttä; onhan tämä antanut kaikkein arvokkaimpansa taistelutovereidensa ja kotimaansa edestä. Pentin kirjoittamat romanttiset kirjoitukset seurasivat talvisodan aikaista yleistä tapaa kirjoittaa kaatuneista.⁸⁶

Jo Pentin ensimmäiset uhmakkaat tekstit heijastelivat tätä mentaliteettia. Henkinen siirtyminen rohkeutta rakentaneesta uhosta konkreettiseen isänmaan uhrien kohtaamiseen kävi pakon edessä suhteellisen jouhevasti, vaikka Pentin muistotekstit kertovatkin selvästi ymmärrettävästä haikkeudesta. Laajemmassa kokonaisuudessa

⁸³ Reservin kornetti, eli Pentin kanssa samanarvoinen upseeritoveri.

⁸⁴ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 26.12.1939. Tsk.

⁸⁵ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 20.1.1940. Tsk.

⁸⁶ Tepora 2015, 162-164; Kemppainen 2006, 117-120.

valtion tasolla uhriylpeys toimi kaatuneiden omaisia lohduttavana, tai ainakin julkisesti tuskaa hillitsevä tekijänä.⁸⁷ On hyvin todennäköistä, että Pentin herkät sanat toimivat samoin hänen kohdallaan. Kuolemalle annettiin lohduttava merkitys. Kyse oli henkiseen keston sidotusta seikasta: Vapaasti annettu uhri isänmaalle oli merkki kansakunnan elinvoimasta ja kuolemattomuudesta, kuolemaa pelkäämättömyydestä ja kyvystä sietää raskaimmatkin taakat.⁸⁸

Pentin kirjoitukset kaatuneista heijastelevat monia muitakin erityisesti talvisodan aikana vallinneita yleisiä kulttuurillisia ilmentymiä. Tekstit kaatuneista ovat Pentin päiväkirjoissa hieman irrallaan itse taistelusta. Tarkkoja kuolinsyitä tai tarkempia kaatumispaikkoja ei tule ilmi tekstistä ja uhrauksen symboliikka on vahvasti läsnä. Kaatuneet ovat liki marttyyrinomaisia uhreja, vaikka Pentti keskittyikin kuvauksessaan enemmän isänmaallisiin kuin uskonnollisiin lähtökohtiin.⁸⁹

Jokaisen mainitun kaatuneen kohdalla nousi esiin myös jonkinlainen henkilön hyvyiden korostus: tutun miehen kohdalla hänen luonteensa ja sotilaallisen erinomaisuutensa esiin nostaminen, tuntemattoman nuoren kaatuneen kohdalla taas vain sotilaallisen sankaruuden. Samanlainen ilmaisu toistui niin kaatuneiden omaisille kirjoitetuissa kirjeissä kuin myös sotilaiden omissa päiväkirjoissa ja kirjeissä.⁹⁰ Yleisesti kaatuneista kirjoitettaessa, niin Pentin tekstissä kuin aikalaistuotoksissa yleensä, toistuivat niin sanotun hyvän kuoleman ja hyvän sotilaan kuvaukset. Runebergiläiset kuvaukset suomalaisista yhdistyivät kuvaukseen hyvästä uhrautuvasta sotilaasta ja oikeanlaisesta isänmaallisuudesta. Juuri nationalismi oli koko isänmaan uhri -ajattelun takana.⁹¹

Pentin tapa kirjoittaa kaatuneista ei siis poikennut yleisestä tavasta. Toisaalta suurin osa kaatuneita koskeneesta tekstistä sotien aikana tuotettiin juuri kotirintamalle, joka koko yhteiskunnan kamppaillessa kärsi poikiensa ja isiensä kautta. Tähän samaan yhteyteen osuivat Pentin toistuneet korostukset vainajien pääsystä isänmaan helmaan, isänmaan

⁸⁷ Tepora 2015, 162-164.

⁸⁸ Tepora 2015, 162-164.

⁸⁹ Kemppainen 2006, 53, 62.

⁹⁰ Kemppainen 2006, 61.

⁹¹ Kemppainen 2006, 220-222, 43.

multiin tai kotiin. Talvisodan alkaessa ei ollut mitenkään itsestäänselvyys, että kaatuneita olisi tuotu kotirintamalle ja kotipitäjiin erillisille sankarihautausmaille, vaan tämä ilmiö kehittyi suomalaisen kulttuurin ja toisaalta myös Neuvostoliittoon suunnatun viholliskuvan ilmentymänä. Omia poikia ei haluttu jättää sinne jonnekin vieraaseen paikkaan mahdollisesti vihollisen häpäistäväksi, jos huonosti käy. Myös vapaussodan perintö ja tapa tuoda kaatuneet kotiin vaikuttivat asiaan. Sankarihautausmaat olivat myös keskeisiä Suojeluskuntajärjestölle, josta taas tämä vuoden 1918 perintö siirtyi armeijaan.⁹² Pentti ei kuitenkaan kirjoittanut koskaan mitään suojeluskuntiin tai sen jäsenyyteen liittyvää, joten hänen kohdallaan tätä vaikutinta ei voi tarkkaan arvioida.

Viimeinen mielenkiintoinen kaatuneisiin liittyvä seikka on alainen-esimies -asetelma. Talvi- ja jatkosodan aikana oli hyvin yleistä, että kaatuneen sotilaan esimies kirjoitti tämän omaisille aiemmin mainittujen muistelu- ja ylistyssaatteiden tyyliin, tarjoten lohtua ja selitystä perheenjäsenensä menettäneille omaisille.⁹³ Pentti oli talvisodassa ensin PPP7:n huoltokolonnassa ja myöhemmin etulinjassa jalkaväkijoukkueessa esimiehenä sekä jatkosodassa JR 32:ssa pataljoonan esikuntatasolla esimiesasemassa. Hänelle olisi siis langennut tämä kirjeiden kirjoittamisen moraalinen velvollisuus. Pentti ei kuitenkaan kirjoittanut päiväkirjoissaan kirjoittaneensa kaatuneen omaisille. Toisaalta on myös epäselvää kaatuiko häneltä ylipäättään niin läheisiä alaisia. Talvisodan rintamaosuden aikana Aittojoella todennäköisyys tälle oli suurin, mutta mitään tähän viittaavaa ei Pentin harventuneista merkinnöistä löydy.

1.5 Joukkueenjohtajaksi paikkaamaan rivejä

10.2.1940 hyökkäyksen vaikutukset olivat Pentille selvät. Hän aloitti 12.2.1940 uuden päiväkirjalehtiön uutisilla: ”Minut määrättiin eilen joukkueenjohtajaksi toiseen komppaniaan”. 2/PPP7 sotapäiväkirjasta käy ilmi, että Pentti määrättiin komppanian ensimmäisen joukkueen johtajaksi ja hänen toisesta päiväkirjavihkosestaan löytyy 17.2. joukkueen vahvuuslaskenta sekä kaikkien neljän joukkueen ryhmän sotilaiden nimet. Pentti sai komennettavakseen joukkueen, jonka 32 sotilaasta seitsemän oli joko sairaana tai lomilla. Joukkue oli siis pahasti alimiehitetty taisteluiden jäljiltä. PPP7:n

⁹² Kemppainen 2006, 65-67, 73-77.

⁹³ Kemppainen 2006, 92-96.

upseeritappiot vaativat Pentin siirron näihin kriittisempiin tehtäviin. Toinen komppania oli menettänyt 10.2. päivän hyökkäyksessä kaksi vänrikkiä ja kahdeksan muuta sotilasta. Tosin mielenkiintoisesti vänrikki Jääskeläinen, ilmeisesti Pentin tuttu, oli merkitty kaatuneeksi komppanian sotapäiväkirjassa jo 10. päivänä. Pentti taas kirjoitti vasta 12. päivänä Jääskeläisen menehtyneen vammoihinsa taistelua seuranneena päivänä. Tämä tieto kirvoitti hänet kirjoittamaan ehkä pysäyttävimmän tuntojensa kuvauksen koko talvisodan ajalta:

*Raskaaksi alkaa käydä tämä sota, alkuperäinen miehistömme
hupenee päivä päivältä.⁹⁴*

Vastaavaa suoraa kuvausta tuntemuksistaan Pentti kirjoitti vain kerran aiemmin, Tolvajärven aikaan Ilomantsin suunnalla kaatuneen kornetti Suorsan muistelussa.⁹⁵

Siirto etulinjaan taisteluyksikön komentoon muutti Pentin rutiineja merkittävästi. Hänen kirjoittelunsa muuttui pätkittäisemmäksi ja siihen ilmestyi säännöllisesti monien päivien aukkoja. Hänen joukkueensa toimintaa rytmitti aina kahdesta neljään päivän sykli: useampi päivä rintaman takana levossa valmiudessa ja yhtä monta päivää rintamassa vartiossa ja partiossa. Pentti ei saanut kauaa totutella uuteen tehtäväänsä, vaan joutui liki välittömästi komennon otettuaan tositoimiin. 13.2. hän kirjoitti:

*Ryssien partio oli tullut n. 50 metrin päähän meidän
asemistamme. Meiltä lähti partio jälkeen. Kahdelta ryssältä pojat
laskivat ilman pois, loput olivat pötkineet pakoon.⁹⁶*

2/7PPP sotapäiväkirja vahvistaa tapahtuman. Pentti ei kirjoittanut tyylilleen uskollisena minkäänlaisia kuvauksia tuntemuksistaan tai mietteistään tämän ensimmäisen henkilökohtaisemman taistelun jälkeen. On siis mahdotonta lopulta arvioida, kuinka hän sisimmässään tilanteen koki. Pentin aiemmat pienet paperille laitettut välähdykset kuitenkin ovat kertoneet hänen reagoineen sotaan välillä vahvasti. Samat

⁹⁴ Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940, 12.2.1940. Tsk.

⁹⁵ Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940, 12.2.1940, 17.2.1940. Tsk; 2/PPP7 sotapäiväkirja 15.10.1939-16.3.1940, 10.2.1940 – 11.2.1940. Sotapäiväkirjat-kokoelma, Talvisodan sotapäiväkirjat. KA.

⁹⁶ Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940, 14.2.1940. Tsk.

rutiininomaiset partiokahakat jatkuivat sodan loppuun saakka. Hänen sodan loppuun kestäneessä päiväkirjassaan on yhteensä seitsemän mainintaa oman joukkueen partiotoiminnasta ja ilmeisesti liki yhtä monesta viholliskontaktista noin kuukauden aikana. Taistelusta tuli siis Pentin joukkueelle selvä osa jos ei aivan päivittäistä, niin ainakin viikottaista toimintaa ja säännöllisyydessään arjen ja hektisen taistelun rajaa häilyttävä tekijä. Pentti kuitenkin kirjoitti vain kerran omasta mukanaolostaan partiossa: ”Olin kers. Mattilan kanssa eilen partiossa, veimme ryssille vähän lukemista”. Voin vain olettaa, että kyseessä olivat mahdolliset puna-armeijan sotilaille suunnatut propagandalehtiset. Partiosta ei ole sen tarkempaa merkintää 2/PPP7 sotapäiväkirjassa. Mitään muuta Pentti ei partiostaan mainitse. Pentin kirjoitustavan vuoksi on vaikeaa arvioida, kuinka paljon hän lopulta itse osallistui taistelutoimintaan. Esimerkiksi ainoat maininnat hänen ampumistaan laukauksista ovat päiviltä ennen sotaa, pataljoonan ampumakisasta. Muuten hän ei millään tavalla valota rooliaan taisteluissa. 2/PPP7 sotapäiväkirjassa on mainittu moneen otteeseen yksinkertaisesti vain ”Partio toimintaa”. Yleisesti ottaen PPP7 toisen komppanian sotapäiväkirja on vähäsanaisempi kuin PPP7:n oma, mutta näissä pienyksikkötason toimissa ja rutiineissa se valottaa toimintaa paremmin.⁹⁷

Suorien viholliskosketusten lisäksi kaksi muuta vaaratekijää kietoutuivat yhä ankarammin etulinjan arjessa osaksi myös Pentin arkea: puna-armeijan jatkuva tykistötuli eri puolille suomalaista etulinjaa ja neuvostoilmavoimien häirintä- ja pommituslennot. PPP7 sotapäiväkirjassa on esimerkiksi 13.2 – 20.2 väliltä 14. päivää lukuunottamatta joka päivälle merkintä ”Pataljoonan asemissa ja vartiopisteissä ilmahälytyksiä” jossain muodossa.⁹⁸ Vastaavat merkinnät jatkuivat tiuhaan sodan loppuun saakka. Pentti ei kuitenkaan kirjoittanut henkilökohtaisesta ilmavaarasta talvisodassa toiseen kertaan joulukuun lopun kokemuksensa jälkeen. Tykistötulestakin Pentti kirjoitti enemmän kuin jostain ikävästä häiriöstä, ei niinkään hengenvaarasta. Tämä kuvaus on kuitenkin kyseenalainen sotasairaaloiden potilastietojen ja rintamalla

⁹⁷ Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940, 12.2.1940 – 12.3.1940. Tsk; Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 29.11.1939. Tsk; 2/PPP7 sotapäiväkirja 15.10.1939–16.3.1940, 12.2.1940 – 12.3.1940. Sotapäiväkirjat-kokoelma, Talvisodan sotapäiväkirjat. KA.

⁹⁸ PPP7 sotapäiväkirja 18.10.1939 – 24.4.1940, 13.2.1940 – 20.2.1940. Sotapäiväkirjat-kokoelma, Talvisodan sotapäiväkirjat. KA.

toimineiden lääkärien jättämän muistitiedon valossa. Juuri väsyttävä jatkuva tykistötuli oli psykologisesti yksi tuhoisimpia asioita rintamasotilaiden mielialoilte. Epävarmuus siitä, milloin kuolema lopulta sattui kohdalle, saattoi murtaa henkisesti vahvankin miehen.⁹⁹

Talvisodan viimeinen sotakuukausi alkoi, kun Pentti heräsi kolinaan yhdeltä yöllä vahdin vaihtuessa. Hän kirjoitti tavallista lyhyemmin edellisen päivän tapahtumat, mukaanlukien taas yhden partiokahakan, mutta päätti tekstinsä tavallisten hyvän yön toivotustensa sijaan yksinkertaiseen tunteelliseen pyyntöön tai käskyyn: ”Maaliskuu – lopeta sota!”. Sodan kuluttava paine ja mahdolliset muilta rintamilta tihkuvat huonot uutiset ilmeisesti painoivat Pentin harteilla enemmän ja enemmän. Ainakaan aluksi Pentin kirjoitukseen ei vastattu. Seuraavalta päivältä, 2.3.1940, on viimeinen merkittävä taistelukuvaus. Puna-armeija hyökkäili hajanaisesti koko päivän Aittojoen linjaa vasten, ja Pentin joukkue oli mukana näissä taisteluissa SissiP2 tukena ajamassa takaa vihollisen vahvaa partiota:

- *-Joukkueestani oli partio ottamassa vähän selvää ryssien puuhista. Kovasti olivat ryssät maalittaneet ja hyökkäysvaunuja oli myöskin näkynyt. Tykistömme lähetti muutaman paketin, ei ollut ryssillä varaa vastata.*¹⁰⁰

Tämän yhden intensiivisen päivän jälkeen Pentti ei enää kohdannut taistelutoimintaa, vaan hänen päiväkirjansa täyttyi parin päivän välein lähinnä ilmoitusluontoisesti vartioon ja lepoon siirtymisistä kertovista teksteistä. Sen useammin hän ei kirjoittanutkaan. 2.3.1940 ja sodan lopun 13.3.1940 väliltä hänen päiväkirjamerkintöjään on vain neljä kappaletta. Aiemmin usein kirjoitustaukoja selittäneet ”ei mitään merkittävää” -henkiset maininnat tai tarkemmat aiempien tapahtumien selvitykset loppuivat muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Pentti alkoi väsyä. Aittojoella oli hiljaista, mutta muualla sota kiihtyi kiihtymistään. Maininnat

⁹⁹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940, 15.2.1940, 18.2.1940, 2.3.1940, 10.3.1940, 12.3.1940. Tsk; 2/PPP7 sotapäiväkirja 15.10.1939-16.3.1940, 11.2.1940 – 12.3.1940. Sotapäiväkirjat-kokoelma, Talvisodan sotapäiväkirjat. KA; Kivimäki, 2013. 30-31, 36.

¹⁰⁰ Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940, 2.3.1940. Tsk; Hyökkäysvaunuja edeltävä sana epäselvä, joko ”maalittaneet” tai ”molittaneet”. Konteksti on epäselvä.

muiden rintamien toimista päätyivät Pentin päiväkirjaan kuitenkin vain hyvin harvoin. Pari päivää ennen rauhaa hän kirjoitti kuulemastaan uutisesta Viipurin suunnalta, muttei kommentoinut sitä suuntaan tai toiseen tai ilmaissut mahdollisia huoliaan sodan lopputuloksesta. Hänen päiväkirjoistaan ja valtakunnan tason asioiden kommentoinnin vähäisyydestä saa kuvan, että Aittojoen rintama olisi ollut jotenkin uutispimennossa, vaikka toisaalta Pentti mainitsi aina välillä jatkuvasti kulkevien kirjeiden seassa tulleista sanomalehdistä. Toisaalta sanomalehdilläkään ei ollut merkitystä, kun ainut hyväksytty painokelpoinen totuus oli, että armeija kestää. Jos hänellä oli suurempia epäilyksiä sodan kulkuun tai lopputulokseen liittyen, hän ei niitä aiemmin esille tuotuja tekstejä lukuun ottamatta suoraan ilmaissut.¹⁰¹

Pentin viimeinen kokonainen sotapäivä oli rauhallinen. Hänen joukkueensa siirtyi lepoon edellisen päivän partion jälkeen. 12.3. kului joukkueen miehille postikortteja piirrellen ja kaukaista tykkitulta kuunnellen. 13. päivän merkintä klo 10.50 alkaa maininnalla tuntia aiemmin tulleesta rauhanuutisesta. Pentti jännitti kellon kanssa ja laski minuitteja sodan päättymiseen, kuten varmasti jokainen vain siihen rauhassa kykenevä Suomen rintamilla.:

Vielä on sotatilaa 8 min, aika näyttää alkaako näiden muutamien minuuttien perästä ikuinen rauha Suomelle. Olisihan se hyvä jos toistaiseksikaan alkaisi. Tämän maailman toilausistahan ei ole mitään takeita. Kaikesta huolimatta lähdän poikien kanssa rakentamaan piikkilankaestettä.- -Rauhaan on vielä 4½ min.- - - Kirjoitan tätä seisaaltani Korsun edessä. Sotatilaa on vielä 2min. Talitintti tiukkaa hongan oksalla, aurinko paistaa kirkkaasti, tuuli humisee puissa. 1 min sota aikaa. ½ min sota aikaa. Nyt kohta ilmoittaa vaarilta peritty kello sodan loppuneeksi. Nyt!- - - Eläköön rauha!¹⁰²

Pentin paperille 13 päivää aikaisemmin pantu toive kävi toteen. Moskovassa kansakunnalta osin salaa neuvoteltu rauha astui voimaan klo 11.00 ja aseet vaikenivat.

¹⁰¹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940, 2.3.1940 – 13.3.1940. Tsk; Keskisarja 2014, 235.

¹⁰² Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940, 12.3.1940 – 13.3.1940. Tsk.

Minuuttien laskeminen sekoittui liki runolliseen rauhan saapumishetken kuvaukseen Pentin mielessä vallinnut hurmostila on selvästi aistittavissa pari pienen lehtiön sivua vievästä tekstistä. Päällimmäisenä tunteena on selvästi vain helpotus ja varovainen toiveikkuus. Pentin koko aamupäivän kirjoituksesta käy kuitenkin ilmi, että muutamat hänen joukkuetoverinsa olivat jo tuossa vaiheessa pettyneitä sodan kulkuun, tai kuten joku tuntemattomaksi tekstissä jäänyt sotilas asian ilmaisi: ”-läskiksi meni koko marjavelli”. PPP7 sotapäiväkirja ilmaisee asian paljon lakonisemmin, mainiten vain käskyn vihollisuuksien ja partioinnin lopettamisesta sekä joukkojen pysymisestä paikoillaan. Ilo rauhasta ei kuitenkaan kestänyt, kun Pentti muun Suomen tavoin sai tietää tarkat rauhanehdot ja alueluovutusten laajuuden. Pentti täydensi 13.3. alkupäivän merkintää myöhään yöllä katkeralla ja pitkällä hänen tunnoistaan harvinaisen selvästi kertovalla rauhan kiroamisella.¹⁰³

*Kuolkoon rauha ja eläköön verinen sota aina siihen päivään saakka kunnes Suomi saa maansa takaisin. Eläköön Suomi Uralia myöten. Surulliset rauhanehdot saimme kuulla iltapäivällä. Joskus aikaisemminkin Uudenkaupungin rauhassa Suomi on joutunut luovuttamaan suunnilleen samat alueet Karjalasta.- Ikävä on lähtä vetäytymään taaksepäin rintamalinjoilta. Vaikea kuitenkin on meidän rintamalla olevien arvostella tilannetta, ehkä näin oli sittenkin parempi. Kahdesta pahastahan on edullisempaa valita pienempi paha. Kunniakkaasti on Suomi kuitenkin puoliansa pitänyt, maailman apu supistui kuitenkin pelkkiin korupuheisiin. Suuren kelvottomuutensa on myöskin Ruotsi näyttänyt.*¹⁰⁴

Pentin suhtautuminen rauhanehtoihin vastasi hyvin koko muun kansakunnan suhtautumista. Yllätyksenä tulleet raskaat ehdot menestyksekkään, vaikkakin hitaasti kuluttavan vääjäämättömän sodan jälkeen aiheuttivat ylivuotavaa katkeruutta ja surua

¹⁰³ Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940,– 13.3.1940. Tsk; PPP7 sotapäiväkirja 18.10.1939 – 24.4.1940, 13.2.1940. Sotapäiväkirjat-kokoelma, Talvisodan sotapäiväkirjat. KA; Ahto et al. 1999, 842 – 845; Tepora 2015, 271 – 276.

¹⁰⁴ Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940, 13.3.1940. Tsk.

ihmisissä. Suomessa itkettiin 13.3, mutta Pentti ei sortunut yltiöpäiseen surkutteluun tai itsesäälin. Hän oli vihainen ja pettynyt, mutta lopulta myös pragmaattinen realisti. Vaikkei hän uutisista valtavasti kirjoittanutkaan, niin maininnat tulleesta postista ja kirjeistä antavat aiheita olettaa, että kaiken sensuurin ja valtakunnallisen uutisoinnin ohjailun jälkeenkin hän on ollut muun kansakunnan tavoin jollain tavoin tietoinen sodan kulusta yleisesti. Helmi-maaliskuun myllerrys Kannaksella ja Suomen armeijan tasainen liike taaksepäin ylivoiman puskemana täytyi olla jollain tasolla hänellekin selvää, vaikkei välttämättä samalla tavalla kuin esimerkiksi rintamalla loppuun kulutettuja ja lomalle päässeitä sotilaita ihmetteleville omaisille kotirintamalla. Sodan tilanteesta kerrottiin läheisille alkoholin avulla se mitä lehdet jättivät sanomatta.¹⁰⁵

Pentti oli nähnyt, millaista sota on, ja hän valitsi toiveikkaana pienemmän pahan, rauhan. ”- ehkä näin oli sittenkin parempi”, kuten hän asian ilmaisi. Ja hän ei kuitenkaan ollut mielipiteissään yksin. Rauhaa tervehdittiin myös välttämättömyytenä ja pienempänä pahana ympäri Suomen. Tai kuten eräs nimettömäksi jäänyt lohjalainen puhelimesta asian ilmaisi: ”Minusta se nyt kuitenkin oli parempi – Suomessa olisi muuten kaatunut liian paljon miehiä.”¹⁰⁶ Pentin täydennyksestä löytyy myös toinen yleisen kansallisen mielipiteen kanssa yksi yhteen ollut näkemys: Ruotsin syyllistäminen. Hyvin pian rauhan tultua yleinen mielipide kääntyi sekä suomen- että ruotsinkielisissä piireissä Ruotsivastaiseksi. Ruotsia syytettiin niin avun vähäisyydestä, kun olisi tarvittu sotilaita, Suomen heitteillejätöstä ja ulkomaisen avun kauttakulun kieltämisestä. Tai kuten Pentti summaa: ”suuresta keltvottomuudesta”.¹⁰⁷

Rauhan pureksiminen ja tilanteeseen totuttelu ei käynyt hetkessä rintamalla tai sen takana, mutta Pentille tulevaisuus näyttäytyi kristallinkirkkaana, kun hän tervehti ensimmäistä rauhan päivää seuraavilla sanoilla:

¹⁰⁵ Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940, 13.3.1940. Tsk; Tepora 2015, 271 – 276.

¹⁰⁶ Tepora 2015, 276.

¹⁰⁷ Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940, 13.3.1940. Tsk; Tepora 2015, 271 – 276, 280, 283 – 287.

*Suomi, me nostamme sinut vielä entistä ehompaan kukoistukseen.
Armeijamme ei ole kärsinyt tappiota. Yksimielisinä käsi kädessä
me rakennamme tämän maan.*¹⁰⁸

1.6 Henkisen kestämissen apukeinot rintamalla

Pentin päiväkirjoista nousee suoraan esiin neljä aihepiiriä, jotka toistuvat säännöllisesti läpi talvisodan elämää helpottavina ja positiivisina tekijöinä, jotka auttoivat jaksamaan tai vain katkaisivat työntäyteisen arjen. Nämä olivat saunominen, kahvi, kirjeet kotirintamalle ja kotirintamalta, sekä mukavat majoitusolot. Viides kestäkykyä lisännyt tekijä oli paljon tutkittu sotilaiden välinen toveruus. Se tulee Pentin teksteistä epäsuorasti esiin. Tartun näistä ensimmäisenä majoitusoloihin kaikista neljästä harvimmin mainittuna tekijänä, mutta sotilaan hyvinvoinnin kannalta siitä huolimatta hyvin tärkeänä seikkana. Kahvi ja sauna nousevat satunnaisten korttipelien, pelivoittojen sekä muiden ilonaiheiden yläpuolelle merkittävimpinä arkisina nautintoina, jotka Pentti muistaa mainita niin usein kuin tilaisuus siihen vain oli.

Pentin koko sotakokemusta kuvaavat hyvin hänen vaihtelevat majoitusolonsa. Hänen talvisodan nukkumapaikkansa vaihtelivat lämpimistä sotilasmajoitukseen varatuista ja käyttöön otetuista kylien taloista ulkoilmassa reessä vietettyihin öihin, vaihtelevan lämpöisiin teltoihin ja ahtaisiin korsuihin. Talvella kolme kuukautta kestäneessä sodassa majoitukseen päti yksinkertainen sääntö Pentin tekstien pohjalta: Mitä lämpimämpi, sen parempi. Maalaisjärjellä ajateltuna kyseinen sääntö pitää täysin paikkansa. Käytännössä Pentti kirjoitti jokaisesta lämpimänä taakse jääneestä majoituspaikasta haikeudella sekä arvaili, milloin seuraavan kerran vastaan tulee jotain yhtä mukavaa. Ensimmäinen maininta PPP7 kolonnan siirtymisestä teltoista sisämajoitukseen kertoo omalla tavallaan muutoksen positiivisuudesta jo ylimääräisen harjoituksen aikana, vaikka miehistön olot eivät olleetkaan prioriteettina:

*Tänään on tapahtunut jotain erikoista kolonnan historiassa.
Kolonna on nimittäin muuttanut sisämajoitukseen pois tykkäänään
pappilan rantalepikosta. Muuton aiheutti pääasiassa se, että
hevosilla ei ollut mitään suojaa.- -Tämä talo missä kolonnan*

¹⁰⁸ Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940, 14.3.1940. Tsk.

”esikunta” majoilee on Kuusisto nimeltään. Iso talo, radio, hyvä talli-¹⁰⁹

Sodan alettua näiden harvinaisemmiksi käyneiden lämpimien yöpaikkojen merkitys kasvoi. Pentillä oli tuuria, ja hän sai jouluaattona kovan katon päänsä päälle:

Esikunta on majoittunut pieneen taloon, joka ihme kyllä on säilynyt kokolailla siistissä kunnossa ryssien jäljiltä. Talossa oli pieni navetta, josta tehtiin sauna, kiuas nurkkaan, lavat mukkaan. Kyllähän siinä löylyt sai¹¹⁰.

Näiden lämpimien majoipaikkojen merkityksen ymmärtää, kun ne asettaa paikkakontekstiin. Tolvajärven-Ägläjärven-Aittojoen seutu oli pääasiassa asumatonta korpea, jossa pakkaset putosivat kylmimmillään liki -40 asteen pintaan. Paavo Talvela oli jo 20-luvulla tutkinut sotilaan toimintakykyä, joka hänen mukaansa romahti taistelukyvyttömyyden puolelle kovassa pakkasessa muutaman telttayön jälkeen. Ja silti miehistöllä oli puutetta kunnollisesta majoituksesta. Tuossa tilanteessa Aittojoen vakiintunut linja korsuineen oli tervetullut ja selittää lukuisat ”korsuja rakentamassa” -merkinnät Pentin sodan loppuvaiheen merkinnöissä.¹¹¹

Pentti kirjoitti liikekannallepanon ja talvisodan aikana yhteensä 108 päiväkirjamerkintää. Saunan hän muisti mainita melkein joka kerta sinne päästyään, eli kahdessakymmenessä merkinnässä koko kokemuksensa aikana. Pentti kirjoitti, miten sodalta ehti, mutta muisti aina alleviivata saunomisen tärkeyttä ja kylpemisen nautinnollisuutta. Harvinaista herkkua olivat lauantaisaunat. Yhtälailla hän valitteli tai ainakin mainitsi myös ohii menneet mahdollisuudet saunomiseen. Saunalla oli selvästi kulttuurinmukainen merkitys puhtauden ja hyvän olon tuojana. Siisteyden vastapainona saunan puutteesta ja sotkuisuudesta on lukuisia mainintoja Pentin teksteissä. Pentti esimerkiksi manasi ylimääräisten harjoitusten aikana marraskuun alussa sairastumisensa jälkeen siivotonta ulkonäköään ja kommentoi ajamatta jäänyttä naamaansa: ”- -Parta on

¹⁰⁹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 25.10.1939. Tsk.

¹¹⁰ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 24.12.1939. Tsk

¹¹¹ Keskisarja 2014, 192 – 193.

kasvanut pitkäksi, olen kuin Abessiinian keisari- ”. Intensiivisillä taisteluilla oli negatiiviset vaikutuksensa myös sotilaan hygieniasta huolehtimiseen, kuten Pentin tekstistä syntymäpäivänä joulukuun puolivälissä käy karusti ilmi:

Päivän kunniaksi pesin aamulla silmäni ja ajelin partani ja kaiken kukkuraksi kävin päivällä saunassa. Kyllä saunominen olikin jo tarpeeseen. Kolmatta viikkoa olinkin jo ollut kylpemättä.¹¹²

Epävarmoissa ja mahdollisesti stressaavissa oloissa sauna ja siisteysrutiinit toivat tietynlaista pysyvyyttä palveluksen arkeen niin ylimääräisten harjoitusten kuin myös myöhemmin sodan aikana. Vahvoja isänmaallisia mielikuvia maalailleella nuorella upseerilla saattoi olla myös oma sisäinen käsityksensä siitä, miltä upseerin tuli alaisilleen näyttää, mutta koska Pentti ei aihetta päiväkirjoissaan suoraan sodan aikana kommentoinut, ajatus jää spekulaaation tasolle. Sodan lopussa etulinjassa komentaessaan Pentin kirjoittelu muuttui pätkittäisemmäksi, mutta hän muisti poikkeuksellisesti aina vähintään takautuvasti mainita saunomiset lepoon päästyään. Oletan saunan rauhoittavan vaikutuksen etulinjassa olon jälkeen olleen yksi syy sen pysymiselle mukana Pentin harvenneissa merkinnöissä. Samasta syystä Pentti harmitteli saunaan pääsyn evääntymistä aina kun niin tapahtui, esimerkiksi maaliskuun rintamavastuun aikana.¹¹³

Saunomisen yhteydessä tulee myös muistaa likaisuuden ja saastaisuuden merkitys propagandassa ja viholliskuvan luomisessa. Rinnastukset Pentin päiväkirjoissa saastaiseen viholliseen voivat olla sotapropagandaa kauempaa perua. Esimerkiksi 1920- ja 30-luvuilla suomalaisten koulujen maantieteen oppikirjoissa kuvattiin yleisesti venäläiset heidän saastaisuuttaan ja ahtaita tai likaisia asumisololojaan korostaen. Suomen sisällissodan aikaan sekä venäläisten että punaisten kohdalla korostettiin heidän saastaisuuttaan verrattuna valkoisen osapuolen puhtaaseen hyveellisyyteen. Tämä mielikuva jäi elämään sodan jälkeen negatiiviseen ”ryssäkuvaan”. Kyseessä on siis sota-

¹¹² Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 17.12.1939. Tsk.

¹¹³ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940. Tsk; Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940. Tsk; Keskisarja 2014, 217.

aikaa vanhempaa perua oleva stereotypia, jolla on tarvittaessa osoitettu itäisen naapurin alemmuutta suomalaisiin verrattuna. Tolvajärven suunnalla propagandistinen ja ”ryssiä” likaisena halveksiva kuva osoittautui kuitenkin usein surullisen todeksi, kun vangeiksi antautui liian pitkään samalla vaatekerralla ja ilman pesua riutuneita, maakuopissa asuneita vihollisia. Puhtauden ja saunomisen korostus saattoi siis tulla Pentiltä myös alitajuisesti.¹¹⁴

Toinen arjen ylellisyys kahvi oli aiheena liki yhtä usein saunan kanssa, ja kun Pentti siitä kirjoitti, niin kirjoitettavaa myös riitti:

*Heti teltaan tultuani panin yhden pojista keittämään kahvia- - -
on keitetty jo neljä pannullista! Pieneksi vain käy tämä pannu.
Kyllä minä sen jo alussa näin, mutta kun se oli ylikersantin
hommaama, niin en viitsinyt viskata metsään- -*¹¹⁵

Kahvista ei Pentin päiväkirjoista kirjoiteta kuitenkaan aivan samanlaisella ”aatteellisella paatoksella” kuin saunomisesta. Teksteistä välittyy kuitenkin selvä kuva sen merkityksestä arjen osana. Kahvilla arjesta tuli hetkeksi juhlaa, ja sen nauttimisen merkitys sosiaalisena rituaalina oli selvästi Pentille tärkeä. Milloin käytiin esikunnassa, jossain osaston majoituksessa tai majoituspaikkana toimivan pitäjän keskuksessa juomassa kahvit, kuulemassa uutisia tai harrastamassa sosiaalista kanssakäymistä. Kahvihetkistä kirjoittaminen kuitenkin väheni talvisodan edetessä. Kahvi uhrattiin yhtenä niistä yksityiskohdista, jotka katosivat Pentin päiväkirjojen sivuilta toissijaisina hänen kirjoittaessaan muistiin sotapäivien tapahtumia. Kahvi asetettiin kortille, eli säännösteltäväksi heti sodan alettua, mutta tässä vaiheessa se ei ollut vielä käynyt harvinaiseksi. Vuoden 1941 kaltaisesta 100 gramman kuukausiannoksesta tai vuoden 1943 kahvin loppumisesta ei ollut vielä tietoa. Korvikkeet olivat yleistymässä, ja oikean kahvin hinta oli keinotekoisesti korotettu, mutta kahvia kuitenkin oli helposti saatavilla. Kahvin korttisäännöstelystä tuli tieto Pentin yksikköön 27.10. ja luonnollisesti tätäkin

¹¹⁴Kivioja 2016, 29-30, 91-91; Keskisarja 2014, 193-194; Vihavainen 2014, 204-206.

¹¹⁵ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 10.11.1939. Tsk.

juhlistettiin kahvit keittämällä, tai kuten hän asian ilmaisi, ottamalla päälle ”porotoorin”.¹¹⁶

Yksi sotavuosien merkittävimpiä rintamajoukkojen moraalin kohottajia oli kenttäpostilaitos ja kotirintaman lähettämät kirjeet tai paketit. Tuomas Teporan mukaan rintaman ja kotirintaman välinen toimiva yhteys oli aivan olennainen mielialatekijä. Mahdollisuus pitää yhteyttä rakkaimpiin mahdollisti elämän jatkuvuuden poikkeusajassa, jossa muu elämänrytmi oli siirtynyt pois sijoiltaan. Tämä mielialatekijä oli hyvin arkinen: isät ohjeistivat rintamalta jälkikasvuun läksyissä, avioparit keskustelivat perheen taloudesta ja vaihtoivat hellittelyjä. Kirjeet toivat tiedon tilanteesta kotona, uutisia läheisiltä ja ylipäättään pitivät sotaan lähteneen kiinni kotipitäjän arjessa jollain tasolla. Yhteys toimi myös toiseen suuntaan. Varsinkin sodan alkuvaiheessa kansalaisten mielialoja seurattaessa raportoitiin, että jopa suotuisia rintamauutisiakin tärkeämpi voitonuskoa vahvistanut tekijä oli rintamalta kirjeitse välitetty luottamuksellinen kuva puolustusmahdollisuuksista. Kyseinen kirjeiden arvo ymmärrettiin jo ylimääräisten harjoitusten aikana, jolloin ryhdyttiin julkaisemaan autenttisiksi väitettyjä sopivan positiivisia ”kirjeitä” sanomalehdissä. Tapaa jatkettiin vihollisuuksien alettua. Rintamalta tullut kirje myös kertoi hyvin yksinkertaisesta ja raadollisestakin faktasta: lähettäjä oli ainakin lähetyshetkellä vielä elossa.¹¹⁷

Koko Suomen kenttäarmeijan liikekennallepano ei ollut mikään pieni suoritus. Yksiköjä koottiin ympäri maata ja liikuteltiin rajaseudulle. Tällaisissa oloissa oli ymmärrettävää, että samaan tahtiin koottavan armeijan kanssa kasattava kenttäpostilaitos ei välttämättä toiminut heti parhaalla mahdollisella tavalla. Kirjeiden kirjoittamiseen oli erikseen kannustettu eri lähteissä, esimerkiksi sanomalehdissä, ja toisaalta muuta kommunikaatiokeinoa ei ollut. Tämän myötä kirjoitettujen kirjeiden määrä räjähti käsiin ylimääräisten harjoitusten käynnistyessä. Huoli kirjeiden kulusta

¹¹⁶ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940. Tsk; Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940. Tsk; Hagelstam et al. 2018, 126-127.

¹¹⁷ Tepora 2015, 143-144; Tikka et al. 2015, 16 – 18.

näkyi Pentin teksteissä epäilynä ja odotuksena ensimmäisen kirjeen saapuessa hänen majapaikkaansa vasta lokakuun lopussa.¹¹⁸

Oli hauska yleensä saada kirje. Olimme jo alkaneet suhtautua epäluuloisesti koko kenttäpostilaitokseen. Nyt vihdoinkin tuli kirjeitä pojille. 8 päivää oli tämä kirje viipynyt matkassa.¹¹⁹

Pentti ei ollut poikkeus suomalaisten sotilaiden joukossa, mitä kirjeiden merkitykseen tuli. Kirjeiden kirjoittamisen ja vastaanottamisen raportointi oli läpi sodan konsistenteinta ja huolellisinta hänen päiväkirjoissaan tässä alaluvussa mainituista toistuvista elämänlaatua parantavista tekijöistä. Tekstittöminä välipäivinäkin vastaanotetut kirjeet piti aina mainita seuraavassa myöhemmässä päiväkirjamerkinnässä lähetyspaikkoineen, vaikkei muuta merkittävää kyseisenä päivänä olisikaan tapahtunut. Samoin jokainen Pentin kirjoittama kirje useimmiten myös vastaanottajineen tuli kirjattua muistiin. Tästä sääntillisyydestä sekä suoraan kirjeiden suuresta määrästä voidaan päätellä kirjeenvaihdon olleen todennäköisesti tärkein apukeino rintamalla jaksamiseksi. Harvoja poikkeuksia lukuunottamatta Pentti ei kuitenkaan koskaan selventänyt sen tarkemmin hänen omien kirjeidensä sisältöjä. Tässä yhteydessä on hyvä mainita, että lasken kirjepostiin myös mukaan erilaiset paketit kotirintamalta. Erilaiset herkut, tarvevälineet ja ruoka-aineet, useimmiten kahvi, saivat aina lämpimän vastaanoton:

Sain myös paketin, Pursiaisen Lassi oli lähettänyt sen. Siinä oli kahvia ja sokeria, tupakkaa ja makeisia. Tupakat jaoin kolonnan pojille syntymäpäiväni kunniaksi. Lähetin tai kirjoitin tänään kirjeen kotiin sekä joulukortin P. Lassille + perhe, sekä kortin Kivisen Veikolle + rouva.¹²⁰

Pentin maininnat vastaanotetusta ja lähetetystä kenttäpostista seurasivat yllä mainitun lainauksen kaavaa suurimman osan ajasta, mutta kuten hänen muutkin

¹¹⁸ Tikka et al. 2015, 13 – 15.

¹¹⁹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 30.10.1939. Tsk.

¹²⁰ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 17.12.1939. Tsk

päiväkirjamerkintänsä, myös maininnat postista yksinkertaistuivat sodan loppua kohden. Kirjeitä ja paketteja tuli, mutta niiden sisällöstä kirjoittaminen väheni.

Sotilaiden välinen toveruus on yksi keskeisimpiä, ellei keskeisin yksittäisen sotilaan sietokykyyn ja jaksamiseen vaikuttava tekijä taistelussa. Suomen armeijassa talvisotaa edeltänyt joukkojen yhteenhitsautuminen ylimääräisten harjoitusten aikana näkyi Pentin ensimmäisen päiväkirjan teksteissä epäsuoraan. Kaikki aiemmat Pentin kuvaamat sosiaaliset kohtaamiset ja yhteiset toimet olivat osa tuota laajempaa prosessia. Osansa sodan käsittelyyn ja jaksamiseen toi tottuminen sotaan. Pentin ensimmäiset taisteluista kuvaavat tekstit kauhistelivat taistelun jälkiä ja kaatuneita, mutta ilmaisu rutinoitui ja riisuuntui kauhistelusta sodan loppua kohden.¹²¹ PPP7:n eri yksiköissä olleiden tuttujen sotilaiden maninen suoraan nimeltä Pentin kertoessa heidän kohtaloistaan nostaa esille Pentin välittömän sosiaalisen lähipiirin, oman huoltokolonnan miesten, mutta myös toveriupseerien merkityksen.

Suurempi merkitys tällä oman sosiaalisen ympäristön vaikutuksella oli Pentin kohdalla kuitenkin vasta hänen siirryttyään joukkueenjohtajaksi etulinjaan. Pentti kirjoitti useaan otteeseen joukkueensa yhteisistä vaivoista ja kokemuksista taistelun ulkopuolella. Yhteiset sosiaaliset kokemukset kertovat yhteenkuuluvuudesta rintamalla. Esimerkiksi joukkona saunominen oli konkreettinen hygieniää ylläpitävä tarve, mutta myös puhtauden rituaali. Koko joukkoa vaivaavat tait ja täintappotalkoot taas olivat vihollista lievempi häiriötekijä, mutta kuitenkin yhteinen kärsimyksen ja ärtymyksen aihe. Pentin toistuvat maininnat erilaisista korteista tai piirroksista, joita hän teki joukkueensa miehille, kertovat hänen toverillisesta asemastaan yksikössään. Merkittävää on Pentin tapa kirjoittaa tapahtumista. Hän kirjoittaa joukkueensa kokonaisuutena tehneen sitä ja tätä, jättäen itsensä osaksi suurempaa kokonaisuutta. Nähdäkseni tämä kertoo hänen hyvin nopeasti kotoutuneen yksikköönsä ja uuteen tehtäväänsä. Myöhempien jatkosodan aikaisten miesten johtamiseen liittyvien tekstien pohjalta voidaan olettaa, että Pentti tuli hyvin miestensä kanssa toimeen ja osasi pitää joukkueestaan huolta. Tämän tehtävän mielekkyydestä kertoi myös se, että jatkosodan alussa Pentti haikaili

¹²¹ Kivimäki 2013, 153-159; Honkasalo 2000, 185.

takaisin joukkueenjohtajaksi kuultuaan, että hänen uudessa yksikössään oli hänen talvisodan aikaisen joukkueensa miehiä.¹²²

1.7 Rauhan tultua

Pentin aselepoa seuranneet tekstit voidaan jakaa karkeasti kahteen osaan. Ensimmäinen osa rajautuu välittömään vetäytymisvaiheeseen. Uudelle rajalle vetäytymistä seurasi PPP7:n majoittuminen Joensuun lähistöllä ja lopuksi Mikkeliin siirtyminen, jota seurasi joukkojen pikkuhiljainen kotiuttaminen sekä pataljoonan uudelleenmiehitys uusilla alokkeilla. PPP7 saavutti uuden rajan 26.3.1940 ja asettui kaksi päivää myöhemmin noin kuukaudeksi Joensuun tuntumassa olevaan Selkien kylään, josta pataljoona siirtyi 22.4.1940 Mikkeliin Tuikkalan kylään. Käsittelen tässä alaluvussa kuitenkin pääasiassa Pentin kirjoituksia PPP7:n Joensuuhun saapumiseen asti.¹²³

PPP7 aloitti melkein koko muun Suomen armeijan kanssa ”etenemisen eri suuntaan”, kuten Pentti ilmaisi vetäytymisen kohti uutta valtakunnanrajaa kauas kaikista hänen näkemistään taistelupaikoista. Vetäytymisen tahti oli nopea, ja Pentti ohitti useaan otteeseen yhdessä päivässä paikat, joissa hänen yksikkönsä oli majoittunut viikkoja tai taistellut pitkään. Muutamat ”Harmittaa jättää näitä ryssille”¹²⁴ -henkiset toteamukset kattavat hänen paperille päätyneet vetäytymistä koskevat tunteenpurkauksensa. Ylipäättään entisestä vihollisesta kirjoittaminen jäi hyvin vähäiseksi satunnaisia maailman menoa koskevia uutisia lukuun ottamatta. Vähäisistä maininnoista kuitenkin käy selväksi yleinen asenne PPP7 keskuudessa:

*Ne nostomiehet, joilla jää omaisuutta luovutetulle alueelle laskettiin lomalle, jotta voisivat kerätä irtaimistoaan sen minkä ehtivät. Ryssien puolelle eivät aikoneet koskaan palata.*¹²⁵

¹²² Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940, 12.2.1940 – 13.3.1940. Tsk; Kivimäki 2013, 153-185.

¹²³ Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940, 14.3.1940 – 18.3.1940. Tsk; Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.3.1940 – 25.9.1940, 19.3.1940 – 26.3.1940, 28.3.1940 – 22.4.1940. Tsk.

¹²⁴ Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940, 14.3.1940. Tsk.

¹²⁵ Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940, 14.3.1940. Tsk.

Sodan loppuminen näkyy Pentin tekstissä muutenkin kuin aihepiireissä. Hän kirjoitti pidempään ja useammin: ennen toukokuuta liki joka päivä. Hänen tekstinsä palasivat sodan niukasta vain välttämättömyimpien asioiden kuvauksista takaisin ylimääräisten harjoitusten aikaan, jolloin kirjoittaminen oli yhtä paljon ajan käyttöä paremman puutteessa kuin välttämätön rituaali asioiden muistiin painamiseksi. Yhtäkkiä päivästä toiseen teksteissä mukana roikkuvat ”Tylsää meinaa olla.” ja ”Pitkältä tuntuu tämä aika, aivan näännötyvältä.”¹²⁶ -henkiset harmittelut kertovat erinomaisesti Pentin muuttuneesta arjesta. Tykistökeskitysten ja vihollisen lentotoiminnan kuvausten sijasta Pentti kirjoitteli taas kellokaupoistaan, kortin peluusta, paranevasta muonitustilanteesta, ratsastusretkistään sekä säännöllisen sisämajoituksen ja saunomisen mahtavuudesta.¹²⁷

Ylimääräisten harjoitusten aikaisissa teksteissä osana ollut epävarmuus nousi taas esiin. Pentti murehti esimerkiksi rauhan säilymistä sekä sitä, pysähtyvätkö vetäytyjiä seuraavat puna-armeijan joukot uudelle rajalla. Myöhemmin uuden rajan takana huoleksi nousi, kuinka maailmanpoliittinen tilanne voisi koskettaa Suomea Saksan Skandinaviaan suuntautumisesta kertovien uutisten saavutettua PPP7:n. Pelko miesten kotiutumisen keskeytymisestä nousi konkreettiseksi huoleksi. Myös arkisempi epävarmuus palasi suurempien uutta rauhaa ja entisen vihollisen toimia koskevien huolien lisäksi. Minne asti pataljoona tulee siirtymään? Mihin huomenna majoitutaan? Mihin sen jälkeen? Milloin päästään lomille? Tilannetta ei myöskään helpottanut kenttäpostin kulun katkeaminen. Tämä sodan aikana välttämättömäksi jaksamiselle osoittautunut laitos kärsi myös armeijan vetäytymisen sekaannoksessa. Pentti ja liki koko PPP7 ei hänen mainintansa mukaan saanut käytännössä yhtään kirjettä vetäytymisen alettua, ennen kuin kymmenen päivää sodan päättymisen jälkeen pataljoonan saavuttua hieman pidemmäksi aikaa Korpiselkään, kauas Tolvajärven länsipuolelle. Postivyyöryn saavutettua yksiköt tilanne normalisoitui, ja maininnat saaduista paketeista ja kirjeistä palasivat osaksi Pentin tekstiä. Näiden epäselvyyksien yli nousee kuitenkin yksi vetäytymisvaiheessa kirjoitettu merkintä. Pentti muisteli

¹²⁶ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.3.1940 – 25.9.1940, 21.3.1940, 23.3.1940.

¹²⁷ Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940, 14.3.1940 – 18.3.1940. Tsk; Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.3.1940 – 25.9.1940, 19.3.1940 – 29.4.1940.

vuosia ennen sotaa ystävänsä kanssa viettämäänsä pitkäperjantaita ja havahtui pohtimaan, kuinka tälle oli mahtanut käydä.¹²⁸

- *-Siitä on jo monta vuotta. Lieneeköhän Pauli säilynyt hengissä.
Hän on ollut Kannaksella. En ole saanut häneltä vastausta
kirjeeseen.*¹²⁹

Pentin päiväkirjamerkintöihin ilmestyi vetäytymisvaiheessa uusi vakituinen merkintä, tai pikemminkin vain pariin otteeseen mainittu asia alkoi yhtäkkiä toistua: Majoituksena toimivien kylien tyhjien rakennusten läpi käyminen löytöjen toivossa. Pentti kirjoitti liki jokaisena vetäytymispäivänä, kuinka hän oli käynyt kulloisenkin matkan varrelle sattuneen kylän rakennuksia läpi muistoesineiden, hyödyllisten tarvekalujen tai esimerkiksi luettavan toivossa. Hän myös kirjoitti muiden yksikkönsä miesten vastaavista toimista. Erikoisin maininta oli joukkueen miehestä, joka oli hankkinut ruumisarkun telineen sängyksi itselleen yhteiseen majoitustilaan. Negatiivisemmän kuvan tilanteesta antavat maininnat näpistelystä yksikön sisällä. Pentti joutui itsekin varkauden uhriksi; hänen mononsa vietiin. Rauhan tultua Suomen armeija kärsi yleisesti sekä armeijan johtoa että rintamalta valuvia huhuja vastaanottavaa kotirintamaa huolestuttavasta mielialan laskusta. Alkoholin väärinkäyttö, välinpitämättömyys palveluksessa, pikkurikollisuus ja yleinen kurin mureneminen vaivasivat rintamalta palaavia joukkoja. Osasyynä varsinkin alkoholin aiheuttamiin ongelmiin olivat sodan psyykkiset vammat. Sotilaat joivat unohtaakseen. Pentin yksikön kipuilut nivoutuvat osaksi tätä suurempaa kokonaisuutta. Joukkoja kotiutettiin hyvin hitaasti, kuten PPP7:n matka Mikkeliin osoittaa. Joutenolo loi otollisen pohjan tyytymättömyydelle. Mielenkiintoisesti Pentti ei kuitenkaan mainitse alkoholin käyttöä suoraan päiväkirjassaan vetäytymisen aikana tai loppupalveluksensa aikana, vaikka jo tuolloin oli yleisesti tiedossa joidenkin sotilaiden juopottelun aiheuttama ongelma sodan jälkeen.¹³⁰ Kesän lähestyessä Pentin merkinnät hajanaistuivat, arkiintuivat ja etääntyivät sodasta. Hän kirjoitti satunnaisesti joistain PPP7:n organisointiin liittyvistä seikoista,

¹²⁸ Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940, 17.3.1940, 18.3.1940. Tsk; Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.3.1940 – 25.9.1940, 22.3.1940, 10.4.1940 – 11.4.1940. Tsk.

¹²⁹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.3.1940 – 25.9.1940, 22.3.1940. Tsk.

¹³⁰ Tepora 2015, 301 – 304.

mutta yleistäen hänen harvat tekstipätkänsä koskivat iltavapaiden viettoa, opettajan sijaisuudesta haaveilua ja satunnaisia kuulumisia sukulaisista. Pentti kirjoitti kolmannen päiväkirjansa viimeisen merkinnän 25.9.1940 monen kuukauden tauon jälkeen.¹³¹

Talvisodan jälkeisen vetäytymisen loppumisen myötä Pentti kirjoitti harvemmin ja harvemmin, lopulta päättäen päiväkirjansa ilman minkäänlaista selitystä aikeistaan, todennäköisesti vain unohtaen kirjoittaa. Kriisipäiväkirjoista alkanut erikoisen elämänvaiheen, kirjaimellisesti sotilaallisen kriisin, muistiinmerkkäus ei lopulta muuntautunut onnistuneesti rutinoituneen rauhanajan palveluksen ja arjen taltioinniksi. Kyseessä on voinut olla osittain myös suomalaisessa ja todennäköisesti muissakin asevelvollisuusyhteiskunnissa tuttu epävirallisesti ja epätieteellisesti kutsuttu ”inttiefekti”. Kyseessä on sosiaalinen ilmiö, jossa henkilön, yleensä viikkonsa palveluksessa viettävän varushenkilön, puheet pyörivät elämän täyttävän suuren asian ympärillä. Kun koko elämän täyttävä asia poistuu, myös puheet tai kirjoitusten aiheet muuttuvat. Tässä tapauksessa tämä muutos vei merkityksen päiväkirjan pitämiseltä. Sama ilmiö tuli vastaan myöhemmin Pentin toipuessa haavoistaan siviilissä.

¹³¹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.3.1940 – 25.9.1940, 22.3.1940. Tsk; Kivimäki 2013, 43–45.

2. Jatkosodassa

Jatkosodan alkuun johtanut tapahtumien kulku on Suomessa tuttua kaikille, joten käsittelen Pentti Tuikkalan neljännen päiväkirjan taustoittavat tapahtumat ja olosuhteet vain lyhyesti. Suomen tilanne Pentin kolmannen ja neljännen päiväkirjan välillä 1940 – 1941 välirauhan aikana ei ollut maailmanpoliittisesti taattu tai turvallinen. Evakkojen asuttamisen ja menetettyjen alueiden aiheuttamien taloudellisten vaikeuksien lisäksi ongelmana olivat Neuvostoliiton pyrkimykset vaikuttaa sekä suorasti että epäsuorasti Suomeen. Moskovan rauhanehtojen varjolla torpattiin niin Suomen pyrkimykset lähentyä länsinaapureidensa kanssa sotilaallisesti, kuin myös ajettiin Neuvostoliitolle myötämielisten sisäisten organisaatioiden asiaa.¹³²

Saksan valloitettua Tanskan, Norjan, Ranskan ja Benelux-maat alkuvuodesta 1940 sen huomio suuntautui itään kohti ideologisen vihollisensa Neuvostoliiton kukistamista. Suomi nivoutui osaksi tätä kehityskulkua osin pakosta, osin omasta tahdostaan. Suomen ja Saksan välillä käytiin tunnusteluita ja poliittista yhteydenpitoa, jonka seurauksena saksalaiset joukot saivat kulkea Suomen kautta Norjaan. Samalla avattiin myös kanava Suomen asevoimien asehankinnoille Saksasta vuoden 1940 loppuun mennessä. Talvisodassa selväksi tullut Suomen armeijan aseellinen heikkoudentila oli tunnistettu ja pyrittiin korjaamaan. Suomi kuitenkin astui tielle uuteen sotaan vasta keväällä 1941, kun ensin maaliskuussa saksamyönteisyyden merkinä aloitettiin salainen vapaaehtoisten värväys Waffen-SS:ään sekä sovittiin tarkemmista yhteistyökuvioista. Viimeinen askel kohti uutta sotaan tuli, kun Suomen eduskunta suostui sotatoimien aloittamiseen osana laajempaa Saksan suunnitelmaa, jos Neuvostoliitto hyökkäisi Suomen kimppuun. Valmistautumisen seurauksena 7.6.1941 Suomeen rantautuivat ensimmäiset saksalaiset taistelujoukot, jotka osana Saksan Norjan-armeijaa vastaisivat Oulun korkeudelta alkaen Pohjois-Suomen rintamasta.¹³³

¹³² Nenyé et al. 2017, 28-30; Näre et al. 2014, 264; *Jatkosodan historia I* 1988. 18-30.

¹³³ Nenyé et al. 2017, 34-38; *Jatkosodan historia I* 1988. 31-35, 165-176.

2.1 Uusiin harjoituksiin varmana tulevasta

Oli synkkä ja myrskyinen yö Raahessa,¹³⁴ kun Pentti Tuikkala aloitti neljännen päiväkirjansa 15.6.1941 Raahen suojeluskuntapiirin esikunnassa. Taukoa edellisestä päiväkirjasta oli ollut liki vuosi ja syy uuden aloittamiselle käy heti tekstin alussa selväksi: Pentti kutsuttiin jälleen reservin ylimääräiseen palvelukseen. Viisi päivää aikaisemmin 10.6.1941 vakinainen aseissa ollut armeija oli käsketty sodanaikaisiin aseisiin Suomen itärajalle turvaamaan joukkojen kokoamista. Nyt seurasi valmistautuminen lopun armeijan mobilisointiin. Pentti kirjoitti kuinka Raahen suojeluskuntapiirin esikunnassa kävi kuhina: käskyjä jaettiin ja huoltoa organisoitiin. Pentti oli saanut tehtäväkseen valvoa hevosottoja. Tämä työ tulisi hänelle useampia vuosia myöhemmin tutuksi. Pentin tuntemukset tilanteesta vaikuttivat kuitenkin lähinnä välinpitämättömiltä tai pitkästyneiltä: ”Joopa joo, kohta lopetan istumisen tämän pöydän takana täällä piirissä.”¹³⁵

Tämän uuden päiväkirjan aloitushetki noudattaa hyvin samaa selvää kaavaa, kuin vajaa kaksi vuotta aiemmin ylimääräisten harjoitusten alussa Pentin aloittama ensimmäinen päiväkirja. Samalla tämä toistuvuus selittää hänen edellisen päiväkirjansa loppua. Suomen armeijan uusi mobilisaatio oli taas uusi, poikkeava ja jo vakiintuneita rutiineita järjestyttävä muutos Pentin elämässä. Tämä laukaisi tarpeen uudelle kriisipäiväkirjalle: tarpeen elämän jäsentelylle ja hallinnalle tilanteessa, jossa yksilön kyky hallintaan heikkeni jälleen uuden sodan uhatessa. Päiväkirjan kirjoittaminen itsessään jo tekona kertoo Pentin kokemuksesta. Intensiivinen tilanne vaati aktiivista kirjoittamista, toisin kuin välirauhan ajan kaltainen henkilökohtaisesti riskittömämpi ajanjakso.¹³⁶

Lähtöpäivä koitti koko Raahen suojeluskuntapiirin seudulta kootulle Jalkaväkirykmentti 32:lle¹³⁷ ja sen mukana Pentille aamuyöstä 19.6.1941. JR 32:n noin kolme ja puoli tuhatta miestä koottiin yhteen osana niitä yli 600 000 miestä ja naista, jotka kaksi päivää aikaisemmin annetun liikekannallepanokäskyn mukaisesti kutsuttiin aseisiin ja tukeviin

¹³⁴ Tämä tieto tuli minulle unessa.

¹³⁵ Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 15.6.1941. Tsk; Neny et al. 2017, 38-40; *Jatkosodan historia 1* 1988. 177-186.

¹³⁶ Sääskilähti 2011, 106-109.

¹³⁷ Tästä lähtien JR 32.

toimiin tai olivat jo rajoilla valmiina. Reserviläisiä pakattiin junaan: Pentti oli saanut vastuulleen komennettavakseen JR 32:n ensimmäisen pataljoonan¹³⁸ esikuntakomppanian ennen ”lähtöä sinne jonnekin”. ”Siellä jossain” tarkoitti Suomussalmea, jonne Oulun seudulta koottu Kolmas jalkaväkidivisioona keskitettiin Saksan Norjan-armeijan alaisuudessa.¹³⁹ Lähdön yhteydessä Pentti myös erikseen mainitsi hankkineensa kameran mahdollisen uuden sotamatkan taltiointia varten. Hän myös kirjoitti myöhemmin useasti kuvanneensa milloin mitäkin, mutta ikävä kyllä hänen ottamiaan valokuvia ei ole kovin montaa selvinnyt jälkipolville. Pentin pataljoonan matka Raahesta seuraavaan pidempiaikaiseen leiripaikkaan vei kaikkineen neljä päivää ja pataljoona asettui 24.6.1941 Taivalkosken Jokikylään odottamaan jatkoa.¹⁴⁰

Matkan alku junassa antoi Pentille syytä vertailla tätä kokemusta aiempaan samanlaiseen ylimääräisten harjoitusten aikaiseen matkaansa kohti tuntematonta. Pentti huomioi jo junaa Raahessa lastattaessa, kuinka perheitään hyvästelevät miesten ilmeet olivat ”vakavampia kuin viime kerralla” ja miten ”edelliset harjoitukset olivat muistissa”.¹⁴¹ Jatkosotaa edeltänyt valmistautumiskausi kulki ylimääräisten harjoitusten nimellä, kuten ennen talvisotaakin.¹⁴² Juuri koettu talvisota oli varmasti pyyhkinyt kaikki epäselvyydet mahdollisesta tulevasta, ja moni reserviläinen tiesi millaista mahdollinen sota olisi. Junan pysähtyttyä tauolle Kajaanin suunnalla Kontiomäellä Pentti rinnasti senhetkisen tilanteen ja paikan suoraan menneeseen:

”Kertausharjoitusten” alkaessa 1939 aloitin sotapäiväkirjan kirjoittamisen suunnilleen Kontiomäen paikkeilla, vaikka silloin matka kävikin Nurmeksen radalle.¹⁴³

¹³⁸ Tästä lähtien I/JR 32.

¹³⁹ Ahto et al. 2005, 78.

¹⁴⁰ Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 19.6.1941 – 24.6.1941. Tsk; *Jatkosodan historia I* 1988, 178, 236-237; JR 32 sotapäiväkirja 15.6.1941 - 11.10.1941, 15.6.1941 – 1.7.1941, Sotapäiväkirjat-kokoelma, Jatkosodan ja Lapin sodan sotapäiväkirjat, KA.

¹⁴¹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 19.6.1941. Tsk.

¹⁴² Ahto et al. 2005, 87.

¹⁴³ Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 19.6.1941. Tsk.

Huvittavin matkamerkintä on kuitenkin seuraavalta päivältä. Pentin päiväkirjan sivun alareunassa on täysin lukukelvotonta suttuista tekstiä, jonka lopussa on vain vaivoin selvemmin kirjoitettuna kuinka suuntana on jalka- ja hevosmarssilla Puolanka. Ikävä kyllä upseerina ratsain kulkiessaan Pentti joutui huomaamaan, että ”-eipä tule tolkkua tässä kirjoituksesta”. Ilmiselvästi hän kuitenkin koki taas säntillisen kirjoittamisen niin tärkeäksi, että hevoson selässä kirjoitusta täytyi yrittää. Tämän puolesta puhuu myös hänen jälleen tiheä ja säännöllinen kirjoittamisensa, joka jatkui aina hänen haavoittumiseensa saakka. Edellisten ylimääräisten harjoitusten kanssa yhtäläisyyksien pohtiminen ei jäänyt vain pataljoonan siirtymiseen. Ensimmäisen kerran telttamajoituksessa ollessaan Pentti pohti päiväkirjaansa pataljoonan huollon järjestelyn yhteydessä, kuinka ”-telttaelämään tottuu pian taas”. Samassa yhteydessä Pentti kirjoitti jälleen kerran kahvittelusta, joka varmasti helpotti sopeutumista.¹⁴⁴

Pentti kirjoitti tuntemuksistaan ja mielipiteistään avoimemmin neljänteen päiväkirjaansa kuin talvisodan aikaisiin kolmeen päiväkirjaansa. Uutiset 22.6.1941 alkaneesta Saksan hyökkäyksestä Neuvostoliittoon saavuttivat Pentin marssivan yksikön seuraavana päivänä Juhannuksen alla. Pentin reaktio ei olisi voinut olla selvemmin voitonriemuinen:

*Eläköön! Nyt viimeinkin on koittanut se hetki, jolloin ryssä saa tietää kenen kanssa on tekemisissä. Hajalle koko roska ja kyllähän se meneekin. Viime sodan rauhanteon kohtalokkaana päivänä ehdot kuultuani kirjoitin päiväkirjaa: ”Eläköön verinen sota aina siihen päivään saakka, jolloin Suomi saa omansa kanssa.” Nyt se hetki on koittanut ja nyt Molotoffi kylpee, se on varma. Viime vuonnakin oli juhannuksen aikana aika kriitillistä. Nyt on kuitenkin Suomen asiat jo toisin. – Kuolema ryssille, kertakaikkinen loppu!*¹⁴⁵

22.6.1941 oli myös käytännössä se päivä, jolloin vihollisuudet Suomen ja Neuvostoliiton välillä alkoivat. Neuvostoliiton ilmavoimat pommittivat suomalaisia

¹⁴⁴ Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 19.6.1941 – 21.6.1941. Tsk.

¹⁴⁵ Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 23.6.1941. Tsk.

laivoja ja Ahvenanmaata, samalla kun puna-armeija tulitti tykistöllä maiden välisen rajan yli useissa paikoissa. Virallisesti sotatoimien katsotaan alkaneen kuitenkin vasta myöhemmin. Neuvostoliiton lähetystö ei esimerkiksi poistunut maasta vielä tässä vaiheessa.¹⁴⁶

Pentti seurasi uutisointia Saksan sotatoimien etenemisestä itärintamalla ja erityisesti Baltiassa päivittäin sekä kirjoitti aiheesta aina kun siitä oli jotain kirjoitettavaa. Pentti näki Saksan muun Suomen tavoin avaimena voittoon ja menetettyjen maiden takaisinvaltauksen mahdollistajana. Tässä hän seuraa Suomessa yleisesti vallinnutta uskoa, että tuleva sota olisi nopea kesäsota, joka loppuisi Saksan pakotettua Neuvostoliiton rauhaan. Uutiset Saksan nopeista etenemisistä ja voitoista eivät kuitenkaan aiheuttaneet pelkkiä iloisia ajatuksia itäänpäin marssivassa Pentti Tuikkalassa. Pelko oikeasta sodasta myöhästymisestä esiintyy muutamia kertoja hänen kesäkuun merkinnöissään.¹⁴⁷

Suomessa elettiin poikkeuksellista voitonhuuman ja nopean sodan odotuksen aikaa. Riemuun sekoittui kuitenkin myös pelonsekaisia tunteita. Valtionjohdon puheet ja vallinnut mieliala kotirintamalla heijastelivat Pentin isänmaallista paatosta ja uskoa voittoon. Puheet suomalaisten historiallisesta tehtävästä ja ikiaikaisesta paikasta idän ja lännen välillä heijastelivat hänen omia kirjoituksiaan. Puheet omien takaisin otosta korkojen kera esiintyivät myös julkisissa puheissa. Rintamalla kirjoitetuissa kirjeissä samanlaiset suuret puheet olivat marginaalissa, mutta sodan nopea loppuminen oli selvästi rintamalla taistelevien mielessä. Kirjeissä kirjoitettiin nopean etenemisen lopputuloksesta joko toivona tai varmuutena. Pentin näkemykset eivät tässäkään eronneet yleisestä vallinneesta mielialasta. Poikkeavasti hän ei kuitenkaan kirjoittanut huolistaan ja sodan tuhoisuuden aiheuttamasta pelosta. Innostuksen kanssa kirjeissä kirjoitettiin yhtälailla sodan tuhoisuuden aiheuttamista huolista. Talvisodan jäljiltä kansakunnalla ei ollut minkäänlaisia virheoletuksia modernin sodan kauhuista.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Nenye et al. 2017, 41; *Jatkosodan historia I* 1988. 222.

¹⁴⁷ Nenye et al. 2017, 47; Näre et al. 2014, 265; Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 29.6.1941. Tsk.

¹⁴⁸ Pajari, 2018. 395-398, 403-406, 406-407.

On vaikea kuitenkin arvioida tältä pohjalta, halusiko Pentti suoraan henkilökohtaisesti taistelukosketukseen vaiko vain yksikkönsä yleisesti etulinjaan. Pentin kirjoituksista voi kuitenkin päätellä sen, että hän ei kaihtanut ajatusta itse etulinjassa taistelusta. Tämä ei tule yllätyksenä ottaen huomioon hänen tekstinsä ja kokemuksensa talvisodan ajalta. Pentti kirjoitti lyhyesti tuntemuksistaan kesäkuun viimeisenä päivänä hänen yksikkönsä saatua varustäydennystä: ”Minäkin otin pystykorvan¹⁴⁹ siltä varalta jos saisi tilaisuuden tähdätä silmäin väliin.” Samassa yhteydessä Pentti myös kirjoitti humoristisesti yksikkönsä saamista laajoista Suomen koko itärajaa kuvaavista kartoista: ”On siinä pataljoonalla vyöryttämistä, jos meinaa koko maaston haravoida.”¹⁵⁰

Täysin uutena asiana Pentin jatkosodan aikaisessa päiväkirjassa nousee esiin hänen suhteensa esimieheensä. Talvisodan aikaisissa päiväkirjoissaan Pentti ei kirjoittanut esimiehistään muuten kuin pintapuolisesti, lähinnä kenestä ylipäättään oli kyse tai jos oli tapahtunut henkilövaihdoksia tai tappioita. Nyt yllättäen hän ei vain avannut suhdettaan pataljoonan komentajaansa, vaan kirjoitti suoraa ja turhautunutta kritiikkiä hänestä. Pentti ei tullut esimiehensä kanssa toimeen, vaan katsoi, ettei tämä osannut johtaa reserviläisistä koottua yksikköä sille sopivalla tavalla:

*Itkevä tyyppi, joka ei anna yhtä rauhaa, mutta kun itse olen reserviläinen niin tiedän mitä vanhoilta reserviläisiltä voi vaatia. He eivät ole mitään asevelvollisia, eikä heihin voi sovelluttaa samoja menetelmiä kuin asevelvollisiin, mikäli haluaa säilyttää välinsä toverillisina ja sellaisina, että kehtaa siviilissäkin vastaan tulla, mikäli siviilit vielä joskus siintelevät. Se on kuitenkin selvä, että paljon pitempään en halua kuulla pikkumaista itkemistä, enemmän menen vaikka kokiksi kun vaan pääsen johonkin toiseen porukkaan, takuulla!*¹⁵¹

¹⁴⁹ Suomalaisten Mosin-Nagant -kiväärien kotimaisten jatkokehitysmien lempinimi; Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 30.6.1941. Tsk.

¹⁵⁰ Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 30.6.1941. Tsk.

¹⁵¹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 25.6.1941. Tsk.

Pataljoonan komentajasta harmittelu ei jäänyt tähän yhteen kirjoitukseen, vaan paria päivää myöhemmin Pentti haikaili eri pataljoonaan joukkueen johtajaksi:

Yhä enemmän tekee mieleni johonkin toiseen porukkaan, kunpa pääsisi vaikkajoukkueenjohtajaksi johonkin. 3. pataljoonassa olisi entisiä joukkueeni miehiä viime sodasta. He ovat Haapaveden poikia ja tosimiehiä kaikin puolin.¹⁵²

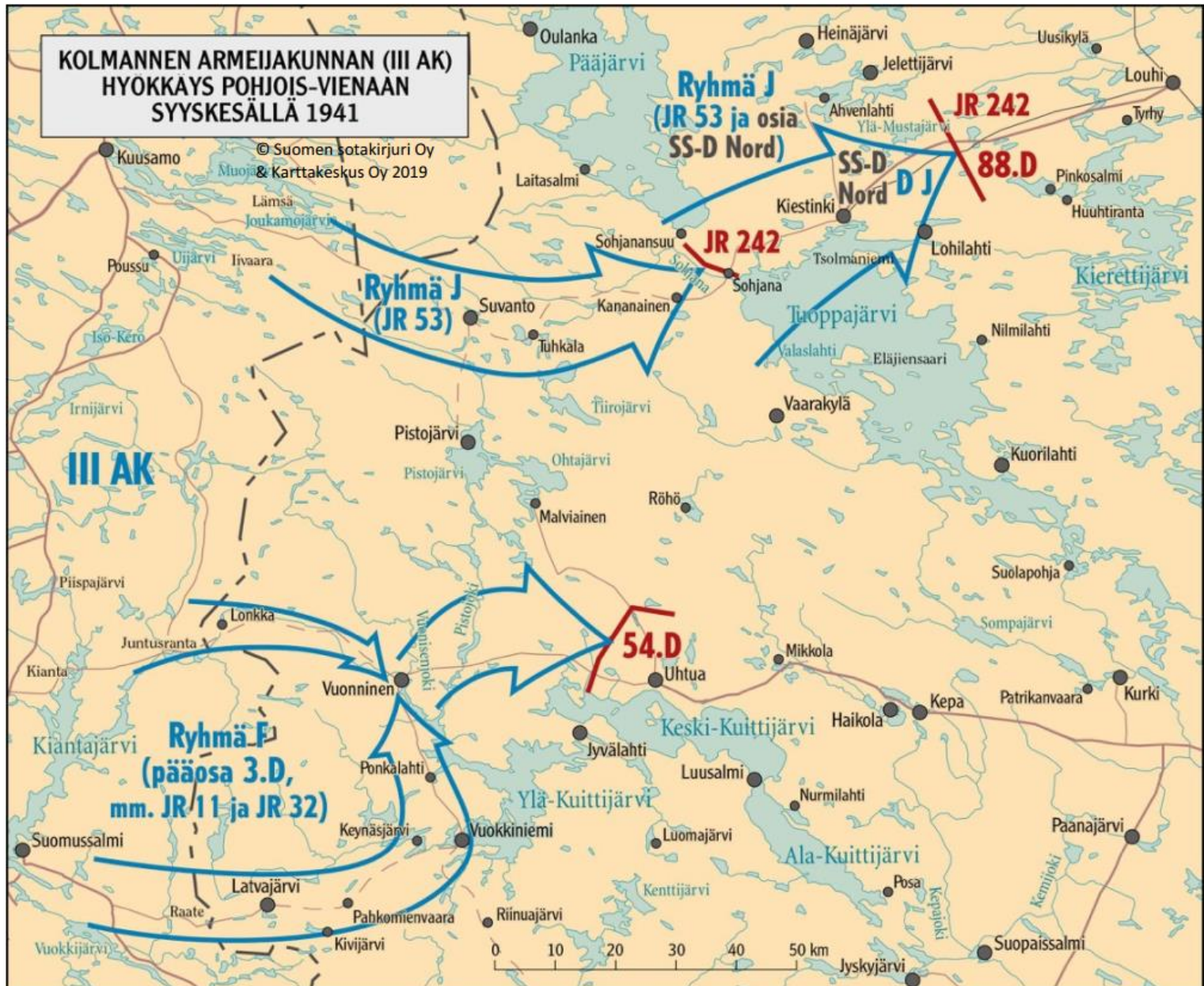
Pentti oli hänen omien kirjoitustensa perusteella alaisiaan kohtaan sotilaskurin suhteen vähemmän tiukka ja välitti enemmän heidän toimintakyvystään ja hyvinvoinnistaan pikkutarkan palvelusohjessäännön seuraamisen sijaan. Merkinnät talvisodan lopulta hänen joukkueensa miesten kanssa vietetystä ajasta puhuvat tämän puolesta. Eräs myöhempi päiväkirjamerkintä heinäkuulta valottaa Pentin suhtautumista alaisiinsa. Pentti törmäsi lottien pitämään kanttiiniin majoitustiedustelun yhteydessä ja tupakoimattomana miehenä osti suuren määrän, viisi laatikkoa, tupakkaa. Syy tälle oli yksinkertainen: ”-saapi antaa pojille silloin tällöin röökiä”. Voidaan olettaa, että Pentti oli alaistensa keskuudessa pidetty upseeri ja ilmiselvästi aiemman lainauksen pohjalta myös Pentti arvosti tuntemiaan alaisiaan.¹⁵³ Tämä tapa toimia läheisesti hänen alaistensa kanssa aiheutti kitkaa Pentin ja hänen esimiehensä välille.

Tämän saman päivän kirjoituksessa oli muutakin merkittävää. Jatkosota alkoi virallisesti 25.6.1941 ja Pentti kirosikin lyhyesti kuultuaan, uutisista kuinka ”ryssän lentävät perkeleet” olivat pommittaneet jälleen Suomen asutuskeskuksia. Noin 500 koneen laajuinen terroripommitusten aalto iski 15 eri paikkakunnalle pitkin Suomea ilman sodanjulistusta ja Suomen eduskunta totesi maan olevan jälleen virallisesti sodassa.¹⁵⁴

¹⁵² Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 27.6.1941. Tsk.

¹⁵³ Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 27.6.1941, 8.7.1941. Tsk.

¹⁵⁴ Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 25.6.1941. Tsk; Nenyte et al. 2017, 41; *Jatkosodan historia I* 1988. 223-225.

Jalkaväkirykmentti 32:n hyökkäys osana III armeijakunnan Osasto F:n etenemistä Uhtuan suunnalla. Muokattu kartta kirjasta: Raunio, Ari. 2004: *Sotatoimet Suomen sotien 1939–45 kulku kartoin*, Porvoo.

2.2 Uhtualle uuteen Suomeen

Sodan syttyminen aiheutti muutoksia Pentin yksikön organisaatiossa. Pentti siirrettiin pois esikuntakomppanian komennosta ja koko pataljoonan tiedustelu-upseeriksi. Uusi tehtävä toi hänelle uusia vähemmän mieluisia vastuita, jotka kirvoittivatkin häneltä kenties humoristisimman muistiin merkityn tilityksen koko jatkosodan ajalta. Hän joutui taas vastaamaan yksikkönsä hevosasioista. Suomen armeija aloitti jatkosodan mukanaan yli 45 000 hevosta ja ilmeisesti entinen ratsuväen mies oli osaansa täysin kyllästynyt.¹⁵⁵

*Kyllä niistä on ainainen vastus noista samoista hevosraakeista, jo viime sodassa sain niistä kylläkseni. Nyt lähettiupseerin ominaisuudessa joudun huolehtimaan hevosista. Saisi käydä kerrankin yhden sodan ilman noitten luupäiden tuottamaa mieliharmia. Milloin on valjaat risaiset, milloin ajoneuvot palasina ja milloin mitäkin!*¹⁵⁶

Saksan Norjan-armeijan tavoite oli Neuvostoliitolle elintärkeän Muurmannin radan katkaisu Jäämeren rannalla Murmanskissa ja Sallan korkeudelta Kantalahdessa. JR 32 oli osa näitä hyökkäyksiä. Se kuului etelämpänä Kuusamon seudulla kahtena eri osastona itään etenevään Kolmanteen divisioonaan. JR 32 ja Pentti oli osa Ryhmä F:ää, joka oli nimetty komentajansa eversi Fagernäsin mukaan. Ryhmä F etenisi Suomussalmelta Uhtuan kylään. Hyökkäyssota alkoi käytännössä viimein 28.6.1941, kun rintamajoukot saivat luvan aloittaa tunnustelutoiminnan ja otollisien hyökkäysasemien haltuunoton. Tästä alkoi varovainen eteneminen erämaissa Suomen valtakunnanrajan ja puna-armeijan puolustusasemien väliselle alueelle odottamaan varsinaista keskitettyä suomalaisten ja saksalaisten joukkojen hyökkäystä, jonka oli sovittu alkavan 10.7.1941¹⁵⁷

¹⁵⁵ *Jatkosodan historia 1* 1988. 236-237.

¹⁵⁶ Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 27.6.1941. Tsk.

¹⁵⁷ Neny et al. 2017, 49, 52-53, 59-60; *Jatkosodan historia 4* 1988. 14-17.

Kesäkuun lopussa vasta alkanut sota ei ollut vielä realisoitunut Pentin kohdalla. Koko I/JR 32 odotti leiriytyneenä heinäkuuhun, ennen kuin matka jatkui kohti rintamaa Suomussalmen Juntusrannan suunnalle. Pentti kirjoitti myös kesäkuun lopussa jatkuvista huhuista, jotka koskivat mahdollista lähtöä rajan taakse. Ainoat satunnaiset merkit sodasta olivat kuitenkin vain päivittäiset uutiset Saksan etenemisestä ja 26.6.1941 yksinäinen lentokonehavainto, josta kehkeytyi surkuhupaisa tilanne. Lentokoneen kansallisuudesta ei ollut tietoa, mutta harjoituksena pataljoonassa päätettiin tehdä ilmahälytys. Ilmahälytys jäi kuitenkin ainoan hälytyssireenin toimimattomuuden vuoksi tekemättä. Talvisodan loppuvaiheen melkein päivittäisiin ilmahälytyksiin verrattuna Pentti kirjoitti koko tapahtumasta hyvin lakonisesti. Hän myös tuskasteli päiväkirjaansa kauniiden kesäpäivien tuhlaamista sotiessa. Hänelle, ilmeisesti talvisodan karaisemana, sotiminen olisi ollut mieluisampaa ”rospuuton aikana”¹⁵⁸. Tässä vaiheessa sota tarkoitti I/JR 32:lle ja Pentille vain odottamista.¹⁵⁹

Huhut rajan ylityksestä muuttuivat Pentin kirjoituksissa todeksi vasta 5.7.1941 kun I/JR 32 saapui valtakunnan rajalle aamuyöstä. Sota oli kuitenkin konkretisoitunut jo matkalla. Pentti kirjoitti, kuinka Juntusrannassa oli ”kaikkialla ryssien sotkuja majoituksen jäljiltä” ja ensimmäiset tiedot suomalaisista kaatuneista saapuivat. Pentti mainitsi luutnantti Gyundenin nimeltä ja kirjoitti tämän menehtyneen kymmenen kilometriä idempänä etenevien joukkojen viholliskosketuksessa. Tämä vainaja ei saanut minkäänlaista muistokirjoitusta talvisodan päiväkirjoissa omia kuolleita seuranneiden saatetekstien tyyliin. Muutamat harvat toteamiset kaatuneista myöhemmin seurasivat samanlaista yksinkertaisen toteamisen kaavaa. Pentti ei kirjoittanut enää kauniita lauseita isänmaan uhreista rintamalla kirjoitetuissa teksteissään, mutta palasi isänmaan uhrin -narratiiviin uudelleen lyhyesti myöhemmin haavoittumisensa jälkeen kirjoittamissaan päiväkirjoissa.

Juntusrannassa majoituksessa pataljoona joutui myös ensimmäistä kertaa sodassa ilmahyökkäyksen kohteeksi, kun kolme viholliskonetta pommittivat Pentin mukaan

¹⁵⁸ Rospuutto: Rasputitsa, syksyn ja alkutalven kelirikko. (Kielitoimiston sanakirja).

¹⁵⁹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 24.6.1941 – 30.6.1941. Tsk; I/JR 32 sotapäiväkirja 16.6.1941 - 4.9.1941, 19.6.1941 – 30.6.1941, Sotapäiväkirjat-kokoelma, Jatkosodan ja Lapin sodan sotapäiväkirjat, KA.

palo- ja räjähdepommein ohi majoitusalueesta. Pentti ylitti Suomen ja Neuvostoliiton välisen rajan 5.7.1941 osana seuraavan majoituspaikan tiedustelupartiota. Hän tutki myös erillisellä reissulla pataljoonan komentajan kanssa puna-armeijan hylkäämiä rajavartioiden parakkeja. Pentin kuvaus parakkien oloista oli yksinkertainen: ”- Voi vietävä sitä löyhkää- -”. Tärkeämpi oli kuitenkin Pentin toteamus tuon päivän merkinnän lopussa. Talvisodassa vakituiseksi rituaalinomaiseksi päivän päättäjäksi muodostuneiden hyvän yön toivotusten sijasta hän totesi olevansa ”ensimmäistä yötä uudessa Suomessa”.¹⁶⁰

2.3 Pistojoella haavoittuminen

Pentin osa jatkosodan taisteluissa oli lopulta hyvin lyhyt. 5.7.1941 jälkeen I/JR 32 siirtyi etenevän rintaman takana kohtia Uhtuaa, muttei osallistunut taisteluihin ennen heinäkuun puoliväliä. Pataljoonan tehtävänä oli parantaa huoltotiestöä korvessa kolmivuorotyönä etenevien joukkojen jäljestä. Heikkokuntoiset, murrostetut tai muuten vain riittämättömät tiet hidastivat kohti Uhtuaa eteneviä suomalaisjoukkoja liki yhtä paljon kuin vihollistoiminta. Pentin kosketukset taisteluun tässä vaiheessa olivat, kuten talvisodan aikana huollossa muita seuratessa, rajoittuneet taisteluiden jälkien havainnointiin myöhemmin itse tapahtuman jälkeen. Tämä rauhallinen tilanne häiritsi häntä, kun toiset vain tekivät paitaahasillaan töitä ja tauoilla kävivät uimassa muiden sotiessa lähellä: ”Tuntuu tosiaan oudolta kun ajattelee, että me tässä kankaalla elellemme täysin rauhassa vaikka edessä olevat rintamat eivät ole kuin muutaman kilometrin päässä.”¹⁶¹ Rauhallisen selustatoiminnan ohkeen mahtui myös hellyttävämpiä kohtaamisia.¹⁶²

Pataljoonan jääkärijoukkue palasi tänään pitkältä ja vaivalloiselta 3vrk partioretkeltään eräältä ryssien rajavartiostokasarmilta. Pojat toivat retkellään sotasaalista

¹⁶⁰ Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 1.7.1941 – 5.7.1941. Tsk; I/JR 32 sotapäiväkirja 16.6.1941 - 4.9.1941, 5.7.1941, Sotapäiväkirjat-kokoelma, Jatkosodan ja Lapin sodan sotapäiväkirjat, KA.

¹⁶¹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 9.7.1941. Tsk.

¹⁶² Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 5.7.1941 – 15.7.1941, Tsk; I/JR 32 sotapäiväkirja 16.6.1941 - 4.9.1941, 5.7.1941–15.7.1941, Sotapäiväkirjat-kokoelma, Jatkosodan ja Lapin sodan sotapäiväkirjat, KA; *Jatkosodan historia* 4 1988, 58-59.

susikoiran penikan, n. 5kk vanhan. Majuri otti sen itselleen. Pojat olivat ristineet koiran "Vanjaksi" - .¹⁶³

Pataljoonan lähettiupseerina Pentillä oli jälleen erinomainen asema havainnoida tapahtumia laajemmin, kuin suoraan etulinjassa taistelevassa joukossa. Hänen tehtäviinsä kuuluivat muun muassa majoitustiedustelut, joiden yhteyksissä hän pääsi lukuisia kertoja etulinjan tuntumaan liikkumaan. Hänen kuvauksensa taistelupaikoilta pysyivät kuitenkin hyvin lyhyinä ennen heinäkuun puoliväliä. JR 32 oli yhtynyt hyökkäykseen kohti Uhtuaa III pataljoonallaan ja Pentti pääsi todistamaan Suomessa siihen asti hyvin harvinaista näkyä: saksalaisten syöksypommittajien tukemaa hyökkäystä puna-armeijan asemia vastaan. Hän kuvasi pommitusta seuraavasti:

Saksalaiset syöksypommittajat autoivat hyökkäystä. Kaksi pommittajaa ilmestyi ensin taivaalle, tehtyään ensin muutamia kierroksia ryssien asemien yllä alkoivat koneet syöksypommituksen. Silmiä hiveleviä syöksyjä tehden koneet pudottivat pomminsa ryssien niskaan. Vihdoinkin olin saanut omin silmin seurata näitä maailman kuuluja lentäjiä oikeassa leipätyössään. Myöhemmin tuli kaksi konetta lisää kun ensimmäiset olivat lastinsa pudottaneet. Ryssäläinen hävittäjä ilmestyi myös taivaalle ja pommikoneita nopeampana sen onnistui ampua yksi saksalainen kone alas, ikävä että koneessa olleet 2 miestä menettivät henkensä.¹⁶⁴

Pudonneen saksalaiskoneen jäänteet tutkittiin ja Pentti hämmästeli menehtyneen lentäjän nuorta ikää, sekä joitain selvinneitä arvomerkkejä. Romusta hän otti muistoksi mukaan patkan metallista konekiväärivyötä. Pentin lyhyeksi jäävän jatkosodan taistelukosketuksen voidaan katsoa alkaneen tästä pisteestä, kun hän oli konkreettisesti mukana seuraamassa etulinjan taistelua. Hän kuvaili neljännen päiväkirjansa viimeisessä merkinnässä 18.7.1941 hyvin suoraan JR 32:n vastoinkäymisiä. Suomalaisjoukot olivat hyökänneet Vuonnisenjoen yli, jonka yhteydessä liian pitkälle

¹⁶³ Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 9.7.1941. Tsk.

¹⁶⁴ Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 15.7.1941. Tsk.

yksin edennyt JR 32 kolmas pataljoona vetäytyi vihollisen tieltä. Sen tukena ollut Jalkaväkirykmentti 11 kolmas pataljoona¹⁶⁵ jäi liki yksin ottamaan vastaan puna-armeijan vastahyökkäykset. JR 32 kolmannen pataljoonan hyökkäys tyrehtyi saksalaisten tuesta huolimatta, ja I/JR 32 siirrettiin sen tilalle linjaan 16.7. Pentti oli siis viimein päässyt etulinjaan ja todisti välittömästi viereisen III/JR 11 lohkolle koko seuraavan päivän kestänyttä ankaraa taistelua puna-armeijan hyökkäillessä sillä seurauksella, että ”ryssät menettivät äijiä lujasti”.¹⁶⁶

Pentin neljäs päiväkirja päättyi tähän 18.7. merkintään. Hän aloitti viidennen varsinaisen kirjamuotoisen päiväkirjansa sotasairaalassa marraskuussa, mutta kirjoitti kolmesti irtopapereille haavoittumistaan ympäröivistä tapahtumista 31.7. ja elokuun lopussa 21. ja 31. päivinä. Olen maininnut tutkimuksessani aiemmin, kuinka kirjoittaminen itsessään tekona on kokemuksen merkki. Näiden irtonaisten paperien kohdalla tämä väite pitää paikkansa täysin. Yleisesti ottaen Pentin päiväkirjamerkinnot olivat muutaman sivun mittaisia, usein lyhyempiäkin fyysisestä vihkosta tai päiväkirjasta riippuen. Nyt hän käytti kahdeksan A4-kokoista sivua haavoittumiseensa liittyvien parin päivän kuvaukseen ja loput sairaalakokemuksiinsa elokuussa. Tapahtumalle uhrattu tekstimäärä kertoo sen tärkeydestä. Toisaalta sotasairaalassa maatta Pentillä myös oli aikaa kirjoittaa aivan eri tavalla kuin rintamalla, vammoistaan huolimatta, joten tämä myös selittää tekstin suurta määrää. Kyseessä on joka tapauksessa erittäin dramaattinen käänne Pentin elämässä: vedenjakaja, jonka jälkeen kaikki oli täysin erilaista. Pentin henkinen tarve mahdollisimman tarkalle analyysille ja tämän traumaattisen käänteen läpi käymiselle on siis itsestään selvää. Tämä Pentin tarve käydä kokemustaan läpi johti myös tarkimpaan sekä rujoimpaan konkreettiseen sodan tekstuaaliseen kuvaukseen hänen muistiinmerkinnöissään.

Taistelun kuvaukset nousivat myös jatkosodan aikana Pentin teksteissä hyvin merkittäviksi rutiinin rikkojiksi. Jos hänen jatkosodan aikaisia tekstejään vertaa talvisodan aikaisiin, on havaittavissa selvää tietynlaista tekstin aikuistumista. Tämä

¹⁶⁵ Tästä lähtien I/JR 11.

¹⁶⁶ Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 15.7.1941 – 18.7.1941. Tsk; I/JR 32 sotapäiväkirja 16.6.1941 – 4.9.1941, 15.7.1941–18.7.1941, Sotapäiväkirjat-kokoelma, Jatkosodan ja Lapin sodan sotapäiväkirjat, KA; *Jatkosodan historia* 4 1988, 61-61.

pätee myös taistelukuvaukseen, jossa on enemmän tarkkuutta. Talvisodan Tolvajärven ja Ägläjärven tai Pentin joukkueenjohtajuutta edeltänyt PPP7:n kohtalokas hyökkäys tuntuvat teksteinä kankeammilta kuin jatkosodan aikaiset seikkaperäisemmät kuvaukset. Pentin kyky kokemusten ilmaisuun siis kehittyi sodan myötä.

Pentti Tuikkala haavoittui 23.7.1941 noin kello 05.00 aamulla kranaatinsirpaleista Pistojoen itäpuolella Uhtuan suunnalla puna-armeijan tykistön ammuttua täysosuman I/JR 32:n komentopaikalle kesken kiivaan hyökkäystoiminnan. Pentti kuvasi 31.7. Seinäjoella lääninsairaалassa, eli Sotasairaala 29:ssä, haavoittumistaan edeltävien parin päivän tapahtumista. JR 32 oli taistellut tiensä Pistojoen ylitse verissäpäin toisen ylitysyrittelyn jälkeen 21.7. Päivän ensimmäinen yritys oli Pentin mukaan ”vaikea” ja epäonnistui ”kymmenellä kaatuneella ja lukuisilla haavoittuneilla”.¹⁶⁷ Ylimeno onnistui kuitenkin I/JR 32 viereiseltä pataljonalta, ja hyökkäys jatkui. Pentin pataljoonan esikunta sai myöhemmin samana päivänä osuman tykistökranaatista ja monet upseerit kaatuivat tai haavoittuivat. Puna-armeijan tykistö oli taas keskeisessä roolissa sodan kurjimpien kokemusten aiheuttajana. Talvisodan aikaista, Pentin joukkueenjohtajuutta edeltäneen taistelun kuvausta voi lainata myös tässä yhteydessä: ”Ryssän tykistötuli on ollut aivan kamala.”¹⁶⁸ Tähän osumasta haavoittuneiden joukkoon kuuluivat myös lievästi haavoittunut pataljoonan komentaja ja pataljoonan adjutantti, jonka tehtävät siirtyivät virkaa tekevänä esikuntakomppanian komentajan tehtäviä hoitaneelle Pentille seuraavana päivänä. Kaoottisessa tilanteessa myöhemmin samana päivänä Pentin paikan esikuntakomppanian komennossa ottanut luutnantti käveli kuitenkin miinaan, joten Pentti palautettiin I/JR 32 esikuntakomppanian komentajaksi liki välittömästi.¹⁶⁹

I/JR 32 jatkoi hyökkäystä mäkimaastoon kaivautunutta vihollista vastaan saksalaisten panssarivaunujen tukemana 22.7. Taistelu oli Pentin sota-ajan intensiivisin kokemus:

¹⁶⁷ Pentti Tuikkalan irralliset merkinnät 31.7.1941. Tsk.

¹⁶⁸ Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940, 11.2.1940. Tsk.

¹⁶⁹ Pentti Tuikkalan irralliset merkinnät 31.7.1941. Tsk; I/JR 32 sotapäiväkirja 16.6.1941 - 4.9.1941, 20.7.1941–21.7.1941, Sotapäiväkirjat-kokoelma, Jatkosodan ja Lapin sodan sotapäiväkirjat, KA; JR 32 sotapäiväkirja, 15.6.1941 - 11.10.1941, 20.7.1941 – 21.7.1941, Sotapäiväkirjat-kokoelma, Jatkosodan ja Lapin sodan sotapäiväkirjat, KA; *Jatkosodan historia* 4 1988, 64-65.

- *-Vasta kun saatiin 5 saksalaista hyökkäysvaunua avuksi aloitettiin uudelleen, mutta kovaa teki sittenkin, maasto oli ryssille edullista puolustaa. Enpä ennen ole ollut sellaisessa kuula- ja kranaattisateessa kuin siinä kohti olin. Hv. kävivät aina hetken ampuu paukuttelemassa ryssien pesäkkeitä ja palasivat sitten takaisin korjailemaan mikä mitäkin vaurioita. Hv:t eivät päässeet eteenpäin kun ryssät räjäyttivät tiellä olleen sillan.*¹⁷⁰

Pentin pataljoona koetti päästä puna-armeijan asemien taakse koukanneen ja vihollisen paineeseen jääneen toisen suomalaisen pataljoonan tueksi. Hyökkäystä jatkettiin epäsuotuisissa oloissa vihollisen jatkuvat tykistötulen alla. Hyvänä esimerkkinä tilanteesta toimii taas I/JR 32 tukena hyökännyt I/JR 11, joka joutui hyökkäykseen valmistautuessaan ankaran tykistökeskityksen kohteeksi. Kyseinen pataljoona ei päässyt edes alkuun hyökkäyksessään. Jatkosodan historia 4 (1988) summaa I/JR 32 tilanteen yksinkertaisesti: Tien suunnassa kärjessä hyökännyt I/JR 32 epäonnistui hyökkäyksessään. Uhtuantien varressa soramontussa ollut pataljoonan esikunta sai lopulta osuman puna-armeijan tykistöstä 23.7.1941 aamulla groteskein seurauksin.¹⁷¹

- *-N. klo 5.00 olin maj. N. seurassa samassa kuopassa, vieressämme oli myös kaksi lähettiä stm. Makkonen ja Martinmäki. Samaan aikaan ryssä ampui kranaatteja ja yksi sattui joko siihen samaan kuoppaan tai lähelle sitä. Tunsin yhtäkkiä pistoksen reidessäni ja oikeassa hartiassa, samalla ilmanpaine löi jollakin lailla kasaan. Murua ja hiekkaa oli kaikkien päällä. Ensitunne oli se, että nyt tuli valmista, mieleen tuli heti ne epämääräiset kasat mitä aikaisemmin oli nähnyt pahimmista tapauksista jäävän jäljelle kranaatin repimästä miehestä. Kun koetin liikuttaa jalkaani ei se totellut, silloin ajattelin, että nyt se on poikki, sanoin siitä myös toisille, että*

¹⁷⁰ Pentti Tuikkalan irralliset merkinnät 31.7.1941. Tsk.

¹⁷¹ Pentti Tuikkalan irralliset merkinnät 31.7.1941. Tsk; I/JR 32 sotapäiväkirja 16.6.1941 - 4.9.1941, 20.7.1941–21.7.1941, Sotapäiväkirjat-kokoelma, Jatkosodan ja Lapin sodan sotapäiväkirjat, KA; Jatkosodan historia 4 1988, 65.

ainakin jalka on poikki. Majuri Nikulan kuului siihen vastaavan, että hänellä on käsi poikki ja samalla hän nousi pystyyn ja läksi juoksemaan jsp:lle päin. Samaan aikaan makasi kuopan pohjalla vielä kolme miestä aivan liikkumattomana. Lähetti Toivo Martinmäestä näin heti, että hän oli kuollut, koska päästä valui verta ja osa aivoistakin näytti valuvan ulos. Kun en päässyt ominpäin ylös ja kun selästä ja hartiasta alkoi tulla yhä enemmän verta aloin huutaa sairaankantajia.- ¹⁷²

Pentin suora ja groteskikin kuvaus haavoittumisesta sopii hyvin yleiseen muiden haavoittuneiden kuvaukseen osuman saamisesta. Kertomuksissa toistuu usein kova äkillinen isku tai terävä pistos haavakohdassa.¹⁷³

Tästä alkoi Pentin matka takalinjaan joukkosidontapaikalle ja lopulta kotirintamalle. Hän tiivisti 21.8.1941 sairaalassa kirjoittamassaan tekstissä matkansa Uhtuantien varren verisestä sorakuopasta Seinäjoelle ”elämänsä kurjimmaksi taipaleeksi”. Pentti pääsi apuun tulleiden rajajääkärien avulla joukkosidontapaikalle, josta hänet siirrettiin 2,5km päähän Pistojoen taakse sairaautoon. Pentti kirjoitti, että sekä joen ylityspaikat että niiden takana alkanut tie olivat jatkuvan vihollisen panssarintorjuntatykkien suorasuuntaustulen alla. Siirto etulinjasta taakse ei siis välittömästi poistanut kuolemanvaaraa. Oman kauhunsa siirtoon toi Pentin kanssa haavoittunut lähetti Makkonen, jota Pentti joutui rauhoittelemaan matkalla kenttäsairaalaan:

Jouduin sitten pakettiautoon erään toisen potilaan kanssa, tunsin hänet sitten samasta kranaatista haavoittuneeksi lähetti Makkoseksi. Hän oli haavoittunut vaikeasti, sirpale oli vioittanut keuhkoa ja hän oksensi verta kovasti valittaen. Koetin rauhoittaa häntä vointini mukaan.¹⁷⁴

¹⁷² Pentti Tuikkalan irralliset merkinnät 31.7.1941. Tsk; JSp = Joukkosidontapaikka (*Jatkosodan historia* 4 1988, 8).

¹⁷³ Honkasalo 2000, 98-101.

¹⁷⁴ Pentti Tuikkalan irralliset merkinnät 21.8.1941. Tsk.

Näitä seikkoja Pentti kuitenkin lähestyi kirjoittamalla kokemuksistaan samalla jo hyvin tutuksi käyneellä asiallisella tavallaan. Voi myös spekuloida, että Pentti oli tässä vaiheessa pikaisen sairaskuljetuksen kyydissä tyytyväinen, että hänen yksikkönsä vietti päiväkaupalla taistelujen sijasta teitä rakentamassa ja kunnostamassa. Sotasairaanhoidon muistitieto talvi- ja jatkosodan ajalta toistaa kerta toisensa jälkeen samaa sanomaa: Mitä nopeammin haavoittunut saatiin hoitoon sen paremmat mahdollisuudet tällä oli selviytyä. Vain noin 10% haavoittuneista lopulta menehtyi etulinjan ja kotirintaman sotasairaalan välillä kuljetuksessa. Näin Pentti liittyi niiden liki 150 000 jatkosodan aikana vammautuneen ja näistä yli 77 000 pysyvästi vammautuneen suomalaisen sotilaan joukkoon.¹⁷⁵

Pentin koettelemukset eivät kuitenkaan loppuneet tähän. Pentin kokemuksista tuskallisimmin oli 50 kilometrin hidas ja kuoppainen siirto sairasbussilla Juntusrantaan, josta hänet vietiin vesitse Suomussalmelle ja taas bussilla Hyrynsalmelle junaan, joka lopulta toi hänet Seinäjoelle lääninsairaalaan toimineen Sotasairaala 29:n osasto III:een. Pentti ei kuitenkaan kirjoittanut tai kyennyt kirjoittamaan matkastaan tarkempia yksityiskohtia pikkulavantaudin ja vammojen nostattaman korkean kuumeen, kovien tuskien ja ilmeisesti suoranaisten vammojen aiheuttaman harhaisuuden vuoksi. Hänen tekstinsä ei kuitenkaan jätä epäselväksi, kuinka tuskaisista päivistä oli kyse. Seinäjoella hänen hartiansa sirpalevammat todettiin vähemmän vakaviksi, mutta hänen jalkavammansa oli vaarallisempi. Sirpale oli katkaissut ja pirstonut reisiluun polven yläpuolelta. Tämä vamma tuli leimaamaan koko Pentin loppusodan kokemusta ja rajoittamaan hänen elämäänsä. Pentti arveli 31.8.1941 merkinnässään viettävänsä ”-kuukauden päivät vähintään vielä täällä”. Hänen arvionsa kuitenkin osui hyvin pahasti pieleen.¹⁷⁶

Pentti tunti syyllisyyttä haavoittuneenakin päiväkirjamerkintöjen kirjoittamatta jättämisestä. Hänen molemmat elokuun 1941 irralliset merkintänsä alkavat pahoitteluilla tästä. ”Olen ollut kovin huolimaton näitten merkintöjeni suhteen, kolmeen

¹⁷⁵ Pentti Tuikkalan irralliset merkinnät 21.8.1941. Tsk; Kaprio et al. 1989, 124-125, 128, 130; Honkasalo 2000, 180-183; 30. Sota S. killan historiikki 1994, 18.

¹⁷⁶ Pentti Tuikkalan irralliset merkinnät 21.8.1941. Tsk; Pentti Tuikkalan irralliset merkinnät 31.8.1941. Tsk.

viikkoon en ole mitään ylös kirjoittanut.”¹⁷⁷ ja ”Kymmenen päivää on jälleen vierähtänyt viime muistiinpanoista, mutta ei tälle aikaa täällä sairaalan oloissa ainakaan ole mitään ihmeempiä tapahtunut.”¹⁷⁸ Jälkimmäinen merkintä kuvaa ja summaa jo erinomaisesti Pentin seuraavan vuoden tilaa. Kuvaukset rintamalta ja taisteluun pääsyn jännitys vaihtuivat hänen teksteissään paranemisen tai muiden potilaiden vaihtuvuuden seuraamiseen, arkisten pienten ilojen kuten vieraiden tai postin tuomisten raportointiin sekä satunnaisten uutisten aiempaa tarkempaan muistiin merkitsemiseen. Jotkut tekijät eivät kuitenkaan muuttuneet Pentin siirtyessä rintamalta hoitoon. Jo talvisodan merkinnöissä jatkuvasti esiin noussut ja jatkosodan rintamakokemukseen kiinteästi liittynyt kahvittelu pysyi Pentille tärkeänä muistiin merkittävänä seikkana. Lainaus hänen äitinsä ja veljensä vierailulta pian sairaalaan saapumisen jälkeen tiivistää asian erinomaisesti: ”- kyllähän se mutsi tietää kuinka perso minä aina olen kahville ollut.” Loppuvuodesta 1941 aito kahvi oli ollut jo hyvän aikaa kirjaimellisesti kortilla korvikekahvin yleistyessä, joten Pentti iloitsi aiheesta.¹⁷⁹

Pentti myös iloitsi uutisista 31.8.1941. Viipuri oli vapautettu, Viro siirtynyt Neuvostoliitolta Saksalle ja Pietari siinti saksalaisten sekä suomalaisten joukkojen näköpiirissä. Hänen näkemyksensä vihollisen miljoonakaupungista oli hyvin yksinkertainen ja kertoi omalla tavallaan hänen suhtautumisesta viholliseen: ”Ilmaan sais räjäyttää koko rosvopesän ja ehkä se pehmeneekin vielä hyvän kerran.”¹⁸⁰ Huhut myös kertoivat Uhtuan, jonne edetessä Pentti oli haavoittunut, olevan suomalaisten joukkojen saavutettavissa. Pentin haavat kuitenkin paranivat hitaasti ja hän arveli uudemman kerran jäävänsä sairaalaan pidemmäksi aikaa. Samalla hänelle tuttuja samoihin aikoihin Uhtuan suunnalla haavoittuneita upseereita päästettiin jo osastolta pois sekä uusia tuntemattomia, vaikeastikin haavoittuneita tuotiin tilalle. Hänen seuraava merkintänsä on kirjoitettu vasta marraskuussa 1941, kuukausia myöhemmin.¹⁸¹

¹⁷⁷ Pentti Tuikkalan irralliset merkinnät 21.8.1941. Tsk.

¹⁷⁸ Pentti Tuikkalan irralliset merkinnät 31.8.1941. Tsk.

¹⁷⁹ Pentti Tuikkalan irralliset merkinnät 31.8.1941. Tsk; Hagelstam et al. 2018, 126.

¹⁸⁰ Pentti Tuikkalan irralliset merkinnät 31.8.1941. Tsk.

¹⁸¹ Pentti Tuikkalan irralliset merkinnät 31.8.1941. Tsk.

Kesän 1941 hän päätti ilmeisen haikeana, mutta myös hieman humoristisesti:

Tähän päivään loppuu elokuu 1941 ja hyvästit saa sanoa tälle kesälle. Kyllä sitä ei ole paljon joutanut ”fiinaamaan” tällä kertaa, siinä on vain mennyt sotatouhun sivussa.¹⁸²

2.4 Suur-Suomi sodan oikeutuksena

On syytä tarkastella tarkemmin Pentin jo talvisodan aikana esiin nousseita Suur-Suomi -ajatuksia. 1910- ja 20-lukujen lapsena Pentti eli otollisinta aikaa omaksua Suomessa laajalti oikeistopiireissä esiintyneet ajatukset aina Vienanmerelle ulottuvasta Suur-Suomesta. Tämä ajatus oli jääkärien perintönä levinnyt Akateemisen Karjala Seuran, Isänmaallisen kansanliikkeen ja Lapuan liikkeen kaltaisten organisaatioiden kautta ympäri suomalaisen yhteiskunnan, sen vasenta laitaa lukuunottamatta. Kyseessä oli ajatus Suomen oikeudesta hallita Karjalaa ja sen ”suomenheimoisia” tai suomalaisten sukulaiskansoja sekä Kuolan niemimaata. Ajatus Suur-Suomesta myös sekoittui sen asiaa ajavasta organisaatiosta riippuen rasistiseen suhtautumiseen venäläisiin ja suoraan ”ryssävihaan”. Ryssää vihattiin, jotta ryssien vallan alla kärsiviä sukulaisia voisi nostaa jalustalle.¹⁸³

Jatkosodan alkaessa Suur-Suomi -haaveet olivat kietoutuneet tiiviisti talvisodan aiheuttamaan turvattomuuden ja revanssihalun tunteeseen Suomessa poliittisissa oikeisto- ja jossain määrin keskustapiireissä. Jo talvisodassa ajatukset Neuvostoliiton romahduksesta ja Suomen uusista alueista olivat virinneet kotirintamalla puolustusvoittojen myötä. Katkeran sodan lopun myötä nämä pirstoutuneet toiveet sekoittuivat katkeraan koston ja revanssin toiveeseen kansakunnan tasolla. Kun ottaa huomioon talvisotaa seuranneen epävarman välirauhan ajan ja Neuvostoliiton luoman uhan, on helppo ymmärtää, miksi Suur-Suomi -haaveet nousivat hyvin keskeisiksi osassa sotaan lähtevistä joukoista. Varmistuksen tai siunauksen tälle ajattelutavalle antoi marsalkka Mannerheimin 10.7.1941 antama niin kutsuttu miekantuppipäiväkäsky. Siinä hän antoi uudelle sodalle viralliseksi tavoitteeksi Suomen turvaamisen Itä-Karjala

¹⁸² Pentti Tuikkalan irralliset merkinnät 31.8.1941. Tsk.

¹⁸³ Eloranta et al. 1998, 80-96.

vapauttamalla. Monet upseerit olivat kertoneet vastaavaa sotilailleen jo sodan alkaessa. Hyvin mielenkiintoisesti Pentti ei kuitenkaan kirjoittanut mitään kyseisestä armeijan ylipäällikön päiväkäskystä. Syytä tälle en osaa arvioida ja kyseessä on mielestäni outo seikka Pentin päiväkirjoissa. Hänen aiempien tekstiensä pohjalta olisi voinut olettaa, että miekantuppipäiväkäsky olisi aiheuttanut hänessä niin suuria tuntemuksia, että ne olisivat päätyneet myös päiväkirjaan.¹⁸⁴

Pentti ei koskaan kirjoittanut mitään Akateemiseen Karjala Seuraan, Isänmaalliseen kansanliikkeeseen, Lapuan liikkeeseen tai muihin vastaaviin organisaatioihin suoraan viittaavia merkintöjä. Hänen taustavaikuttimensa pysyvät nimettöminä, mutta hänen näkemyksensä Suomen oikeutuksesta Vienan-Karjalaan, puheet ”Karjalan heimosta” ja viittaukset ”uuteen Suomeen” kuitenkin kertovat selvästi Suur-Suomi ideologian olleen osa hänen tapaansa käsitellä käynnissä ollutta sotaa. Isänmaalliselle upseerille ajatukset suuresta tehtävästä kansakunnan hyväksi, takaisinmaksun hakeminen menetetyistä alueista ja Neuvostoliiton alaisuudessa olleiden sukulaiskansojen vapautus toivat oikeutuksen hyökkäyssodalle oman valtion ulkopuolelle. Hän ei myöskään ollut yksin tämän ajattelutavan kanssa, vaikka vastustusta rajan, uuden tai vanhan, ylitykselle löytyi satunnaisesti etulinjan yksiköistä pitkin rintamaa. Pentti ei kirjoittanut rintamalla epäröinnistä yksikössään tai itse kyseenalaistanut hyökkäyssodan luonnetta saati sen oikeutusta. Myöhempien etenevien sotilaiden mielipiteitä läpi käyvien tutkimusten valossa tällaiselle itsetutkiskelulle olisi varmasti ollut mahdollisuuksia. Suurimmat kieltäytymiset etenemisestä vanhan rajan ylitse eri yksiköissä tapahtuivat lähinnä Karjalankannaksen joukoissa. Laatokan Karjalassa tapahtui vain yksi suuremman joukon hyökkäämästä kieltäytyminen. Hyvin todennäköisesti Pentin yksikössä vielä pohjoisempana ei tällaisia omantunnon ongelmia näkynyt paljoa ulospäin. Yksityisistä ajatuksista tai mielialoista Pentin ympärillä on kuitenkin vaikea arvioida mitään hänen tekstiensä pohjalta. Muöskään JR 32:n sotapäiväkirjat eivät kerro niskuroinnista. Laajemman tutkimuksen pohjalta tiedetään, että nurinaa ja valitusta sekä vanhan rajan

¹⁸⁴ Näre et al. 2014, 263-270; Ahto et al. 2005, 287-288.

ylitykseen liittyviä kielteisiä puheita esiintyi kuitenkin jokaisella rintamalla huomattavasti enemmän kuin selvästi positiivisia ja kannustavia mielenilmauksia.¹⁸⁵

Vaikka Pentti ei kirjoittanut missään vaiheessa Suur-Suomi aatteesta erityisen syvällisesti, on mahdollista arvioida, kuinka Pentti oli tutustunut tähän ideologiaan. Nuorena akateemisesti koulutettuna upseerina ja tulevana opettajana hänellä oli tälle useita mahdollisuuksia. Jääkärien perintö näkyi upseeristossa suoraan, mutta nimensä mukaisesti Akateeminen Karjala Seura vaikutti juuri opiskelijapiireissä.¹⁸⁶ Toisaalta sama retorinen perintö näkyi Suojeluskuntien toiminnassa. Pentti ei kirjoittanut koskaan mitään, mikä antaisi olettaa hänen kuuluneen Suojeluskuntiin, mutta hän toimi virkatehtävissä Raahen suojeluskuntapiirissä talvi- ja jatkosodan välillä. Pentti Tuikkalan isänmaallisuus tulee hänen päiväkirjoissaan säännöllisesti ilmi eniten Suur-Suomi -toiveiden, uhmakkuuden ja talvisodan jälkeisten revanssihaaveiden kautta. Talvisodan alussa leimaavinta isänmaallisuuden ilmaisuja olivat taas juuri uhmakkaat tekstit ja suomalaisten järkähtämättömyyden vakuuttelut yhdistettynä vallinneeseen ryssävihamieliseen retoriikkaan. Jatkosodan alun merkinnöissä revanssihenki ja Suur-Suomi -ideologia nousivat vahvemmin uhman ja sodan vaatimien isänmaan uhrien runollisen kuvailun korvaajaksi.

Pentin liki runolliset kirjoitukset isänmaan uhreista ja Suur-Suomesta katkesivat pitkäksi aikaa hänen haavoittumiseensa, mutteivat loppuneet kokonaan. Vuoden 1941 viimeisenä päivänä kirjoitetussa merkinnässä Pentti intoutui analysoimaan kulunutta ja hänelle henkilökohtaisesti haavoittuneena hyvin raskasta vuotta. Tämä pitkä vuoden päättänyt kirjoitus tuo kenties kaikista Pentin teksteistä parhaiten esiin sen, kuinka hän suhtautui jatkosotaan ja sen vaatimiin uhreihin sekä omaan kesäiseen haavoittumiseensa. Se myös näyttää hyvin selvästi, että hänen Suur-Suomi näkemyksensä eivät laantuneet isänmaan puolesta vuodatetun omankaan veren myötä.

*Näin lopulleen kallistuu tämäkin kulunut verinen sotavuosi, joka
niin moneen kotiin on murhetta tuonut. Saavutukset ovat
kuitenkin olleet suuret, monien sukupolvien haave on vihdoinkin*

¹⁸⁵ Eloranta et al. 1998, 81-85, 87-89; Näre et al. 2014. 268-269; Ahto et al. 2005, 290-294.

¹⁸⁶ Eloranta et al. 1998, 81-85.

toteutunut. Eristetty Karjalan heimo on vihdoinkin saatettu muun Suomen yhteyteen. Kaikkien on kuitenkin ymmärrettävä, että suuret asiat vaativat suuret uhrit ja vaivat.

Tämän polven suuri tehtävä on: Karjalan vapauttaminen. Vaikka tämä tehtävä vaatiikin meiltä raskaat uhrit, saamme toisaalta olla ylpeitä että juuri meidän osallemme on tämä tehtävä annettu. Mailma on jo nähnyt, ja saa edelleen nähdä, että me suoritamme tämän jalon tehtävämme loppuun saakka vapaan suomalaisen miehen tavoin, miehen ja naisen, jotka eivät luovu valitsemaltaan tieltä.

Vuosi 1941, sinä täytit Suur-Suomi haaveemme, historia ei ole saapa sinusta vähemmän kiintoisia lehtiään – Ei vaan täyteläitä, mahtavia, suuria verin kirkastettuja sivuja, jotka Suomen heimo on aina muistava. Eläköön Suur-Suomi!¹⁸⁷

Pentti nosti niin kaatuneista, isänmaan uhreista kuin myös Suur-Suomesta ja ikäpolvien velvollisuuksista kirjoittaessaan esiin eräänlaisen historiallisen todistustaakan: Suomalaisten velvollisuuden ja ikäaikaisen tehtävän idän vihollista vastaan, menneiden sukupolvien tehtävän tulevien sukupolvien turvaajina ja toisaalta tulevien sukupolvien velvollisuuden ylläpitää, minkä aiemmat ovat saaneet rakennettua.¹⁸⁸

Pentti käsitteli talvi- ja jatkosotaa eniten omien kokemustensa kautta, mutta hän myös asetti ne tähän jatkumon ja velvollisuuksien kontekstiin. Käynnissä ollut sota oli vain osa kamppailuiden jatkumoa. Kyseessä oli hänen ikäpolvensa suuri koe ja velvollisuus edeltävää sukupolvea kohtaan, jonka kamppailu oli ollut Suomen itsenäistymisessä ja vapaussodassa. Pentti katsoi, että hänen ikäpolvensa oli saanut lunastettua yhden suurimmista velvollisuuksistaan niin Suomen kansaa kuin myös historiaa kohtaan vuonna 1941. Tämä tapa nähdä historia ja kansakunta oli Pentille se tapa, jolla hän asetti oman ja muiden kärsimyksen merkitykselliseen kontekstiin.

¹⁸⁷ Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942, 31.12.1941. Tsk.

¹⁸⁸ Kempainen 2006, 222-223.

2.5 Kenttäpostia ja propagandaa

Raahesta poistuminen jatkosodan alussa nosti uudelleen esille erään jo talvisodassa tärkeää roolia jaksamisen kannalta palvelleen tekijän: kenttäpostin. Pentin ensimmäinen maininta hänen kirjoittamastaan kirjeestä on kymmenen päivää neljännen päiväkirjansa aloittamisen jälkeen. Kaikki maininnat kenttäpostista aina 30.6.1941 asti koskivat kuitenkin vain Pentin lähettämiä kirjeitä ja näyttää siltä, että ensimmäinen saapuva kirje saavutti hänet vasta tuolloin. Kirjeiden ja pakettien saapumisista ei kuitenkaan ole samanlaista kommentointia kuin talvisodan alla huonosti kulkevasta kenttäpostista oli. Henkilökohtainen kenttäpostiliikenne on vain luetteloitu Pentin päiväkirjaan osana päiviin kuuluvia positiivisia tapahtumia. Pentin aika jatkosodan taisteluissa ja rintamalla jäi myös niin lyhyeksi, että on lopulta mahdoton arvioida kuinka kirjeiden vastaanotto vaikutti hänen jaksamiseensa rintamalla. Tämän vuoksi ei myöskään ole mahdollista verrata jatkosodan ja talvisodan tekstejä keskenään tältä osin.¹⁸⁹

Toisaalta Ville Kivimäki toteaa upseerien ja aliupseerien olleen määräänsä nähden yliedustettuina kaatuneissa, mutta aliedustettuina psyykkisistä syistä sairaalahoitoon joutuneissa. Upseerit ja aliupseerit pystyivät siis keskimäärin pitämään hermonsa paremmin kurissa. Sitä, oliko tähän syynä esimerkiksi heidän suurempi tilannetietoutensa ympärillä vallitsevista oloista vai mahdollisuudet henkistä painetta helpottavaan aseman suomaan toimintaan, on vaikea analysoida. Epätietoisuus on ihmiselle usein ahdistusta aiheuttava tekijä, joten upseerin suuremmat mahdollisuudet välitöntä omaa yksikköä laajemmin tiedon saannista saattoi lievittää tätä. Upseerin etuoikeutettu asema varsinkin esikuntatehtävissä toi informaation lisäksi myös mahdollisuuksia arjen pieniin nautintoihin. Oli syy mikä tahansa, Pentti kuului armeijassa joukkoon, jonka psyykkinen kestävyys tilastojen valossa oli parempi kuin suurimmalla osalla taistelevista joukoista.¹⁹⁰

Jatkosodan yhteydessä tulee mainita yksi uusi konkreettisesti joukkojen moraaliin ja mielialaan vaikuttanut tekijä. Talvisodan amatöörimäisen toiminnan jälkeen vauhdilla ammattimaistunut rintamajoukoille suunnattu propaganda- eli valistustoiminta

¹⁸⁹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 25.6.1941, 27.6.1941, 30.6.1941. Tsk.

¹⁹⁰ Kivimäki 2013, 63-64, 147-148.

aktivoitui sodan alkaessa. Jatkosodan aikainen valistustoiminta vaikutti rintamajoukkojen mielialoihin vaihtelevasti, mutta tämän tutkimuksen kannalta sen merkitys on olematon ja mainitaan vain puuttumisensa vuoksi. Hyökkäysvaiheessa tiedotuskomppanioiden, eli TK:n valistusupseerit, TK-kuvaajat ja TK-reporterit seurasivat etenevien suomalaisjoukkojen perässä vaihtelevalla menestyksellä.¹⁹¹

Pentin rintamalla kirjoitetuista merkinnöistä ei löydy mainintoja jatkosodan aikaisesta valistustoiminnasta, kuten ei myöskään merkintöjä talvisodan aikaisesta propaganda- tai virkistystoiminnasta. Ainoat aihepiiriin liittyvät kirjoitukset aiheesta käsittelevät erilaisia aseveli-iltamia, ”ikävantorjuntapatterien” sairaalavierailuita ja vastaavia tuen- tai mielialankohotukseen tähtääviä tapahtumia kotirintamalla myöhemmin hänen rintamapalvelunsa jälkeen. Tämä merkintöjen puuttuminen on sinänsä harmillista, koska JR 32:n mukana vaikutti yksi Suomen tunnetuimmista sodanaikaisista TK-vaikuttajista, Erkki Tiesmaa. Hänen käsialaansa olivat sellaiset ikoniset jatkosodan aikaiset rintamaelämästä kertovat musiikkikappaleet kuin ”Röhön ranta” ja ”Eldankajärven jää”. Jälkimmäiselle kappaleelle nimensä lainannut järvi sijaitsee Uhtuasta noin 15 kilometriä länteen.¹⁹²

Pentin päiväkirjoissaan käyttämä Suur-Suomi -retoriikka osuu kuitenkin lähelle TK-miesten sodan alusta asti varovaisesti käyttämää vastaavaa retoriikkaa. Jo sodan alussa annettu ohjeistus Neuvostoliitolta vallattujen alueiden väestön kohtelusta ja kuvaamisesta vihjasivat epämääräisistä Suur-Suomi -tavoitteista. Suomalaisen sotapropagandan keskeiseksi teemaksi nousi hyvin varhain talvisodan myötä menetettyjen alueiden takaisinvaltauksen lisäksi Neuvostoliitolta häilyvästi määriteltyjen lisäalueiden liittäminen ”uuteen Suomeen”. Tätä linjaa vahvisti marsalkka Mannerheimin 10.7.1941 antama miekantuppipäiväkäsky, joka asetti Suomen etenemisen tavoitteeksi epämääräisesti vain Itä-Karjalan yleisesti. Tästä kehkeytyi jatkosodan 1941 hyökkäysvaiheen alun keskeisin propagandistinen teema, joka sopii yhteen Pentin ilmaisemien näkemysten kanssa. Vasta syksyn 1941 myötä TK-toiminnassa propagandan painopiste siirrettiin enemmän helpommin puolustettavien

¹⁹¹ Ahto et al. 2005, 561-566, 568-569; Perko 1974. 15.

¹⁹² Ahto et al. 2005, 568-569.

rajojen käyttöön hyökkäyssodan perusteluna. Tuossa vaiheessa Pentti oli kuitenkin jo siirtynyt sairaalahoitoon ja hänen kirjoitustensa teemat olivat muuttuneet.¹⁹³

2.6 Epäsäännöllinen kirjoittaminen haavoittumisen jälkeen

Pentti Tuikkalan päiväkirjoista voidaan erottaa temaattisesti kolme eri vaihetta: Ylimääräisten harjoitusten ja talvisodan aikaiset kolme päiväkirjaa, jatkosodan rintamavaiheen yksi päiväkirja täydentävine erillisine papereineen ja jatkosodan haavoittumisen jälkeistä aikaa käsittelevät kolme päiväkirjaa. Pentin viides, kuudes ja seitsemäs päiväkirja sisältävät hänen kirjoituksiaan aikaväliltä 3.11.1941 – 15.9.1944 hyvin vaihtelevalla säännöllisyydellä. Nämä kotirintamalla sairaaloissa ja kotona sekä Saksassa virkistysmatkalla kirjoitetut päiväkirjat ovat tutkimusmateriaalina tekstuaalisesti hyvin hajanaisia. Siinä missä rintamalla kirjoittaessaan Pentti jätti keskimäärin päivän tai parin aukkoja merkintöihinsä, rintamakokemusten jälkeen tauot kirjoittamisessa saattoivat venyä viikkoihin tai kuukausiin.

Hyvänä esimerkkinä tästä toimii hänen viides päiväkirjansa aikaväliltä 3.11.1941 – 24.7.1942. Tuon kahdeksan kuukauden ajalta on kertynyt vain 30 merkintää. Näistä liki puolet Pentti kirjoitti marras-joulukuun aikana. Mitä pidemmälle kohti kesää 1942 päiväkirjassa merkinnät etenivät, sitä pidempiä tauot niiden välillä olivat. Esimerkiksi kesäkuussa Pentti kirjoitti vain kerran ja heinäkuussa toisen. Kuitenkin kyseessä oli Pentin aktiivisin kirjoituskausi toipumisen aikana ennen vuotta 1944. Pentin kuudennessa päiväkirjassa aikavälillä syyskuu 1942 – joulukuu 1943 oli vain 20 merkintää. Näkisin tämän merkintöjen vähäisyyden, niissä takautuvasti tärkeimpien tapahtumien kertaamisesta huolimatta, samanlaisena ilmiönä kuin Pentin talvisodan jälkeisen välirauhan ajan päiväkirjanpidon katkeamisen. Pentin kriisi oli ohitse, joten myös kriisipäiväkirjan pito hiipui. Rauhallinen sairaala- ja siviiliarki eivät täyttäneet jatkuvan kirjoittamisen tarvetta.

Viidennen päiväkirjan päättymistä seurasi kuukausien tauko, ennen kuin Penttin kuudes päiväkirja alkoi. Tämän uuden fyysisen päiväkirjan aloittamisen laukaisi ilmeisesti siirto uuteen sairaalaan Ouluun pakon sanelemana jo tervehtyneen jalkavamman

¹⁹³ Ahto et al. 2005, 566-568; Perko 1974, 111-117.

ryhdyttyä uudestaan oireilemaan. Kyseinen päiväkirja jatkui aina viimeiseen 15.9.1944 merkintään saakka, mutta jäi kuukausiksi tauolle kesällä 1943 erillisen pienen matkapäiväkirjan vuoksi, jota Pentti piti koko kesän kestäneellä virkistysmatkalla Saksaan.

Haavoittumisesta alkoi Pentin uusi tapa hahmottaa ajan kulumista. Haavoittumisesta muodostui hänelle eräänlainen uusi ajanlaskullinen nollapiste, johon hän viittasi tasaisin väliajoin. Aiemman päivämäärien mukaisen kalenteriajan rinnalle nousi pidentyneen toipumisjakson myötä ajan lasku haavoittumisesta ja sairaalaan joutumisesta. Erityisiksi merkkipaaluiksi tämän nollapisteen jälkeen nousivat toipumisen selvät merkit, mutta myös vamman hetkittäiset heikkenemiset.¹⁹⁴

Tiivistäen vuosien 1942 ja 1943 päiväkirjamerkinnot ovat hajanaisimpia Pentin kirjoittamia tekstejä ja tämän vuoksi niiden tarkka analysointikin on vaikeaa. Kuukausien tauot merkintöjen väleillä vaikeuttavat esimerkiksi yhtenäisten trendien tai jatkumoiden hahmottamista. Tämän lisäksi Pentin kirjoitukset hänen sairaalasta kotouduttuaan käsittelivät sotaa äärimmäisen harvoin lähinnä satunnaisten uutisten kautta. Aiheina olivat hänen koulutukseensa, parisuhteeseensa ja perheensä kuulumisiin liittyvät asiat. Edellä mainitun seurauksena voidaan todeta Pentin päiväkirjamerkinnot 1942 syksystä aina 1943–44 -vuodenvaihteeseen tämän tutkimuksen tutkimuskysymysten kannalta informaatioarvoltaan hyvin vähäisiksi. Tarkoitukseni on käsitellä lähdemateriaali tältä osin lyhyesti. Myös Pentin Saksan matkapäiväkirja aikaväliltä 14.6.1943 – 21.8.1943 on lähdearvoltaan hyvin heikko. Kyseessä on fyysisesti hyvin pieni taskuvihkonen, johon hän merkitsi lähinnä, missä paikkakunnilla hänen seurueensa kulki milloinkin. Varsinaisia päiväkirjamaisia merkintöjä Pentti kirjoitti vain meno- ja paluumatkalla. Tätä vihkoa vaivaa myös mahdollisesti sen hyvin pienestä koosta johtuva kirjoitetun tekstin epäselvyys.

2.7 Seinäjoella sotasairaalassa

Pentti Tuikkala aloitti viidennen päiväkirjansa jo usein toistuneella kaavalla: Selityksellä ja pahottelulla kirjoitusten vähäisyydelle. Marraskuun 1941 alussa

¹⁹⁴ Sääskilahti 2011, 111-112.

kirjoitettu merkintä alkoi masentavalla kuvauksella hänen siihenastisesta hyvin yksitoikkoisesta arjestaan sotasairaalassa Seinäjoella:

Kyllä tässä onkin aikaa vierähtänyt kun on tullut viimeksi mitään ylös prääntätyä. Eipä silti eikö aikaa olisi ollut – muutahan täällä ei olekaan. Tämä yksitoikkoinen loikoileminen lienee suurimmalta osalta syynä kirjoittamisen laiskuuteen. Itse asiassahan tämä onkin toisella puolen yhtä ja samaa makaamista päivästä päivään joten ei siinä oikein melua riitä kirjanpitoon¹⁹⁵

Aiemmin Pentti oli löytänyt kirjoittamisen aihetta hyvin monotonisestakin arjesta rutiineineen, mutta ilmeisesti pelkkä päivästä toiseen sairaalassa makaaminen oli hänelle arvotonta muistiin merkattavaksi. Pentin sairaalakauden tekstejä rytmittivät hänen jalkansa terveystarkastukset, toipumisen myötä lisääntyneet mahdollisuudet liikkua, lomat sairaalan ulkopuolella ja kotona, posti yllätyksineen, tuttavien vierailut Pentin luona sekä Pentin vierailut sairaalan ulkopuolelle ja erilaiset huvitukset sairaalassa.

Pentti kirjoitti olotilansa muutoksista tarkasti. Vaikka hän oli esimerkiksi talvisodan aikana sairastanut useaan otteeseen, hän kirjoitti nyt paljon aiempaa tarkemmin omasta olostaan ja terveydestään. Tämä on ymmärrettävää, sillä hänen elämänsä pyöri käytännössä kokonaan tervehtymisen ympärillä. Pentin haavoittumisen jälkeinen toipumisaika Seinäjoella sairaalassa venyi lopulta yli vuoden mittaiseksi. Syynä tähän eivät olleet hänen vammojensa vaarallisuus, kuten hänen 21.8.1941 kirjoituksestaan voi jo päätellä, vaan hänen jalkavammansa hidas paraneminen ja vamman regressio toistuvasti rasituksen tai muun toiminnan seurauksena.¹⁹⁶¹⁹⁷

Pentin jalka leikattiin ensimmäisen kerran 17.8.1941 vajaa kuukausi hänen haavoittumisensa jälkeen. Haavasta paljastui kranaatinsirpaleen aiheuttaman murtuman seurauksena syntynyt luumätä. Terveyskirjaston mukaan kyseessä on luutulehdus, jota

¹⁹⁵ Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942, 3.11.1941. Tsk.

¹⁹⁶ Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942. Tsk.

¹⁹⁷ Aapro et al. 1995, 22, 34.

kutsutaan myös osteomyeliitiksi. Luun bakteeri-infektioissa bakteerit pääsevät luuhun joko verenkierron kautta tai suoraan luuhun asti ulottuvasta vammasta. Krooninen tulehdus alkaa hitaasti ja tulee huomattua vasta, kun luuhun on kehittynyt bakteeripesäke ja luuta on jo syöpynyt. Syvään tapaturmaiseen haavaan jäänyt lika lisää myös luutulehduksen riskiä. Ilmiselvästi kranaatinsirpaleen aiheuttama avohaava ja luun sirpaloituminen lasketaan luuhun ulottuvaksi vammaksi, kun taas räjähdysten heittämään maa-ainekseen hautautuminen haavoittuneena infektioriskejä kasvattavaksi tekijäksi.¹⁹⁸ Tykistö oli merkittävin tappioiden aiheuttaja modernissa sodassa ja suurin osa haavoittuneiden vammoista oli erilaisia epäsäännöllisiä ja repaleisia sirpaleiden aiheuttamia avohaavoja, joita oli vaikea puhdistaa riittävästi kenttäoloissa, mikä aiheutti ongelmia myöhemmin. Myös Pentin vammat lukeutuivat tähän vaikeammin hoidettavien haavojen joukkoon.

Pentin jalka pysyi jatkuvasti ensimmäisessä leikkauksessa asetetusta drainista mätää valuvana, tulehtuneena ja luutumisasasteeltaan olemattomana aina 1941 marraskuun loppuun, jolloin 24. päivän merkinnässä Pentti kirjoitti ensimmäisistä röntgenissä näkyneistä luutumisen merkeistä. Kuitenkin neljä päivää myöhemmin Pentti kirjoitti myös, kuinka jalka oli jälleen huonona, olo hyvin kuumeinen ja mikään ravinto ei pysynyt hänen sisällään. Tällaiset yleisen voiminnan heittelyt ja kuumeilujaksot seurasivat aina hänen jalkansa tulehduksen pahentumista. Märkivien suurienkin haavojen hoidossa hygienian merkitys pesujen ja kylvetysten muodossa korostui tuon ajan hoidossa. Pentti kirjoitti rintamalla peseytymisestä nautintona ja mielialaa parantavana tekijänä. Haavoittuneena kylpeminen hänen siihen kyetessään nousi tärkeään rooliin paranemisen edistäjänä.¹⁹⁹

Yksi pidempijaksoinen Pentin toipumisen regressio oli 1941 joulun ja vuodenvaihteen aikaan toipumislomalla Raahessa. Pentin kirjoitukset tuosta kokemuksesta toimivat hyvänä esimerkkinä siitä, kuinka hän merkkasi muistiin vointinsa heikkenemiset. Kirjoitustyyli pysyi kovistakin tuskista huolimatta informatiivisena ja asiallisena:

¹⁹⁸ Pentti Tuikkalan irralliset merkinnät 21.8.1941. Tsk; Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942, Tsk; Lääkärikirja Duodecim 2018, *Luutulehdus eli osteomyeliitti*; Pentti Tuikkalan irralliset merkinnät 31.7.1941. Tsk.

¹⁹⁹ Aapro et al. 1994, 34-35.

*Nyt iltapuolella on repinyt ruumista kuin kutsun edellä ja hiottanut on myös. Jalka on myös vähän turvonnut ja märkä on muuttunut ruskehtavaksi.*²⁰⁰

*Jalkaa on repinyt kovasti jo kolmen päivän ajan. Märkää on valunut runsaasti, osaksi veren sekaista. Luulen, että ennen määräpäivää palaan Seinäjoelle tai sitten yritän Oulun lääninsairaalaan- - -olenko ehkä rasittanut jalkaa liikaa- -*²⁰¹

”- -kuin kutsun edellä- -” viittaa käsittääkseni kuolemaa edeltäviin kipuihin, antaen masentavan kuvan siitä, mitä Pentti joutui kestäämään. Kirjoitukset kivusta ja tuskasta nousevat tasaisesti esiin Pentin toipumisajan teksteistä, mutta kivunlievityksestä ja lääkityksestä hän ei mainitse juuri mitään. Satunnaiset maininnat hoitavista voiteista ovat ainoat kommentit aiheeseen. Lievien särkylääkkeiden lisäksi sotasairaaloissa turvauduttiin suoraan morfiiniin sekä heroiniin johdannaisineen.²⁰² Jää siis epäselväksi, millä keinoilla Pentti lopulta tuskansa toipumisaikanaan kesti. Hän mainitsi ainoastaan kerran anestesiasta viimeisen jalkaleikkauksensa yhteydessä Oulussa sairaalassa elokuussa 1944, kun hänet nukutettiin: ”Eetteriä siis lyötiin nokkaan ja puukko jalkaan.”²⁰³

Pentti kirjoitti puolessa viidennen päiväkirjansa 30 merkinnästä jalkansa kunnosta tai sairastamisesta. Merkinnät vamman aiheuttamista vastoinikäymisistä jatkuivat seuraavassa päiväkirjassa. Tämä vahvistaa sen, että kyseessä oli suurin yksittäinen Pentin elämää kontrolloinut ja haitannut tekijä jatkosodan aikana. Vaikka vamma paranikin hitaasti alkuvuoden 1942 myötä, ei tämä edistys tapahtunut Pentin mielestä tarpeeksi nopeasti. Kevään tullen tämä harmittikin häntä toistuvasti: ”Yhä ikävämmältä tuntuukin sairastella kauniin kevätkirkkauden saapuessa.”²⁰⁴

²⁰⁰ Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942, 25.12.1941. Tsk.

²⁰¹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942, 31.12.1941. Tsk.

²⁰² Aapro et al. 1995, 35.

²⁰³ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 15.8.1944. Tsk.

²⁰⁴ Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942, 4.3.1942. Tsk.

Pentin jalka leikattiin lukuisia kertoja 1941 ja 1942 aikana haavan oireilujen ja toistuvien mätäpesäkkeiden vuoksi. Sairaalaan pysyvästi toipumislomalle pääsy ei myöskään tarkoittanut Pentin ongelmien loppua. Hänen jalkavamman haavon toipumislomalle pääsyn jälkeen vielä kahdesti niin pahoin, että hän päätyi takaisin leikattavaksi. Ensimmäinen kerta oli syyskuussa 1942, kun jalan vammakohta turposi ja puhkesi osittain. Tämän seurauksena Pentti leikattiin 23.9.1942 ja toipumista sotasairaala 32:ssa Oulussa kesti aina 11.11.1942 saakka. Tämä vajaa kahden kuukauden toipumisjakso oli pisin varsinaisen haavoittumista seuranneen sairaalahoidon jälkeen. Liki välittömästi tämän leikkauksen jälkeen Pentti joutui taas arvioitavaksi lääkäriin jalan turvottua ja puhjettua osittain. Tällä kertaa häntä ei kuitenkaan leikattu. ”Vetipä se naaman aika mörkiksi kun nahka jälleen puhkesi.”²⁰⁵ Sama toistui myös saman vuoden jouluna. Toinen leikkausta ja sairaalahoidoa vaatinut jalan heikkeneminen ajoittui aivan jatkosodan lopulle. Pentti alkoi oireilla jo hänelle tuttuun tapaan 9.8.1944 kuumeillen jalka turvonneena.²⁰⁶

*Jalka on turvonnut ja sitä alkaa jo särkeä. Kuumetta on 39,9’
Olen ollut koko päivän poissa töistä. Kyllä piti olla harmillista,
että vielä piti jalan alkaa reistailemaan, vaikka on ollut jo haava
kiinni toista vuotta pääsiäisestä lähtien.*²⁰⁷

Hän pääsi tämän leikkaus- ja toipumisupeaman jälkeen kotiin vasta 15.9.1944, jatkosodan jo päättyttyä. Saman päivän merkintä on myös Pentin viimeinen päiväkirjamerkintä. Jalkavamma siis seurasi aktiivisena ongelmana Penttiä puolet koko sota-ajasta.²⁰⁸

Jalkavamman toistuvan pahenemisen ja uusintaleikkauksien vuoksi epävarmuus omasta kunnosta ja palveluskelpoisuudesta seurasi Penttiä koko jatkosodan ajan. Ensimmäisiä kirjoitettuja ja selvimpiä tällaisen epävarmuuden merkkejä olivat Pentin epäilyt jouluksi

²⁰⁵ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 20.1.1943. Tsk.

²⁰⁶ Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942. 19.9.1942 – 11.11.1942. Tsk; Kantakortti ”VI. Palvelus puolustusvoimissa” Pentti Tuikkala. Puolustushallinnon aineistot, henkilöasiakirjat. Kansallisarkisto (KA); Mäkitie & Ponteva 2018, 91.

²⁰⁷ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 12.8.1944. Tsk.

²⁰⁸ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 9.8.1944 – 15.9.1944. Tsk.

lomalle kotiin pääsystä jo 1941 loppuvuodesta. Hänen toipumisensa oli hidasta, mutta kuten aiemmasta jalkavaivojen kuvauksesta saimme tietää, pelko sairaalassa vietetystä joulusta ei toteutunut. Toinen merkittävimmistä, mahdollisesti merkittävin, muistiin merkityistä epävarmuuden tuntemuksia aiheuttaneista seikoista oli palveluskelpoisuusluokka. Hänen toipumisensa vain pitkittyi ja hänelle määrättiin uusien terveystarkastusten myötä toipumislomia aina muutama kuukausi kerrallaan uudestaan ja uudestaan. Pentti toivoi rintamalle takaisin pääsyä viidennen päiväkirjansa ensimmäisestä merkinnästä alkaen. Hän toivoi terveystarkastus toisensa jälkeen jalan viimein paranevan kunnolla, jotta hän pääsisi takaisin sotaan ”-koska sitä kerran näyttää kestävän ilman loppua.” Pentti ei ollut yksin tämän toiveen kanssa. Sotasairaalapotilaiden muistitiedossa toistuvat vastaavanlaiset maininnat takaisin pääsystä ja erityisesti aiemmin vuoden 1941 aikana pelosta, että sota ehtisi loppua ennen haavoittuneen toipumista.²⁰⁹

Tämä epätietoisuus purkautui myös usein turhautumisena, kun Pentti sai kuulla toipilaana samassa osastossa olleiden haavoittuneiden upseerien tai muiden haavoittuneiden tuttujen palaavan rintamalle: ”Sinne oli Topi jälleen menossa taistelukentille ja minä kurja vedän vain lonkkaa jatkuvasti.”²¹⁰ Keskeisiksi kysymyksiksi Pentin mielessä nousivat toistuvasti, että pääsisikö hän vielä sotaan mukaan tai kykenisikö hän edes jatkamaan armeijan palveluksessa? Hän joutui arvailemaan tulevaa terveystarkastuksesta toiseen aina 11.5.1943 saakka, jolloin hänet viimein todettiin tarpeeksi hyvin toipuneeksi. Hänen aikansa joko eri sairaaloihin sijoitettuna tai toipumislomilla päättyi, ja hän jäi odottamaan lopullista päätöstä palveluskelpoisuudestaan sekä mahdollisesta palveluspaikastaan. Epätietoisuus siis kuitenkin jatkui. Pentti sijoitettiin palvelukseen kotijoukkoihin kuntoisuusluokalla B2 vasta 15.10.1943. Tämä kuntoisuusluokka varmistettiin vielä uusintatarkistuksessa

²⁰⁹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 13.10.1942. Tsk; 30. Sota S. kiltä 1994, 22-23.

²¹⁰ Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942. 3.11.1941, 19.12.1941, 25.12.1941, 28.1.1942, 2.2.1942. Tsk.

tammikuussa 1944, rajaten hänet rintamapalveluksen ulkopuolelle siihen kelpaamattomana.²¹¹

Ensimmäinen merkittävä parannus Pentin tilanteeseen oli jo 7.10.1941 annettu lupa siirtyä kainalosauvojen käyttöön ja pääsy liikkeelle sairaalasängystä. Pentti totesikin takautuvasti tekstissään, että tuo pieni liikkumisen mahdollisuus oli ainoa vaihtelu sängyllä makaamiseen:

*Aluksi ei kärsinyt ottaa montakaan askelta, mutta vähitellen touhuun on kuitenkin tottunut. Sehän tässä ainut vaihtelu onkin kun pääsee liikkeelle.*²¹²

Seuraava vaihe Pentin maailman laajenemisessa osastovuoteen ulkopuolelle tuli 22.11.1941, kun hän sai alustavasti luvan ulkoiluun. Tosin hän suhtautui kyseiseen lääkärin lupaukseen varovaisen skeptisesti:

*Eipä sillä, että haava jalassani olisi jo tukossa, mutta onhan se kuitenkin vaihteluksi kun pääsee uloskin kurkistelemaan – jos pääsee.*²¹³

Tämä varovainen haave toteutui Pentin helpotukseksi viimein viikkoa myöhemmin 29. päivänä:

*Tämän päivän suuriin elämyksiin kuuluu ennen kaikkea se, että kävin tänään ensi kerran ulkona ”formu” päällä. - - - tein minäkin luutn. Pesolan kanssa pienen huviretken. Hauska oli kattella jälleen maailmaa ikkunain toiseltakin puolelta.*²¹⁴

Ulkoilut venyivät pian päivänkin mittaisiksi, kun Pentti pääsi ”kulkemaan kylillä”. Pentti vietti olosuhteista johtuen arkensa muiden potilaiden lisäksi sairaanhoitajien ja

²¹¹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 6.6.1943, 7.11.1943, Tsk; Kantakortti ”VI. Palvelus puolustusvoimissa” Pentti Tuikkala. Puolustushallinnon aineistot, henkilöasiakirjat. Kansallisarkisto (KA)

²¹² Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942, 3.11.1941. Tsk.

²¹³ Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942, 22.11.1941. Tsk.

²¹⁴ Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942, 29.11.1941. Tsk.

muun sairaalahenkilökunnan seurassa. Hän ei esitellyt tai maininnut esimerkiksi hoitajia nimiltä toistuvasti, mutta selvästi hän tutustui hänestä huolta pitäviin tahoihin. Näinpä liikkumaan päästyään Pentti saattoi seurustella myös hoitoväen kanssa. Esimerkiksi joulukuun alussa 1941 hän toisen potilaan kanssa kävi sairaanhoitajataroppilaiden asuntolalla kahvittelemassa.²¹⁵ Erityisen merkittäväksi tämän kahvittelun teki juodun kahvin laatu: aito säästetty brasilialainen paahto, jota Pentti erikseen kehui. Hänen seuransa oli todennäköisesti laittanut parastaan esille ja koetti tehdä Penttiin vaikutuksen. Kahvi säilytti merkittävän asemansa muistiin merkittyjen nautintojen ensimmäisellä sijalla vielä hänen toipuessaan sotasairaалassa. Tämä oli vallinneessa tilanteessa ymmärrettävää, sillä kahvi oli asetettu säännöstelyn piiriin talvisodan alkaessa ja 1943 mennessä Suomen valtion kahvivarastot olivat loppuneet erilaisten virallisten ja epävirallisten korvikekahvien täyttäessä tyhjiötä.²¹⁶ Pentti tekikin kirjoittaessaan selvän eron aina siinä, että juotiinko korviketta vaiko oikeaa kahvia. Maininnat kahvitteiluista tai ajeluista ulkona muiden tuttujen potilaiden ja sairaanhoitajataroppilaiden kanssa yleistyivät kesän 1942 lähestyessä. Pentti ei kuitenkaan kuvaillut oloja kotirintamalla sairaalan ulkopuolella sairaalajaksonsa aikana. Talvi 1941-42 oli elintarviketilanteeltaan erityisen heikko koko maassa, ja paikoin ihmiset näkivät jopa lievästi nälkää. Pentin perheen kaltaiset kaupunkilaiset olivat omavaraisempia maaseudun asukkaita huonommassa tilanteessa.²¹⁷ Tämä tilanne ei kuitenkaan käy ilmi hänen päiväkirjoistaan.

Kuusankoskella talvisodassa toimineen 11. sotasairaalan ja jatkosodassa toimineen 13. sotasairaalan henkilökunnan kerätty kirjallinen ja haastateltu muistitieto kertoo myös sairaanhoitajien ja lääkintälöittien näkemyksiä heidän ja potilaiden välisistä sosiaalisista suhteista. Velvollisuudentuntoisuus ja ammatillinen huolenpito koettiin henkilökunnan piirissä tärkeänä, mutta varsinaisten virallisten tehtävien ulkopuolinen tuki nousi erityisesti esiin tästä muistitiedosta. Sairanhoitajat ja lotat kokivat pelkän läsnäolonsa merkittäväksi potilaiden kannalta. Seura helpotti näiden elämää vaikeassa elämäntilanteessa psykologisesti enemmän kuin varsinainen vammaihoito. Tämän

²¹⁵ Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942, 14.11.1942, 3.12.1941. Tsk.

²¹⁶ Hagelstam et al. 2018, 126-127.

²¹⁷ Hagelstam et al. 2018, 121-124.

psykkisen ja sosiaalisen työn myös katsottiin kuuluvat henkilökunnalle itsestäänselvänä.²¹⁸

Voidaan puhua eräänlaisesta sotasairaalan hengestä, joka nousee terminä esiin toisen, 30. sotasairaalan potilailta ja henkilökunnalta kerätystä muistitiedosta samanlaisista kokemuksista puhuttaessa. Henkilökunnan ja potilaiden välit olivat hyvinkin läheiset ja tiiviit, johtuen ymmärrettävästi sairaalassa vallinneista hyvin intiimeistä oloista. Potilaiden puolelta hoitohenkilökuntaa arvostettiin ja ihailtiin valtavasti. Toisaalta oma osatekijänsä tässä oli hoitohenkilökunnan sukupuolijakauma. Rintamaoloista haavoittuneina palanneille hyvinkin nuorille miehille nuorten naisten hoiva oli merkittävä mielialaa kohottava tekijä. Varsinaisia romansseja ei kuitenkaan ainakaan jälkeinpäin kerrotun muistitiedon valossa työyhteisössä suvaittu, ellei kyseessä ollut hyvin vakava ja loppuun asti avioliittoon johtanut kanssakäyminen.²¹⁹ Tätä taustaa vasten Pentin kahvittelu eri hoitajattarien ja hoitajataropiskelijoiden parissa oli kuitenkin hyvin ymmärrettävää. Hänen sosiaalisia käyntejään on kuitenkin tämän valossa vaikea arvioida. Pentti itse ei kertonut tarkemmin tapaamisiensa sisältöä kahvien juonteja ja kestitsemisiä tarkemmin.

Hoitohenkilökunnan läsnäolo, tiiviit välit ja sairaaloissa vallinnut hyvä yhteishenki auttoivat potilaita myös käsittelemään omia sotatraumojaan, vaikka potilasmuistitiedon valossa tärkein apu omien kokemusten prosessointiin oli toinen saman läpi käynyt toveri.²²⁰ Pentti ei kirjoittanut koskaan suoraan mitään omista mahdollisista traumaistaan tai henkisistä haavoittumisesta seuranneista ahdistuksen aiheistaan. Erilaiset haavoittuneena oloa ympäröivät ja siitä seuranneet turhautumista aiheuttavat seikat kyllä käyvät hänen teksteistään selville, mutteivat mahdolliset stereotypisesti yöllisiä painajaisia aiheuttavat kokemukset. Voi olettaa, että kuoleman lähellä käyminen ja hänen ympärillään kuolleet ihmiset olisivat jättäneet jälkensä Pentin psyykkeeseen. Jos näin oli, niin kyseessä oli aihe, josta hän ei halunnut kirjoittaa.

²¹⁸ Aapro et al. 1995, 35-37; 30. Sota S. kiltä 1994, 24-25, 28, 30-32, 34-35.

²¹⁹ Aapro et al. 1995, 43-45, 47-48; 30. Sota S. kiltä 1994, 24-25, 28, 30-32, 34-35.

²²⁰ Aapro et al. 1995, 47-48.

Pentin sairaalajakson jälkeen vuoden 1943 aikana hänen teksteissään nousi esiin hieman yllättäen Aino-niminen nuori nainen, eli Pentin tyttöystävä. Ainon tausta jäi Pentin kirjoituksista epäselväksi, mutta ilmeisesti hän oli sairaanhoitajataroppilas. On siis mahdollista, että Pentin tuttavuus hoitohenkilökunnan kanssa johti seurusteluun. Pentti ei kuitenkaan kirjoittanut hänen ja Ainon ensimmäisestä tapaamisesta missään vaiheessa. Joka tapauksessa Pentin haavoittumista seurannut toipumiskausi Seinäjoella Sotasairaala 29:ssä ei siis ollut pelkkää epätietoa ja kärsimystä.²²¹

Kuten aiemmasta käy ilmi, sosiaalisen elämän merkitys korostui Pentin teksteissä vuosien 1941-1942 sairaalajakson aikana merkittävästi. Siinä missä tietyt arkiset nautinnot ja hygieniaan liittyvät tekijät toimivat henkisen jaksamisen apukeinoina rintamalla, sänkyyn kahlitulle haavoittuneelle ympärillä olevat ihmiset ja parantuneet mahdollisuudet liikkua toimivat henkisen jaksamisen apuna. Vieraat, hoitohenkilökunta, muut potilaat sekä erilaiset tapahtumat nousivat usein esiin Pentin teksteistä. Verrattaessa näitä sairaalassa kirjoitettuja päiväkirjamerkintöjä talvi- ja jatkosodan rintamavaiheiden teksteihin nähdään selvä ero kaikenlaisten sosiaalisia tapahtumia kuvaavien merkintöjen kirjoitustiheydessä. Pienenä erityisenä yksityiskohtana haavoittuneen arkea miellyttäväksi tekevissä seikoissa olivat ”ikäväntorjuntapatterien” vierailut sairaalassa. Näitä viihdytyskiertueiden esityksiä Pentti ehti näkemään kahdesti ennen siviiliin kuntoutuslomalle sirtymistään. Pienenä yksityiskohtana Pentti mainitsi muutamaan kertaan piirtäneensä joko sotanäkymiä tai sairaalahenkilökuntaa. Hänen taide- ja opettajataustansa nousee näiden merkintöjen kautta esille jo ennen hänen myöhempiä varsinaisia opettajuutta käsitteleviä tekstejään. Erityisesti myöhemmin Oulussa vietettyjen toipumisjaksojen aikana Pentti kirjoitti piirtäneensä sairaanhoitajattaria ja sairaanhoitajattarille.²²²

Vaikka huomio Pentin sairaala-ajan päiväkirjateksteissä kiinnittyikin enimmäkseen hänen vammojensa aiheuttamaan kärsimykseen ja hitaaseen paranemiseen, ovat nämä edellä kuvatut positiiviset ihmiskuvaukset määrällisesti yhtä usein esillä. Kesän 1942

²²¹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942. 29.11.1941, 3.12.1941, 12.12.1941, 28.1.1942, 27.2.1942, 29.2.1942, 8.3.1942. Tsk; Mäkitie & Ponteva 2018, 91.

²²² Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942. 29.11.1941, 17.12.1941. Tsk; Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 10.11.1942. Tsk; 30. Sota S. kiltä 1994, 26, 31-33; Aapro et al. 1995, 39.

lähestyttyessä päiväkirjoissa voi Pentin merkinnöistä huomata, että hän kirjoitti positiivisista tapahtumista negatiivisia kokemuksiaan enemmän. Lopullinen merkki hänen hyvin edenneestä parantumisestaan olivat kirjoitukset kolmen viikon toipumislomasta Raahessa ja sitä seuranneesta kuukauden lomasta. Nämä peräkkäiset lomat käytännössä tarkoittivat hänen jatkuvan sairaalakautensa loppua vappuna 1942. Voi siis hieman runollisesti sanoa, että kevättalvella 1942 elämä alkoi voittaa Pentinkin kohdalla.²²³

Postin merkitystä olen käsitellyt jo aiemmin talvisodan ja jatkosodan rintamavaiheen kontekstissa. Sen merkitys sekä Pentin tapa kirjoittaa saamistaan tai lähettämistään kirjeistä ja paketeista ei muuttunut millään tavalla hänen haavoittumisensa jälkeen. Pentti raportoi sääntillisesti päiväkirjoihinsa kaikki saamansa ja lähettämänsä kirjeet ja paketit sisältöineen ja vastaanottajineen tai lähettäjäineen. Ainoa lisäys kenttäpostin käsittelyyn Pentin viidennessä päiväkirjassa oli erikseen useaan otteeseen tupakasta kirjoittaminen. Pentti itse ei polttanut, mutta hän käytti kuitenkin tupakkakiintiönsä ostaakseen ja postittaakseen savukkeita muille, esimerkiksi isälleen. Käyttämättä jätetty tupakkakiintiö olisi hukkaan heitetty. Syynä tähän oli se, että tupakka oli tarkasti säännöstelty luksustuote kahvin tavoin. Tämä aiheutti tupakan hankinnassa tai postille perille saannissa ongelmia. Pentti kirjoitti ainakin yhdestä tapauksesta, jossa hänen lähettämänsä tupakkapaketti oli keventynyt puolella postin matkassa. Pentti oli toiminut jo taisteluvaiheessa tupakkahankintojen kanssa samoin, mutta isälleen postittamisen sijasta hän oli hyvänä esimiehenä aina tilanteen tullen jakanut savukkeitaan alaisilleen.²²⁴

Tupakka toimi myös tarvittaessa valuuttana ja vaihdon välineenä. Tämän vuoksi monet tupakoimattomat henkilöt hankkivat tupakkakortin itselleen. Kun kiintiö kerran oli, niin se kannatti myös käyttää. Maininnan arvoista on, että kotimaista kasvatettua kessua ei säännöstelty. Sen kotimaisuuden, harrastelijamaisen kasvatuksen ja heikon laadun vuoksi tämä on ymmärrettävää. Kyseessä oli kahvin kohdalla kotikonstein

²²³ Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942, 12.4.1942, 22.4.1942, 30.4.1942. Tsk.

²²⁴ Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942, 3.12.1941, 28.1.1942 Tsk; Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 8.7.1941 Tsk.

valmistettuihin korvikkeisiin rinnastettava tuote. Kahvin ja korvikekahvin kaltaista eron tekoa ei kuitenkaan syntynyt tupakan kohdalla.²²⁵

Postin kulusta kirjoittamisen lisäksi Pentin tapa kirjoittaa uutisista ja maailman menosta säilyi muuttumattomana vuoden kestäneen yhtäjaksoisen sairaalassa toipumisen aikana. Saksan ja Suomen sotamenestyksen seuraus, uutiset perheen piiristä ja rintamalla olevien tuttujen kuulumiset saivat edelleen säännöllisesti hänen huomionsa päiväkirjojen sivuilla. Sairaalaan siirtymisen myötä perheen piirissä tapahtuneiden asioiden merkitys kasvoi ja varsinainen sodankulun kommentaari laantui. Pentti nosti kuitenkin esille selvemmin kaksi eri sotatapahtumaa: Ison-Britannian sodanjulistuksen Suomelle joulukuussa 1941 ja puna-armeijan hyökkäilyt pitkin Karjalan rintamaa huhtikuussa 1942. Kuten postista kirjoittamisen kohdalla, myös uutisissa Pentin tapa kirjoittaa niistä merkittävimpiä mustiin tai kommentoida maailman tapahtumia pysyi samanlaisena päiväkirjojen alusta loppuun. Ainoa konkreettinen poikkeus tästä oli hänen suhtautumisessaan Saksaan jatkosodan alussa. Sodan alun hurmoksessa Pentti asetti korkeat odotukset ja toivonsa Saksan menestykseen Suomenkin menestyksen takaajana. Kuitenkin haavoittumisensa myötä hänen tapansa kirjoittaa Saksan sotaonnea koskevista uutisista pragmaattistui ja riisuuntui enimmästä hurmoksesta. Kesän 1944 merkinnöissä hän pohti jo, missä vaiheessa Saksan väistämätön lopullinen luhistuminen tapahtuisi.²²⁶

2.8 Epävarmoja toipumislomia 1942 – 1943

Pentti pääsi viimein sairaalasta toipumislomalle vappuna 1942. Tästä alkoi epäselvä jatkuvien toipumislomien kausi aina loppuvuoteen 1943 asti. Tuon ajanjakson kirjoituksia leimasivat eniten Pentin teksteihin yllättäen ilmestynyt seurustelusuhde ongelmineen sekä hidas toipuminen ja toiveet takaisin palvelukseen pääsystä. Hän vietti hyvin paljon aikaa Raahessa kotona tai sukulaisten luona samalla pyrkien saattamaan opettajaopintonsa päätökseen. Opintojen ohessa Pentti etsi myös opettajan sijaisuuksia ympäri Suomea. Erikoisin ajanjakso tuona aikana oli hänen kesän 1943

²²⁵ Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942, 3.12.1941, 28.1.1942 Tsk; Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941, 8.7.1941 Tsk; Hagelstam et al. 141-143.

²²⁶ Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942, 15.12.1941, 22.4.1942, 30.4.1942. Tsk; Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 13.10.1942, 12.9.1944. Tsk.

virikistysmatkansa osana toipuvien upseerien joukkoa Saksaan. Hidas toipuminen sekä Pentin palveluskelpoisuuteen liittyneet epävarmuustekijät olen käsitellyt kokonaisuutena edellisessä alaluvussa. Varsinaisen käynnissä olleen sodan ja sen vaikutusten käsittely oli hyvin vähäistä ennen kesää 1944. Kirjoitan Pentin siviilielämästä lyhyesti jo aiemmin alaluvussa 2.6 selitetyistä syistä.

Satunnaisten Saksaa ja Suomea koskevien uutisten kommentoinnin lisäksi näkyvimmit merkit käynnissä olevasta sodasta tällä aikavälillä olivat kirjoitukset ilmahälytyksistä ja pommituksista. Pentti kirjoitti sekä omakohtaisia kokemuksiaan pommituksista, että kommentoi uutisista vastaan tulleita tietoja muiden paikkakuntien pommituksista. Pentti kirjoitti syys-lokakuun 1942 Oulussa sairaalassa viettämänä aikanaan tiheästi liki päivittäisistä ilmahälytyksistä tai -hyökkäyksistä. Pentin suhtautumisesta ilmahälytyksiin riesana kertoo hänen 20.9.1942 merkintänsä. Yöllinen hälytys herätti Pentin, mutta hän ei vaivautunut poistumaan huoneestaan lyhyen vaaran aikana. Seuraavan yön hälytys taas sai hänet kiroamaan suojautumista sairaalan ahtaaseen kellariin hänen mukaansa varsinaisten pommisuojiin puuttuessa. Pentti ei kirjoittanut tarkemmin, että miksei ensimmäinen hälytys ollut hänen mielestään suojautumisen arvoinen. Ouluun ei ollut kohdistunut suoria ilmahyökkäyksiä ennen tätä ajanjaksoa, joten ehkä hän piti vaaraa olemattomana. Toisaalta jo talvisodan aikana oli todettu yleisesti sotasairaaloissa, että suuren sairaalan potilaiden pikainen siirto pommi- ja sirpalesuojiiin oli hyvin vaikeaa. Voi siis olla, ettei käskyä ylipäättään annettu, jos vaara arvioitiin pieneksi. Noissa syyskuun hyökkäyksissä lopulta vain yksi Neuvostoliiton lentokone pääsi Oulun ylle pommittamaan.²²⁷

Pentti joutui omakohtaisesti ilmahälytykseen seuraavan kerran vasta vuosia myöhemmin Raahessa 12.–13.2.1944. Kyseessä oli yksi harvoista kerroista, kun Raahen pommitettiin sotien aikana. Syykin oli Pentin mielestä selvä: hän manasi päiväkirjassaan kaupungin huonoa pimennystä ja ihmisten välinpitämättömyyttä pimennyskäskyä kohtaan. Tosin pommitus ei aiheuttanut mitään muuta kuin kuoppia taajaman ulkopuolelle metsään. Vaara ei kuitenkaan poistunut ja Pentti kirjoitti seuraavana päivänä pitkin Raahen lähiseutua jatkuneista häirintäpommituksista.

²²⁷ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 20.9.1942, 22.9.1942, 1.10.1942. Tsk; Ahto et al 2005, 715-720; Hautala 1982, 475; Aapro et al. siteeraa Björkiä (1943) 1995, 28.

Mielenkiintoisesti uutisia yleensä seurannut Pentti ei kirjoittanut sanallakaan samalle ajanjaksolle sattuneista Helsingin suurpommituksista tai Ouluun kohdistuneesta useiden pommitusten aallosta.²²⁸

Pentti kirjoitti kuinka hänen tavoitteenaan oli suorittaa 1942 syksyllä taidehistorian approbatur-opinnot²²⁹, puuttuvia kasvatustieteiden opintoja Helsingin yliopistossa, sekä suorittaa opetusseuranta omia opettajan näyttöjään ajatellen Helsingin Normaalilyseolla. Hänelle oli myös tiedossa opettajansijaisuus Lahdessa, joka olisi opettajanpätevyyden varmistumisen myötä voinut merkitä vakituista virkaa kuvaamataidon aineenopettajana. Kuitenkin aiemmin käsitelty 23.9.1942 jalkaleikkaus ja sitä seurannut liki kahden kuukauden toipumisjakso sekoittivat nämä suunnitelmat pahoin ja kyseinen sijaisuus jäi Pentiltä saamatta. Häntä kuitenkin lohdutettiin opetushallinnon suunnalta mahdollisilla tammikuussa 1943 vapautuvilla sijaisuuksilla samasta koulusta. Pentti ei nimennyt kyseistä koulua suoraan. Pentin aiemmin esimerkkinä mainitut harmittelut jalan kunnosta ja toiveet sen lopullisesta paranemisesta sotaan paluun vuoksi ajoittuvat tähän vaiheeseen. Pentti pääsi uudelleen sairaalasta pois marraskuun alussa 1942 Tätä seurasi kahden kuukauden tauko hänen kirjoituksissaan. Pentti lopetti edellisen kahden kuukauden tapahtumia selventäneen 20.1.1943 päiväkirjamerkintänsä tekstillä ”- jatketaan juttua huomenna”.²³⁰

Tekstin ja aiempien tapahtumien käsittelyn jatko ei kuitenkaan toteutunut suunnitelman mukaisesti, kuten Pentti kirjoitti 6.6.1943:

Kuten yllä olevasta päiväyksestä näkyy, ei juttu aivan huomenna jatkukaan, vaikka edellä olin niin aikonut. Ennen kuin kerron tästä n. 4kk taipaleesta, mikä on jäänyt rästiin-”²³¹

Pentti kävi läpi koko 1943 kevään tapahtumat yhdessä pitkässä päiväkirjamerkinnässä. Hänen matkansa vei lopulta tammikuussa Helsinkiin suorittamaan opettajaopintojaan

²²⁸ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 12.2.1944, 13.2.1944. Tsk; Hautala 1982, 475.

²²⁹ Vastaa modernissa suomalaisessa yliopistossa oppiaineen perusopintoja.

²³⁰ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 12.2.1944, 19.9.1942, 1.10.1942, 20.1.1943. Tsk.

²³¹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 6.6.1943. Tsk.

loppuun. Hän suoritti taidehistorian approbaturin opintokonaisuuden taidehistoriasta, vaikkei ollutkaan saamaansa arvosanaan tyytyväinen, ja seurasi opetusta ennen opettajanäyttöjensä antoa. Opetusnäytöt hän suoritti huhtikuun 1943 lopussa ilman mahdollisuutta harjoitteluun, jalka kipeänä kuumeillen kolme vuotta edellisen opetustilaisuutensa jälkeen. Pentin näytöt kuitenkin hyväksyttiin. Hän ei kuitenkaan palannut mahdolliseen opettajuuteensa päiväkirjoissaan tämän jälkeen kuin kerran. Saman vuoden syksyllä epävarmuus Pentin palvelustilanteesta ja kuntoisuusluokasta aiheuttivat hänelle konkreettisia ongelmia työnsaannin kannalta. Hänelle olisi ollut tiedossa koko syyslukukauden kestävä opetustehtävä jälleen nimettömäksi jääneessä koulussa. Pentti ei kuitenkaan kyennyt vastaanottamaan kyseistä työtä, koska hänellä ei ollut mitään varmuutta siviilistatuksensa jatkumisesta. Kuten tiedämme, hän siirtyikin lopulta syksyllä 1943 takaisin armeijan palvelukseen.²³²

Pentti kirjoitti seurustelusuhteestaan Ainon kanssa täysin yllättäen syksyllä 1943. Pariskunnan tarkka tapaamisajankohta ja -tapa ei käy päiväkirjoista ilmi eikä Pentin ja Ainon välistä kirjeenvaihtoa ole säilynyt. Edes Ainon sukunimi ei selviä Pentin teksteistä. Hän vain yllättäen kirjoitti 15.9.1943 odottavansa Ainolta dramaattista kirjettä:

*"Odotan kirjettä Ainolta. Suhteemme on viime aikoina joutunut kovalle koetukselle. Tuskin mikään tulee entiselleen, pikemminkin kaikki ennen pitkää tulee nähtävästi olemaan taakse jäänyttä elämää."*²³³

Tätä ennen hän oli kerran kirjoittanut ”tutusta sairaanhoitajattaresta” Oulun sairaalassa, mutta tämän yhteys on epäselvä. Aino asui Tampereella, jossa Pentti kävi lukuisia kertoja vierailulla. Suurin osa vierailuiden kuvauksista oli joko pintapuolista yhteisen tekemisen kuvausta tai tapaamisien ilmapiirin harmittelua. Pentin ja Ainon suhde ei vaikuttanut erityisen onnelliselta, kuten aiemmasta lainauksesta voi päätellä. Pentin kuvaukset vierailuista Ainon luona päättyivät aina jonkinlaiseen pessimistiseen

²³² Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 6.6.1943, 21.9.1943, 19.10.1943. Tsk; Kantakortti ”VI. Palvelus puolustusvoimissa” Pentti Tuikkala. Puolustushallinnon aineistot, henkilöasiakirjat. Kansallisarkisto (KA).

²³³ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 15.9.1943. Tsk.

toteamukseen suhteen tulevaisuudesta: ”Nyt oli kuitenkin selvinnyt näinä päivinä, että seurustelustamme ei ole syytä odottaa kovinkaan paljoa.”²³⁴

Pentin ja Ainon suhteen tai sen ongelmien tarkempi luonne ei käy millään tavalla ilmi Pentin teksteistä, vaikka kirjoitukset välillä yltyvätkin melodramaattisiksi. Sukulaiset kuitenkin odottivat suhteelta jo seuraavaa askelta, kuten Pentti arveli 1943-44 vuodenvaihteessa yhdessä Ainon perheen luona vietetyn loman jälkeen:

*”Näin päättyi sitten tämä monivaiheinen vieras- ja lomamatkani.
Ehkä lähisuku odotti tältä matkalta jotain – jotain
kihloihinmenon tapaista – mutta turhaan kuitenkin!”*²³⁵

Suhteen lopullinen päättymistapa jää tämän tutkimuksen lähdemateriaalin puitteissa mysteeriksi, vaikka maininnat puheluista ja kirjeistä Ainolle sekä Ainolta pysyivät osana Pentin kirjoituksia niiden loppuun saalla.²³⁶ Toisaalta Pentin päiväkirjojen Aino ei ole tutkimuksen tekijän isoäiti, joten tiedämme suhteen kuitenkin varmuudella päättyneen eroon ennen perheen perustamista.

Oma erikoinen jaksonsa Pentin jatkosodan aikaisissa kokemuksissa oli hänen ja muista upseereista sekä aliupseereista koostuneen joukon virkistysmatka Saksaan 14.6.1943 alkaen aina 21.8.1943 saakka. Kyseisen matkan tarkka kuvaus olisi tarjonnut erinomaisen mahdollisuuden selvittää tarkemmin Pentin syvempää suhtautumista Saksaan, mahdollisesti tarkastella hänen näkemyksiään siihenastisesta sodan kulusta tarkemmin ja yleisesti saada hänen näkemyksiään vieraalta maalta. Ikävä kyllä matkalta kirjoitettu erillinen päiväkirja ei tarjoa mitään näistä. Syyt olen jo aiemmin maininnut alaluvussa 2.6.

Hyvin lyhyesti läpi käytyinä Pentti seurueineen lähti Tallinnasta junalla Berliiniin. Matkalla hän keskittyi lähinnä ympäristön ja arkkitehtuurin kuvaukseen, sekä merkitsemään ylös junan pysähdykset ja seurueensa jaloittelut. Pienen Berliinissä

²³⁴ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 7.11.1943. Tsk.; Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 15.9.1943 – 5.12.1943. Tsk.

²³⁵ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 4.1.1944. Tsk.

²³⁶ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 15.9.1943 – 15.9.1944. Tsk.

vietetyn kaupunkiloman jälkeen seurue hajaantui. Pentin osa suuntasi ainakin kuukaudeksi hänen tekstinsä mukaan kylpyläkaupunkiin ”Bad Hamburgiin”, eli Bad Homburg vor der Höheen. Toinen kuukausi kului vaihtelevan pituisilla matkoilla pitkin Etelä-Saksaa osin lottaseurassa. Takaisin Suomeen koko seurue suuntasi 15.8. Itävallan ja Tsekin kautta. Tältä osiolta Pentti ei kirjoittanut muistiin muuta kuin kunkin vieraalukohteen nimen, paikanpäällä vietetyt päivät ja mahdollisesti jotain pieniä huomioita. Mielenkiintoisimmat Pentin merkinnät koskivat Berliiniin ja Bad Homburgiin majoittumista. Berliinissä seurue majoittui jonkinlaiseen SS:n hallinnoimaan majoitukseen, jossa seuruetta opasti Pentin mukaan suomalainen nimettömäksi päiväkirjassa jäävä Waffen-SS:n luutnantti. Bad Homburgissa taas hänen seurueensa majoittui haavoittuneille ja toipuville SS-sotilaille varattuun kylpylähotelliin. Ikävä kyllä näistäkään kohtaamisista Pentti ei kirjoittanut minkäänlaisia tarkempia merkintöjä. Hän kirjoitti myös paluumatkastaan menomatkansa tavoin hyvin lyhyesti ja yksinkertaisesti. On hyvin epäselvää, että voiko koko Saksan matkalta kirjoitettua vihkoa edes kutsua päiväkirjaksi.²³⁷

2.9 Hevosupseerina Raahessa sodan loppuun

Pentti aktivoitui merkitsemään elämäänsä säännöllisesti muistiin rintamapalveluksensa aikoihin rinnastettavalla säntillisyydellä uudelleen vasta joulukuussa 1943. Hän merkkasi päiviensä tehtävät ja merkittävimmät tapahtumat erilliseen taskukirjaan ylös, joka ei ole säilynyt päiväkirjojen mukana. Nämä lyhyet merkinnät hän kirjoitti puhtaaksi päiväkirjamuotoon myöhemmin syyskuussa 1944, täydentäen muistinsa mukaan merkintöjään ja jatkaen päiväkirjaansa Lapin sodan alkuun. Syynä tähän olivat hänen toipumislomiensa ja omien sanojensa mukaan ”joutenolonsa loppu”, kun hän siirtyi takaisin armeijan palvelukseen, sekä kokemus kirjoitusvelvollisuuden rikkomisesta: ”Aloin korjaamaan laiminlyöntiäni, mikäli se nyt oli korjattavissa”.²³⁸

Pentti sijoitettiin 15.10.1943 palvelukseen kotijoukkoihin, Raahen suojeluskuntapiirin esikuntaan ja hänen tehtävänsä hevosupseerina alkoivat varsinaisesti 16.11.1943. Tästä

²³⁷ Pentti Tuikkalan päiväkirja Saksasta 14.6.1943 – 21.8.1943. Tsk.

²³⁸ Kantakortti ”VI. Palvelus puolustusvoimissa” Pentti Tuikkala. Puolustushallinnon aineistot, henkilöasiakirjat. Kansallisarkisto (KA); Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 11.9.1944. Tsk.

alkoi hänen päiväkirjojensa viimeinen vaihe. Pentti ei enää ottanut kantaa jatkosodan alun tyyliin tehtäväänsä hevosten parissa. Ehkä hän vain tyytyi kohtaloonsa.²³⁹ Suomessa oli pian itsenäistymisen jälkeen säädetty laki hevosten ottamisesta yksityisten kansalaisten omistuksesta armeijan käyttöön. Käytännössä tämä toteutettiin jakamalla maa useamman kunnan alueen muodostamin hevosottoalueisiin, joilta tuli kerätä tietty määrä hevosia käyttöön. Tätä ottoprosessia valvoi ottolautakunta, joka tarkasti annetun hevosaineksen ja lähetti sen eteenpäin armeijalle. Pentin tehtävänä oli Raahen suojeluskuntapiirin alueella käydä läpi ja valvoa ottolautakuntien toimintaa ja kokouksia.²⁴⁰

Osana kotijoukkoja Pentti kuului siihen osaan asevoimia, jonka tehtävänä oli omalta osaltaan varmistaa taistelevan armeijan riittävä materiaalisaaatavuus sekä täydennysjoukkojen koulutus. Hevosotot kuuluivat ensinnä mainitun toiminnan piiriin. Rintamajoukkojen keskuudessa kotijoukoista puhuttiin usein halventavaan ja vähättelevään sävyyn: kuinka kyseessä olivat vähäisemmät sotilaat verrattaessa heitä henkensä alttiiksi paneviin rintamasotilaisiin, jopa välittömän etulinjan takaisiin turvallisempis tehtäviä suorittaviin.²⁴¹

Pentti oli taistellut etulinjassa kahdessa sodassa. Molemmilla kerroilla hän oli erityisesti halunnut etulinjaan. Hän oli haavoittunut veteraani ja haikaillut ensin sotasairaалassa ja sen jälkeen vuosia toipumislomilla takaisin palvelukseen, peläten sodan päättymistä ennen hänen tervehtymistään. Kuinka hän nyt suhtautui tähän muutokseen tehtävissään: siirtymään rintamalta taistelujoukoista kotijoukkoihin hevosia laskemaan? Hän ei kuitenkaan ollut ehtinyt palvella rintamalla läpi puuduttavan jatkosodan asemasotavaiheen, joten hänen kohdallaan ei ollut ehtinyt tapahtua samanlaista taisteluvaiheessa kuukausien ja vuosien myötä joukkoon sitoutumista kuin yksiköissä tapahtui sodan aikana.²⁴² Tähän mielestäni tärkeään Pentin mielialaa ja kokemusta avaavaan kysymykseen ei löydy vastausta hänen viimeisestä päiväkirjastaan. Pentti ei

²³⁹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 7.11.1943, 5.12.1943. Tsk; Kts. jatkosodan rintamavaiheessa kirjoitettu Pentin kiroaminen hevosiin ja vastuuseen liittyen.

²⁴⁰ Ojala et al. 1997, 39-41, 58-59.

²⁴¹ Hagelstam et al. 206-207, 209-2011.

²⁴² Honkasalo 2000, 188-189.

kirjoittanut aiheesta mitään. Aiempien rintamallehaikailujen pohjalta voi olettaa, että hän todennäköisesti oli tyytymätön osaansa. Toisaalta Pentti oli osoittanut tunteenpurkauksiensaakin yhteydessä kykenevänsä katsomaan asioita pragmaattisesti. On myös hyvin mahdollista, että hän tyytyi tilanteeseen välttämättömyytenä. Raahen suojeluskuntapiirissä toimiminen oli tyhjää parempi ja lähellä kotia. Epäselväksi jäi, että mitä Pentin tehtävässä ollut edeltäjä siirtyi tekemään. Saiko Pentti jonkinlaista lohtua, jos hän vapautti tehtävästään kykenevän miehen rintamapalvelukseen? Tätäkään tietoa ei kuitenkaan löydy Pentin viimeisestä päiväkirjasta.

Pentti kirjoitti 30.12.1943 eteenpäin aina 11.9.1944 asti päiväkirjamerkintänsä puhtaaksi muistivihkonsa merkintöjen pohjalta, ei suoraan tapahtumapäivinä. Tämän seurauksena ennen syksyä 1944 hänen merkintänsä olivat suurimmaksi osaksi hyvin lyhyitä ja ytimekkäitä. Hän täydensi tapahtumia vain satunnaisesti muistinsa varassa. Tätä osaa hänen päiväkirjoistaan voidaan pitää pikemminkin jonkinlaisina muistelmoina kuin puhtaana aktiivisesti ylläpidettynä päiväkirjana. Pentin muistitiedon pohjalta täydennettyihin muistiinpanoihin kuuluivat jo aiemmin mainitut Raahen pommitukset sekä loppukesän sairaalajakso Pentin jalan leikkauksineen. Muuten merkinnät olivat ennen kesän 1944 puna-armeijan suurhyökkäystä ja sairaalaan joutumista rutiininomaisia ja lyhimmillään yhden lauseen mainintoja päivän tärkeimmästä tehtävästä. Pentin teksteistä on tässä vaiheessa hyvin vaikea hahmottaa, että käynnissä oli ylipäätään sota. Jopa maininta suojeluskuntapiirin ampumakisasta kävisi arkisesta paikallisen seuran kilpailusta rauhan aikana. Minkäänlaisesta kriisipäiväkirjamaisuudesta ei ole enää merkkejä teksteissä. Edellisen vuoden Saksan virkistysmatkaa kuvailleen vihkosen jälkeen tämä osio Pentin päiväkirjoissa on sisällöllisesti kokemuskuvaukseltaan tyhjintä, vaikka sen merkintätiheys onkin suuri. Tuntematta suurempaa tekstin kontekstia, vuoden 1944 ensimmäisen puoliskon merkinnöistä voisi muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta olettaa, että kyseessä on vain rauhanajan huolimattomasti pidetty arkinen päiväkirja.

Liki puolet Pentin merkinnöistä joulun 1943 ja loppukesän 1944 väliltä käsittelivät hänen matkojaan ympäri Raahen suojeluskuntapiirin pieniä pohjois-pohjanmaalaisia pitäjiä hevosottojen ja hevostarkastusten vuoksi. Hänen kirjoituksensa seurasivat alkuvuodesta toisiaan tiheään, mutta tämä johtuu juuri muistikirjamaisesta lyhyestä merkintätavasta. Merkinnöistä löytyy kuitenkin satunnaisia pidempiäkin taukoja ja

esimerkiksi koko heinäkuu 1944, kenties kriittisin vaihe jatkosodassa, on sivuutettu yhdellä merkinnällä. Ja ainoa asia josta Pentti kirjoitti siinä oli hillanpoimintamatka perheensä kanssa.²⁴³

Pentin tyypillinen päiväkirjamerkintä tässä vaiheessa kertoi kuinka Pentti matkusti jollain kyydillä johonkin pitäjään, todisti siellä hevosottokokousta mahdollisine humoristisine tai ikävine käänteineen ja joko illalla tai seuraavana aamuna matkusti kotiin tai seuraavaan kokouspaikkaan jollain kulkuvälineellä. Pentti kommentoi kuitenkin hieman tehtävänsä luonnetta, sillä hevosotot olivat usein hevosensa luovuttavalle taholle surullinen tapahtuma:

*Eräs hevosottomies kerran sanoikin, että mieluummin talosta annetaan mies taikka poika, mutta hevonen viedään niin siitä vasta melu syntyy.*²⁴⁴

Pentin perheen ja sukulaisten kuulumisten sekä Ainon kanssa käydystä kirjeenvaihdosta ja tapaamisista kirjoitus jatkui tässä vaiheessa päiväkirjaa kuten ennenkin, ja siitä ei ole sen enempää sanottavaa. Lyhimmillään Pentti kirjoitti päivistään esimerkiksi seuraavasti: ”31.1.1944 Kirje Ainolta”, ”31.8. Torstai. Kirjoitin A:lle.” ja ”2.9.44 Perjantai. Aino soitti.” Pentti jatkoi myös terveytensä seuraamista ja iloitsi kevättalvella 1944, kun hän huomasi jalkansa kestävän rasitusta ja hiihtämistä hyvin, mahdollistaen hiihtoretket Raahen saaristossa.²⁴⁵

Maailmansota palasi osaksi Pentin viimeistä päiväkirjaa vasta 6.6.1944 Normandian maihinnousun ja neljä päivää myöhemmin alkaneen puna-armeijan suurhyökkäyksen myötä. Maihinnoususta hän kirjoitti hyvin yksinkertaisesti ja ympyröi tekstin: ”Maihinnousu on alkanut!!”.²⁴⁶ Pentti kirjoitti 21 merkintää 6.6.1944 maihinnousun ja jalkansa vuoksi sairaalaan 13.8.44 joutumisen välillä. Näiden merkintöjen informaatioarvo on kuitenkin myös vähäinen ja kyseessä ovat suurimmaksi osaksi yhä

²⁴³ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 30.7.1944. Tsk.

²⁴⁴ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 27.1.1944. Tsk.

²⁴⁵ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 31.8.1944, 2.9.1944, 25.3.1944. Tsk.

²⁴⁶ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 6.6.1944. Tsk.

puhtaaksi kirjoitetut muistivihkon merkinnät, eivät varsinaiset päiväkirjamaisemmat pohdinnat. Suurin osa seuraavien päivien kirjoituksista koski vain lisääntyneitä hevosottoja Raahen ympäristössä, mutta niistä Pentti ei kirjoittanut aiemmasta poikkeavalla tavalla.²⁴⁷

Vain maininta Pentin suostumuksesta ryhtyä Raahen Lapaluodon kaupunginosaan perustettavan vankileirin kirjuriksi on saanut osakseen enemmän tekstiä. Kuitenkin siinäkin Pentti lähinnä murehti eri tehtävientä päällekkäisyyksiä, palkkaustaan ja mahdollisuuksia tarvittaessa irtisanoutua kirjurin tehtävästään. Varsinaista esimerkiksi sotavankeihin liittyvää syvempää pohdintaa tekstissä ei ollut²⁴⁸. Ylipäätään minkäänlaista syvempää sodan analyysiä, mielipiteitä tai tuntemuksia Pentti ei kirjoittanut muistiin ja näiden seikkojen pohjalta tutkimuskysymyksiin vastaus on vaikeaa.

Sota palasi Pentin kirjoitusten aiheeksi hänen seuratessaan uutisia ja huhuja rintamalta kesän myötä. Hän kuitenkin hyppäsi juhannuksena kirjoitetusta merkinnästä suoraan heinäkuun viimeiseen päivään, jättäen täydentämättä jääneen aukon aiempaan tyyliinsä. On siis hyvin vaikea arvioida kesä-heinäkuun 1944 aikana, että kuinka Pentti oikeasti koki Suomea uhkaavan tilanteen rintaman työntyessä Karjalassa taaksepäin. Hän ei suoraan kommentoinut uutisia sodasta, vaan vain mainitsi kuulleen tai lukeneensa jotain ajankohtaisia tapahtumia koskevia uutisia lyhyesti. On mielestäni kuitenkin ilmiselvää, että vähäiset päiväkirjamerkinnät eivät tarkoittaneet Pentin mielenkiinnon sodan seuraamiseen laantuneen. Hänen sodan aikana aiemmin kirjoittamiensa merkintöjen perusteella on odennäköistä, että hän seurasi hyvinkin tarkasti ja huolestuneena Karjalassa käynnissä ollutta suurtaistelua. Tämän vuoksi on hyvin harmillista ettei häneltä ole säilynyt tarkempia kommentteja esimerkiksi Tali-Ihantalan, Vuosalmen tai Ilomantsin taisteluiden ajalta.²⁴⁹

Pentti kirjoitti viimeisen kerran päiväkirjamaisesti jatkosodan viimeisen sairaalajaksonsa aikana elo-syyskuussa 1944, kun hän sai muistikirjamerkintänsä

²⁴⁷ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 14.6.1944 – 19.6.1944. Tsk.

²⁴⁸ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 7.6.1944. Tsk.

²⁴⁹ Ahto et al. 2005, 930-941, 977-996.

kirjoitettua puhtaaksi. Jokainen Pentin elokuisista merkinnöistä käsitteli hänen jalkansa tilaa, siirtymistä jälleen Ouluun sairaalaan leikattavaksi ja leikkauksesta toipumista. Hän kirjoitti uudelleen sotaan liittyvistä seikoista vasta 3.9.1944 kun uutiset Suomen rauhantunnusteluista Neuvostoliiton kanssa tulivat julkiseen tietoon. Kyseinen merkintä on hyvin kriittinen, koska se kertoo sodan aikana Pentissä tapahtuneesta muutoksesta suhtautumisessa itse sotaan ja sen jatkamiseen:²⁵⁰

*Eilen illalla suomalaisille kuulutettiin radiossa jymyuutinen: Suomi on tunnustellu mahdollisuuksia vihollisuuksien lopettamiseksi N-liiton kanssa ja Suomi on suostunut N-n ennakkoehtoihin! - - Pitkästä aikaa tämä oli todella suuri uutinen mutta mitä se sitten tuo tullessaan on vielä hämärän peitossa. Kaikenlaisia huhuja liikkuu ilmassa.*²⁵¹

Vuosia aiemmin talvisodan päätteeksi tullut rauha oli ollut Pentille suuri katkeruuden aihe ja innoitti häntä ihannoimaan veristä sotaa, jollaisen hän saikin jatkosodan alettua. Jatkosotaan hän lähti innoissaan, luottaen Saksan tukeen, tulevan Suur-Suomen ehdottomuuteen ja isänmaalle annettujen veriuhrien tarpeellisuuteen. Vuoden 1941 hän päätti haavoittuneena, mutta vankasti siinä uskossa, että historia oli Suomen puolella ja nyt oli saavutettu se, minkä puolesta kannatti kärsiä ja kuolla. Vajaa kolme vuotta myöhemmin hän iloitsikin ”verivihollisen” ehtoihin suostumisesta ja tulevasta rauhasta, vaikka tiesi sen tarkoittavan epävarmuutta ja osittain alistumista. Tämä kertoo mielestäni hyvin merkittävästä muutoksesta Pentin suhtautumisessa siihen, että oliko sota enää sotimisen arvoista. Tuossa vaiheessa Suur-Suomi -unelmat olivat jo mennyttä, Neuvostoliitto oli valloittanut Itä-Karjalan takaisin ja Suomen kyky torjua toinen suurhyökkäys oli vähintäänkin kyseenalainen. Pragmaattisuus ja tosiasioiden hyväksyminen oli jossain vaiheessa sotaa puskenut tieltään ideologisen uskon ja yltiöpäisen sotaromantiikan Pentin mielestä.

4.9.1944 Pentti kirjoitti Suomen ja Neuvostoliiton lopettaneen vihollisuudet, muttei muuta. Kolme päivää myöhemmin hän kertoi Suomen neuvotteluvaltuuskunnan

²⁵⁰ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 11.9.1944. Tsk.

²⁵¹ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 3.9.1944. Tsk.

matkanneen Moskovaan. Tässä vaiheessa Pentillä ei ollut enää mitään illuusioita tai uhmakkaita ja runollisia lauseita tarjolla. Hän vain tunnusti vallitsevan tilanteen:

*Suomen kansa odottaa neuvottelun tuloksia tuskaisin sydämin, sillä kaikkihan tiedämme, että vaikeat ajat ovat edessä. – Saksalaiset ovat suostuneet evakuoimaan joukkonsa pois. Epätietoista kuitenkin on ehtivätkö he suorittaa sen 15.9. mennessä, jonka jälkeen heidät on riisuttava aseista, mikäli heitä vielä on jäljellä.*²⁵²

Pentti viittasi edellä mainitussa lainauksessa Neuvostoliiton vaatimukseen poistaa saksalaiset joukot maasta 15.9.1944 mennessä tavalla tai toisella.²⁵³ Pentin viimeisiä merkintöjä leimasikin jälleen epävarmuus Suomen kohtalosta ja saksalaisten kyvystä vetäytyä Lapista ajoissa. Epäilyjä ja huhuja jo alkaneista ongelmista rytmittivät säännölliset epäilyt hänen samanaikaisen viimeisimmän hoitojaksonsa kestosta. Oman lisänsä epävarmuuteen toi Raaheen lomalle pääsyn epäselvyys, kun Oulun sotasairaala 32:sta evakuoitiin niin saksalaiset kuin osa suomalaisistakin potilaista. Pentti pääsi sairaalasta kotiin lopulta saksalaisten vetäytymisen määräpäivänä, jolloin hän myös kirjoitti viimeisen merkintänsä.

On jollain tavalla hyvin osuvaa, että Pentti päätti sota-ajan päiväkirjansa samalla tavalla kuin aloittikin ne lokakuussa 1939 ylimääräisten harjoitusten alkaessa: epävarmana tulevasta, peläten pahinta ja toivoen parasta:

Tänään on siis tuo niin sekavin ajatuksin odotettu 15. päivä. Kaikki suomalaisten ajatukset ovat varmaan näinä päivinä rauhanneuvottelujen ohella keskittyneet yhteen asiaan: lähtevätkö saksalaiset 15. päivän kuluessa vai täytyykö ryhtyä ehkä asevoimin heitä internoimaan. - - Suursaarella on jo tapahtunut yhteenottoja suomalaisten ja saksalaisten välillä. - -

²⁵² Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 7.9.1944. Tsk.

²⁵³ Ahto et al. 2005, 1118.

*Huominen ja lähinnä seuraavat päivät ovat varmasti Suomen historian jännittävimmät ja ehkä kohtalokkaimmat myös.*²⁵⁴

Syy jonka vuoksi Pentti lopetti päiväkirjojensa kirjoittamisen jää lopulta epäselväksi. Aiemmin pitkätäkään tauot eivät päättäneet hänen kirjoittamistaan. Voi olla, että lopulta talvi- ja jatkosotaan verrattuna vähäverinen ja matalan intensiteetin lapin sota ei riittänyt ylläpitämään hänen mielenkiintoaan tai tarvetta kriisipäiväkirjalle. Mitään konkreettista merkkiä lopettamisaikeista tai selitystä lopetukselle Pentti ei itse antanut. Toisaalta tämä ei eroa hänen aiemmista pitkistäkään kirjoitustauoista. Syynä ei voinut olla edes fyysisen kirjoitustilan puute. Hänen viimeisen päiväkirjansa sivuista puolet ovat tyhjiä. Päiväkirja jää ikään kuin ilmaan roikkumaan. Todennäköisimmin kyseessä oli kuitenkin lopulta sama ilmiö, kuin talvisodan jälkeen välirauhan aikana, sekä jatkosodan aikana Pentin päästyä sotasairaalaan. Kriisipäiväkirjan tarve katosi, tällä kertaa lopullisesti.

²⁵⁴ Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944, 15.9.1944. Tsk.

Loppulause

Kornetti ja myöhemmin luutnantti Pentti Tuikkala kirjoitti seitsemään eri päiväkirjaan vuoden 1939 ylimääräisten harjoitusten alusta aina syyskuuhun 1944 ja Lapin sodan kynnykselle. Nuo kriisipäiväkirjat sisälsivät kuvausta hänen näkemistään ja kokemistaan asioista sodan arjessa niin rintamalla kuin kotirintamalla. Pentti kirjoitti vaihtelevalla säännöllisyydellä läpi sotavuosien, rintamalla säännöllisemmin ja siviilissä harvemmin. Kirjoituspaikka sääteli vahvasti hänen kirjoitustensa aiheita, eivätkä Pentin päiväkirjat sisällä kovin paljoa syvällisiä yleismaailmallisia filosofisia pohdintoja. Hän yksinkertaisesti kirjoitti silloisen ympäristönsä kontekstissa. Kirjoittaminen toimi hänelle myös niin pintapuolisena tapahtumien muistiinmerkkauksen kuin myös oman elämänsä kontrollia ja jaksamista edesauttavana välineenä. Epävarmana kriisiaikana päiväkirjat antoivat Pentille mahdollisuuden niin hektisen ja rintamalla vaarallisen kuin myös kotirintamalla pitkäväteisen ja rauhallisen elämänsä jäsentelyyn. Kaikki nämä merkinnät muodostavat selkeän kuvan hänen läpi käymistään hyvin raskaistakin vaiheista talvi- ja jatkosodan aikana, Pentin ideologisesta taustasta ja tavoista antaa sodalle ilmiöineen merkitys sekä kyseisten ideologisten vaikuttimien ja merkitysten muutoksesta vuosien myötä.

Pentti Tuikkalan päiväkirjamerkinnot voidaan jakaa ajallisesti ja kokemusympäristöltään kolmeen eri kokonaisuuteen. Ensimmäinen kokonaisuus ovat vuoden 1939 ylimääräisten harjoitusten ja talvisodan ajan tekstit. Tuon ajanjakson päiväkirjamerkinnot ovat kaikkein tiivein ja kattavin kokonaisuudessaan. Näitä seurasivat jatkosotaa edeltäneiden ylimääräisten harjoitusten sekä 1941 kesä-heinäkuun sotatoimien kirjoitukset, jotka ovat selvästi harjaantuneempaa ja monipuolisempaa tekstiä talvisodan aikaisiin verrattuna, mutta ajallisesti hyvin rajoittuneita. Pentti kirjoitti jatkosodassa rintamalla vain noin kuukauden ajan. Tämä kokonaisuus katkesi hänen haavoituttuaan 23.7.1941. Haavoittumisesta muodostui hyvin jyrkkä murroskohta Pentin elämässä. Sitä seurasi aina syksyyn 1944 asti kestänyt toipumiskausi ensin vuoden ajan sotasairaalassa, melkein kaksi vuotta toipumassa kotirintamalla ja lopulta vajaakuntoisena kotijoukoissa. Kokemuspohjaltaan talvi- ja jatkosodan harjoitus- ja taisteluvaiheiden kuvaukset olisivat hyvin samankaltaista kokonaisuutta, mutta niistä esiin nousevat isänmaallisuuteen ja aatteellisuuteen liittyneet tekijät ja tavat hahmottaa erottavat niitä toisistaan.

Pentti kirjoitti suurimman osan arkisista päiväkirjamerkinnöistään hyvin suoralla ja neutraalilla tyylillä. Tämän seurauksena hyvin harvat tunnelatautuneet tai hyvin mielipiteelliset merkinnät nousevat erityisen hyvin esiin hänen teksteistään. Hieman monotonisestikin arkisesta toiminnasta kertovat tekstit toimivat kontrastitaustana yhtäkkiä vastaan tuleville harvoille taisteluita, kaatuneita tai Pentin omia tunteita avaaville teksteille. Hänen tekstinsä ovat enimmäkseen kuitenkin pidättäytyviä. Minämuotoiset tunteiden ilmaukset ja erilaiset esimerkiksi henkisestä ahdingosta kielivät kirjoitukset ovat erittäin harvinaisia silloinkin, kun niille olisi varmasti ollut aihetta. Hyvänä esimerkkinä tästä toimivat Pentin kirjoitukset hänen haavoituttuaan heinäkuussa 1941. Pentin haavoittuminen nousee muun päiväkirjatekstin yläpuolelle sen seikkaperäisen kuvauksen vuoksi. Traumaattisena kokemuksena Pentti kirjoitti siitä hyvin laajasti tapahtumana olosuhteiltaan, muttei erityisesti tuntemuksia valottavasti hänen muihin päiväkirjateksteihinsä verrattuna. Merkittäviä poikkeuksia tähän tunteellisen ilmaisun vaisuuteen ovat kuitenkin erilaiset isänmaalliset kiihkeät tekstit sekä hyvin harvat, mutta intensiiviset taisteluiden kuvaukset. Myös samankaltaisten tapahtumien ja asioiden toisto toimii Pentin teksteissä hänelle merkittäviä arjen osasia ja kokemuksia alleviivaavana seikkana, mutta myös käänteisesti ainutlaatuisia tapahtumia esiin nostavana taustana.

Yksi vahvimmin toistuneista kirjoituksen aiheista Pentin teksteissä olivat erilaiset elämää helpottavat mukavuudet ja toisaalta niin fyysistä kuin myös henkistä jaksamista lisänneet tekijät. Näiden seikkojen merkitys korostui Pentille erityisesti talvisodassa, jonka aikana kirjoitetuissa teksteissä nämä maininnat olivat tekstimäärään suhteutettuna määrällisesti runsaita. Toisaalta myös jaksamisen apukeinojen tarve sodan keston ja luonteen vuoksi nousi esiin hyvin. Nämä toistuneet mukavuudet ja helpotuksen tuojat olivat kahvi nautintoaineena ja sosiaalisena tapahtumana; lämmin ja kuiva majoitus sekä sauna ja peseytyminen yleistä hyvinvointia ja taistelukykyä ylläpitävänä seikkana, kenttäposti mielialaa ja jaksamista kohottavana tekijänä sekä yleisesti rintamatoveruus ja muiden sotilaiden kanssa solmitut sosiaaliset suhteet. Näistä viidestä toistuvasta tekijästä viimeinen oli sotilaan jaksamisen kannalta merkittävin.

Talvisodan jälkeen kirjoitetuissa teksteissä nämä samat tekijät esiintyivät vaihtelevalla tiheydellä, osa kadoten täysin. Esimerkiksi kahvi katosi Pentin kirjoituksista sotasairaalassa toipumisen jälkeen, jossa se sen sijaan oli merkittävä nautinto ja

sosiaalinen liima, kietoutuen yhteen sotasairaalan sosiaalisen ympäristön merkityksen kanssa. Asetoverien merkitystä Pentille jatkosodan rintamalla olon aikana on mahdoton arvioida hänen hyvin lyhyen taistelukosketuksensa vuoksi. Sen sijaan sotasairaalassa toipuessaan asetoverit korvautuivat muilla haavoittuneilla, hoitohenkilökunnalla ja vierailevilla omaisilla tai tutuilla. Näiden merkitys oli kriittinen haavoittuneelle Pentille. Erilaiset huvimatkat, kahvittelukierrokset ja sosiaaliset tapahtumat nousivat uudella tavalla alleviivatuiksi päivien huippukohdiksi, kun Pentti viimein sai luvan lähtä sairaalapedistään liikkeelle. Saunasta kirjoittaminen loppui kuitenkin Pentiltä jatkosodan myötä joitain satunnaisia mainintoja lukuunottamatta. Samanlaisen kohtalon koki majoitusoloista kirjoittaminen, vaikka sairaalaoloista kertovat tekstit voidaankin osittain rinnastaa tähän kategoriaan. Kenttäposti sen sijaan vaihtui Pentin teksteissä haavoittumisen myötä vain postiksi, mutta sen merkitys ei muuttunut. Pentti kirjoitti vastaanottamastaan ja lähettämästään postista sota-ajan päiväkirjojensa loppuun asti.

Pentin päiväkirjoista nousee esiin myös yksi vahvasti hänen hyvinvointiinsa negatiivisesti vaikuttanut tekijä suoran vihollistoiminnan lisäksi: epätietoisuus tulevasta. Pentin päiväkirjat alkoivat Pentin epätietoisuudella tulevasta ja ne päättyivät hänen epätietoisuuteensa tulevasta. Epävarmuus sodan lopputuloksesta, milloin mistäkin marssin määränpäästä, aikatauluista, pääsystä kotiin, pääsystä lomille, omasta hengissä selviämisestä, toverien selviämisestä, haavoista toipumisesta, palveluskelpoisuudesta ja takaisin rintamalle pääsystä, hänen parisuhteensa tulevaisuudesta, Saksan kohtalosta ja lopulta Suomen tulevaisuudesta nousevat kerta toisensa jälkeen esiin Pentti Tuikkalan päiväkirjoja lukiessa. Epävarmuus on kuitenkin normaali osa elämää ja ilman sodan kontekstia sen erikoisuus tällä tavalla esiin nostettuna olisi kyseenalainen. Talvi- ja jatkosodassa epävarmuus osana Pentin arkea kuitenkin vaikutti aivan eri tavalla rauhanajan epätietoisuuteen verrattuna.

Vahvana kontrastina rintaman ja sotasairaalan oloille tekstit kotirintamalta ovat Pentti Tuikkalan päiväkirjoissa vähemmistönä, vaikka hän pääsi pois sairaalasta loppukeväällä 1942 ja vietti seuraavat kolme vuotta kotirintamalla verrattuna aiempaan vuoteen sairaalassa ja noin puoleen vuoteen ylimääräisissä harjoituksissa tai rintamalla. Tämä alleviivaa vahvasti Pentin päiväkirjojen luonnetta kriisipäiväkirjoina. Rintamalla aloitetut päiväkirjat eivät muuntautuneet enää helposti rauhan ja kotirintaman arjen kuvaajiksi.

Isänmaallisuus Pentin päiväkirjoissa on äärimmäisen mielenkiintoinen tekijä ja vaikutin. Pentti oli omaksunut ennen sotia ideologisen käsityksen Suur-Suomesta sekä itsenäistymisen jälkeiselle Suomelle ominaisen ryssävastaisuuden tai jopa jonkinasteisen ryssävihan. Näiden kärkkäimpinä levittäjinä 30-luvulla toimivat muun muassa Akateeminen Karjala Seura ja Isänmaallinen Kansanliike. Epäselväksi kuitenkin jää, että mistä tai kuinka palavasti Pentti oli lopulta nämä katsannot omaksunut. Pentti kyllä kirjoitti vihollisesta usein halventaen, mutta samalla sääli vangiksi antautuneita neuvostosotilaita. Näihin kahteen ideologiseen näkökantaan sekoittui myös katsanto jonkinlaisesta Suomen ja suomalaisten historiallisesta kamppailusta sekä Pentin sukupolven ikiaikaisesta tehtävästä ja velvollisuudesta, jonka historia oli osoittanut osana tuota kamppailua. Nämä yhteen nivoutuneet tekijät vaihtelivat painotuksiltaan Pentin päiväkirjoissa sekä hänen omien kuin myös Suomen sotilaallisten vaiheiden mukaan.

Pentti Tuikkalan talvisodan ajan teksteissä korostui ajalle ominaisesti ryssävihamielinen katsanto ja vastakkainasettelu ”suomenheimon” ja idän ikiaikaisen vihollisen välillä. Pentti kirjoitti hyvin uhmakkaasti ylimääräisten harjoitusten aikana. Talvisodan jatkuessa tämä uhmakkuus kuitenkin menetti terävimmän kärkensä ja tilalle näkyvimmäksi isänmaallisuuden ilmaisun muodoksi nousivat sankarivainajille, isänmaan uhreille, kirjoitetut erilaiset muistokirjoitukset. Narratiivi näissä teksteissä on aina samankaltainen, heijastellen talvisodan aikana vallinneita laajempia kansakunnan käsityksiä kaatuneista vapauden puolesta annettuina uhreina, joilla Suomi lunastaa hyvinvointinsa. Pentin uhmakkuus ja kansallismielinen kiihko saavuttivat huippunsa talvisodan päättyessä. Hän kirosi rauhanehdot ja julisti veristä sotaa, kunnes Suomi olisi saanut sen mikä Suomelle kuuluu, vaikka tekstiin mahtui mukaan varovaisen pragmaattinen näkemys sekä vähiten huonosta ratkaisusta ja toiveikas julistus Suomen jälleenrakennuksesta.

Tämä narratiivi jatkui jatkosodan alla ja rintamalla. Edelleen vallinnutta yhteiskunnallista mielialaa mukaillen Pentin teksteissä Suur-Suomi ja verinen kosto nousivat päällimmäisiksi isänmaallisuuden ilmauksiksi. Uhrinarratiivi katosi liki kokonaan ja päiväkirjoista ei löydy muistokirjoituksia kaatuneille talvisodan tyyliin maaliskuun 1940 aselevon jälkeen. Tämä revanssihenki taas saavutti huippunsa Pentin viidennessä päiväkirjassa 31.12.1941, kun hän julisti sukupolvensa veriuhreineen

täyttäneen ikiaikaisen tehtävänsä Suomelle ”karjalanheimon” vapautuksen ja Itä-Karjalan valloituksen myötä. Kaikki tällaiset isänmaallisuuden ilmaukset kuitenkin katosivat vuosiksi ja seuraavan kerran Pentti pohti näkemyksiään vasta 1944 kesällä ja syksyllä, kun Suomi oli irroittautumassa sodasta. Uhma loistaa poissaolollaan hänen huolestuneesta tekstistään. Päälimmäisenä vaikuttimena Pentillä oli sodan lopussa vain tyytyväisyys sodan päättymisestä ja huoli raskaista ajoista tulevaisuudessa.

Pentin isänmaalliset ulostulot olivat hänen rintamavaiheessaan niin talvi- kuin jatkosodassakin osa sotakokemuksen kontekstiin asettamista. Talvisodan alla katalan syyttä hyökänneen ”ryssän” inhoaminen ja uhma Suomesta historiallisine taakkoineen auttoivat sotakokemukselle merkityksen löytämisessä. Vastaavasti jatkosodan alun kostoretoriikka ja korostunut Suur-Suomen perään haikailu olivat samaa jatkumoa Pentin hakiessa kriisiajan kokemukselle merkitystä. Kotirintamalla tämä merkityksen hakeminen loppui, mutta toisaalta niin myös suurin tarve sille. Vasta jatkosodan päätös nosti aiemmat isänmaalliset ilmaukset takaisin Pentin kirjoituksiin, mutta hyvin vaisuina. Lapin sodasta Pentti ei enää kirjoittanut ja lopulta hänen päiväkirjan kirjoittamisensa katkesi koruttomasti ilman selityksiä.

Pentin päiväkirjoja rytmittivät useat tauot kirjoittamisessa. Talvisodan päättymistä seurasi melkein koko välirauhan ajan kestänyt tauko, joka katkesi jatkosodan alkaessa. Heti jatkosodan alussa haavoittumista seurasi toinen kuukausien tauko ja nämä toistuvat katkokset Pentin kirjoituksissa yleistyivät hänen siirryttyään sotasairaalaan toipumislomalle. Näiden taukojen syyt vaihtelivat. Välillä hektisessä tilanteessa, kuten talvisodan alkaessa, Pentillä ei ollut aikaa ja jaksamista kirjoittaa. Vastavuoroisesti monotoniset ja tylsät ajanjaksot johtivat samaan. Tästä hyvänä esimerkkinä toimii hänen sairaalajaksonsa alkupuoli, josta Pentti kirjoitti takautuvasti hyvin vähän. Pidemmät tauot johtuivat kuitenkin pääasiassa siitä, että kriisipäiväkirjaan ei ollut kirjoitettavaa kriisiä. Pentti jatkoi tekstejään kotirintamalla velvollisuudentunnosta enemmän kuin tarpeesta. Päiväkirjat olivat hänelle keino jäsenellä elämäänsä vaarallisena aikana, mutta kun vaara poistui niin myös tarve säännölliselle kirjoittamiselle väheni. Lopulta hän ilmeisesti vain unohti jatkaa viimeistä puolityhjää päiväkirjaansa ja hänen tekstinsä kokivat luonnollisen lopun.

Lähteet

I Painamattomat lähteet

TUIKKALAN SUVUN KOKOELMA (Tsk), Raahel

Pentti Tuikkalan päiväkirja 14.10.1939 – 11.2.1940

Pentti Tuikkalan päiväkirja 12.2.1940 – 18.3.1940

Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.3.1940 – 25.9.1940

Pentti Tuikkalan päiväkirja 15.6.1941 – 18.7.1941

Pentti Tuikkalan irralliset merkinnät 31.7.1941; 21.8.1941; 31.8.1941

Pentti Tuikkalan päiväkirja 3.11.1941 – 24.7.1942

Pentti Tuikkalan päiväkirja 19.9.1942 – 15.9.1944

Pentti Tuikkalan päiväkirja Saksasta 14.6.1943 – 21.8.1943

KANSALLISARKISTO (KA), Helsinki

Puolustushallinnon aineistot, henkilöasiakirjat

Kantakortti, Pentti Tuikkala

Sotapäiväkirjat-kokoelma, Talvisodan sotapäiväkirjat

Polkupyöräpataljoona 7 sotapäiväkirja 18.10.1939 –
24.4.1940

Polkupyöräpataljoona 7, 2. komppanian sotapäiväkirja
15.10.1939 – 16.3.1940

Sotapäiväkirjat-kokoelma, Jatkosodan ja Lapin sodan sotapäiväkirjat

Jalkaväkirykmentti 32 sotapäiväkirja, 15.6.1941 - 11.10.1941

Jalkaväkirykmentti 32. I pataljoonan sotapäiväkirja, 16.6.1941 - 4.9.1941

II Valokuvat

TUIKKALAN SUVUN KOKOELMA (Tsk), Raahe

Kornetti Pentti Tuikkala 1940. Tarkka päivämäärä tuntematon.

Sanakirjat ja hakuteokset

Duodecim Terveyskirjasto. Toimittanut Airola, Kristiina & Huttunen, Matti & Jalanko, Hannu & Lumio, Jukka & Mustajoki, Pertti & Saarelma, Osmo & Teikari, Martti & Tiitinen, Aila. <https://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti>

Kansallisarkisto, Arkistojen portti. *Sotapäiväkirjat*.
<http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Sotap%C3%A4iv%C3%A4kirjat>

Kotimaisten kielten keskus. *Kielitoimiston sanakirja*
<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>

Tieteen termipankki. *Kokemus*. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:kokemus>

Tutkimuskirjallisuus

Aapro, Taru & Haapasalo, Mira & Harju, Päivi & Harju, Tyrri & Kopperoinen, Sakari & Koskinen, Jaana & Niilo-Rämä, Sanna & Poikala, Tuula & Puhakainen, Anne & Rahikainen, Satu & Saari, Mirva & Tuominen, Kirsti & Ukkola, Annemari & Vento, Sanna. 1995: *Hoitotyö 11. ja 13. sotasairaalassa Kuusankoskella vuosina 1939-1944 potilaiden ja henkilökunnan kokemana*. Kuusankosken terveydenhuolto-oppilaitoksen julkaisusarja A.

Aatsini, Ulla & Ahlböck, Anders & Annola, Johanna & Frigren, Pirita & Hytönen, Kirsi-Maria & Kaarninen, Mervi & Kaihovirta, Matia & Kivimäki, Ville & Kokko,

Heikki & Kuha, Miia & Lindberg, Hanna & Malinen, Antti & Nevala, Seija-Leena & Viitaniemi, Ella & Östman, Ann-Catrin. 2019: *Eletty historia*. Toimittaneet Annola, Johanna & Kivimäki, Ville & Malinen, Antti. Vastapaino. Tampere.

Alkio, Paavo. 2003: *Sotatuomarin päiväkirjat*. Toimittanut Erkki Rintala. Gummerus Kustannus Oy. Jyväskylä.

Ahto, Sampo & Elfvengren, Eero & Haataja, Lauri & Hannula, Antti & Hietaniemi, Tuija & Häikiö, Martti & Juutilainen, Antti & Kilin, Juri & Klefström, Kalevi & Laaksonen, Lasse & Lahdenperä, Jyrki & Lentilä, Riita & Leskinen, Jari & Malmi, Timo & Manninen, Ohto & Merikallio, Sture & Nosyreva, Ludmila & Palokangas, Markku & Paulaharju, Jyri & Peltonen, Martti & Römpötti, Kalevi & Rönkkönen, Teuvo & Saraste, Erja & Sedergren, Jari & Seppinen, Ilkka & Sevón, Raimo & Silvast, Pekka & Sinerma, Martti & Skog, Tapio & Soikkanen, Timo & Sulamaa, Kaarle & Syrjö, Veli-Matti & Tetri, Juha E. & Turtola, Martti & Tynkkynen, Vesa & Vasara, Erkki & Vihavainen, Timo & Vuorenmaa, Anssi. 1999: *Talvisodan pikkujättiläinen*. Toim. Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti. Werner Söderström, Porvoo – Helsinki – Juva.

Ahto, Sampo & Auvinen, Eero & Auvinen, Visa & Elfvengren, Eero & Geust, Carl-Fredrik & Heinilä, Harri & Hietanen, Silvo & Hietaniemi, Tuija & Häikiö, Martti & Jokipii, Mauno & Junila, Marianne & Juutilainen, Antti & Karjalainen, Mikko & Kemppainen, Ilona & Kesseli, Pasi & Kilin, Juri & Klefström, Kalevi & Korpi, Kalle & Koskimaa, Matti & Kosonen, Matti & Kotro, Arto & Kujansuu, Juha & Kurenmaa, Pekka & Käkelä, Erkki & Laaksonen, Lasse & Lappi, Ahti & Lehtonen, Lauri & Lentilä, Riitta & Leskinen, Jari & Lindroos, Heikki & Lukkari, Matti & Malmi, Timo & Manninen, Ohto & Mikkola, Erkki & Myllyniemi, Urho & Nevalainen, Pekka & Olsson, Pia & Orlamo, Matti & Palokangas, Markku & Paschin, Vladimir & Paulaharju, Jyri & Peltonen, Martti & Pohjonen, Juha & Ripatti, Pekka & Jokela-Roiko, Heikki & Rönkkönen, Teuvo & Seppinen, Ilkka & Silvast, Pekka & Sinerma, Martti & Skog, Tapio & Soikkanen, Mauri & Soikkanen, Timo & Suontlahti, Ari & Särkiö, Hannu & Syrjö, Veli-Matti & Tetri, Juha E. & Turtola, Martti & Tuunainen, Pasi & Tynkkynen, Vesa & Vasara, Erkki & Viitasaari, Yrjö & Vuorenmaa, Anssi & Väisänen, Eero. 2005:

Jatkosodan pikkujättiläinen. Toim. Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti. Werner Söderström, Porvoo – Helsinki – Juva.

Hagelstam, Sonja. 2014: *Röster från kriget. En etnologisk studie av brevdialoger mellan frontsoldater och deras familjer 1914–1944.* Turun yliopisto. Turun yliopiston kirjapaino. Turku.

Hagelstam, Sonja & Huhtinen, Aki-Mauri & Ihanus, Juhani & Jaatinen, Satu & Kinnunen, Tiina & Kirves, Jennu & Kotro, Arto & Lamberg, Juha-Antti & Laurent, Helene & Mälkä, Juha & Näre, Sari & Olsson, Pia & Oksanen, Atte & Pajunen, Kalle & Partanen, Jukka & Seppinen, Ilkka & Turtola, Martti. 2018: *Kotirintama.* Toimittaneet Mäkinen, Anssi & Keskinen, Kalevi. WSOY. EU.

Hautala, Kustaa. 1982: *Oulun kaupungin historia V.* Osakeyhtiö Kaleva. Oulu.

Honkasalo, Markku. 2000: *Suomalainen sotainvalidi.* Otava. Helsinki.

Eloranta, Jari & Graf, Mati & Ilmjärv, Magnus & Karjahärm, Toomas & Korobochkin, Maxim L. & Nygård, Toivo & Roguinsky, Vadim & Roiko-Jokela, Heikki & Valge & Jaak & Vares, Vesa & Verigin, Sergei G. & Zetterberg, Seppo. 1998: *Images and mutual perceptions of the Finns, the Estonians and the Russians in the 20th century.* Kopi Jyvä Oy. Jyväskylä.

Ahlbäck, Anders & Bourke, Joanna & Hagelstam, Sonja & Heiskanen, Anu & Jokinen, Arto & Junila, Marianne & Karjalainen, Mikko & Kemppainen, Ilona & Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville & Kormano, Riitta & Kähkönen, Sirpa & Loipponen, Jaana & Mustola, Kati & Siltala, Juha & Sulamaa, Kaarle & Tepora, Tuomas. 2006: *Ihminen Sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta.* Toimittaneet Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville. 2. painos. Minerva Kustannus Oy

Juutilainen, Antti. 2009: *Mottien Maa.* WSOY. Toinen täydennetty painos. Juva.

Jäntti, Lauri. 1983: *Salainen sotapäiväkirjani.* WSOY. Porvoo – Helsinki – Juva.

Kaprio, Leo & Somer, Pekka & Nyman, Hökan Th. & Jääskeläinen Timo & Kosonen, Niilo & Unnrus, Carl-Erik & Penttinen, Kari & Fabritius, Per & Siurala, Max &

Sairanen, Eero & Järvinen, Klaus & Koistinen, Taino & Wegelius, Otto & Laurent, Las-Erik & Waris, Wille & Loimio, Lauri & Härö, Sakari & Parvio, Salme & Lehtovaara, Ensio & Kotilainen, Tauno & Rauramo, Lauri & Brummer, Pekka & Stenius, Sten & Laes, Tauno & Pesonen, Niilo & Appelgren, Åke & Pentti, Aura & Arvola, Ilkka & Malmivaara, Katri & Yliruokanen, Aino & Särkkä, Aino. 1989: *Lääkärinä sodassa*. Toimittanut Kauttu, Kyllikki. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.

Keegan, John. 1993: *Sodankäynnin historia*. Suomentanut Jouni Suistola 2005. Ajatus Kirjat. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Kemiläinen, Aira. 2001: *Toisen maailmansodan paineessa*. Tammerpaino Oy. Tampere.

Kemppainen, Ilona. 2006: *Isänmaan uhrin*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

Keskisarja, Teemu. 2014: *Tolvajärven jälkeen. Suurtaistelun ihmisten historia*. Kustannusosakeyhtiö Siltala. Helsinki.

Kivimäki, Ville. 2013. *Murtuneet miehet*. WSOY. Helsinki.

Kronlund, Jarl. 1988: *Suomen puolustuslaitos 1918-1939: puolustusvoimien rauhan ajan historia*. WSOY. Porvoo. Helsinki

Lejeune, Philippe. 2009: *On Diary*. Käännös englanniksi: Katherine Durnin. University of Hawaii. University of Hawaii Press. Honolulu. Alkuperäisteos painettu 2006.

Magnusson, Sigurdur. 2006: "What Is Microhistory?" *History News Network*. <http://historynewsnetwork.org/article/23720>

Mäkitie, Ilkka & Ponteva, Matti & Sotilaslääkinnän Tuki Oy. 2018: *Valtion vastuulla. Puolustusvoimien lääkintähuolto 1918 – 2018*. Oy Nord Print Ab. Helsinki.

Nenye, Vesa & Munster, Peter & Wirtanen, Toni. 2016: *Talvisota 1939-1940*. Suomentanut Simo Liikanen. Gummerus. GPS Group.

Nenye, Vesa & Munster, Peter & Wirtanen, Toni. 2017: *Jatkosota ja lapin sota 1941-1945*. Suomentanut Simo Liikanen. Gummerus. GPS Group.

Näre, Sari & Kirves, Jenni & Kivimäki, Ville & Silvennoinen, Oula & Tepora, Tuomas. 2014. *Luvattu Maa. Suur-Suomen unelma ja unohdus*. Toimittanut Näre, Sari & Kirves, Jenni. Johnny Kniga, Helsinki.

Ojala, Ilmari & Stewen, R.W. & Waris, Matti. 1997: *Suomenhevonen Suomen puolesta 1939 – 1945*. Toimittanut Ojala, Ilmari. Karisto Oy. Hämeenlinna.

Pajari, Ilona. 2018: ”Lyhyen sodan ja suuren tulevaisuuden odotus Suomessa kesällä 1941”, *Historiallinen aikakauskirja* 4/2018. Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto. Forssa Print. Forssa.

Pehkonen, Erkki. 2013: *Poikasi täältä jostakin. Narratiiviset resurssit, diskurssit ja luovuus kirjoittaen kerrotuissa identiteeteissä jatkosodan aikaisissa kirjeissä*. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylän yliopiston kirjapaino. Jyväskylä.

Perko, Touko. 1974: *TK-miehet jatkosodassa*. Otava. Keuruu.

Raunio, Ari. 2004: *Sotatoimet Suomen sotien 1939-45 kulku kartoin*. Vantaa. Genimap Oy 2004

Raunio, Ari. 2013: *Sotatoimet Suomen sotien 1939–45 kulku kartoin*. Kolmas painos. Karttakeskus. Helsinki.

Sotatieteen laitos, Sotahistorian toimisto. 1988: *Jatkosodan historia 1 – Talvisodasta jatkosotaan, Sota alkaa*. WSOY, Porvoo & Helsinki & Juva

Sotatieteen laitos, Sotahistorian toimisto. 1988: *Jatkosodan historia 4 – Saksalaisarmeijan hyökkäys Pohjois-Suomesta, Asemasota, Vetäytyminen Karjalan kannakselta*. WSOY, Porvoo & Helsinki & Juva

Sotatieteen laitos, Sotahistorian toimisto. 1977: *Talvisodan Historia 1 – Suomi joutuu talvisotaan*. 2. painos, WSOY, Porvoo & Helsinki & Juva

Sotatieteen laitos, Sotahistorian toimisto. 1977: *Talvisodan Historia 3 – Sotatoimet Laatokan ja Jäämeren välillä*. 2. painos, WSOY, Porvoo & Helsinki & Juva

Sääskilahti, Nina. 2011: *Ajan partaalla – Omaelämäkerrallinen aika, päiväkirja ja muistin kulttuuri*. Bookwell Oy. Jyväskylä.

Tepora, Tuomas. 2015: *Sodan henki – Kaunis ja ruma talvisota*. WSOY. EU.

Tikka, Marko & Taskinen, Ilari & Nevala-Nurmi, Seija-Leena & Metsberg, Kimmo & Hagelstam, Sonja & Pehkonen, Erkki & Jalonen, Jussi & Klippi, Carita & Nurminen, Tapio & Kaarninen, Mervi & Varpio, Yrjö & Luoto, Susanna. 2015: *Kirjeitä sodasta – Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Toimittaneet: Tikka, Marko & Taskinen, Ilari & Nevala-Nurmi, Seija-Leena. Postimuseo, Tampereen Historiallinen Seura. Tampere.

Vahtola, Jouko. 2015: *Tankit tulee! Taistelu hyökkäysvaunuja vastaan talvisodassa 1939-1940*. Docendo Oy. Bookwell Oy. Jyväskylä

Vatka, Miia. 2005: *Suomalaisten salatut elämät. Päiväkirjojen ominaispiirteiden tarkastelua*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Tammer Paino Oy. Tampere.

30. Sota S killan historiikki. 1994: *Veljet hoidettiin. Sotasairaala Keski-Suomessa*. Toimittanut Karivalo, Toini. PainoPorras Oy. Jyväskylä.